

spjf

7.

A tanítóképzés múltjából

*

A nevelőképzés műhelyéből

1983

Sárospataki Pedagógiai Füzetek

COMENIUS KVT

Szerkesztő bizottság:

- Dr. Csubaj V. Imre* lektor
Dr. Földy Ferenc felelős szerkesztő
Dr. Gönczy Ákos lektor
Dr. Kováts Dániel szerkesztő
Szentirmai László technikai szerkesztő

A grafikák

Debreczeni Zoltán

alkotásai

spjf

7.

1983

Sárospataki Pedagógiai Füzetek

A COMENIUS TANÍTÓKÉPZŐ FŐISKOLA KIADVÁNYA

Bevezető

A SÁROSPATAKI NEVELŐKÉPZÉS történetének 125. évfordulóját ünnepeltük az 1982/83. tanévben. Másodszer érdemelte most ki kollégiumunk a "Kiváló kollégium" kitüntető címet. Méltóképpen emlékeztünk meg Marx halálának és Kodály Zoltán születésének századik évfordulójáról.

A Sárospataki Pedagógiai Füzetek hetedik kötetének anyaga is tükrözi ezt az eseményekben gazdag tanévet.

HETEDIK FÜZETÜNK két nagy témakört foglal magába.

"A tanítóképzés múltjából" című első rész az önálló sárospataki tanítóképzés jubileuma alkalmából korszakokat és kiemelkedő nevelő egyéniségeket mutat be az elmúlt évtizedekből. Meggyőződésünk ugyanis, hogy a múlt nagyon sok vonatkozásban adhat lendületet jelen feladataink megoldásához is. Ezért hagyományainkhoz azzal a szándékkal fordulunk, hogy meghalljuk és kövessük elődeink ma is érvényes üzenetét.

"A nevelőképzés műhelyéből" című második részben a tanító- és óvónőképzés néhány aktuális kérdésével foglalkoznak munkatársaink, keresve a továbbfejlődés legjobb útjait. Ha nem is teljes, de mégis jellemző képet alkothat magában az olvasó mai gondjainkról és törekvéseinkről.

A pataki nevelőképzés két meghatározó jellemzője minden bizonnyal: az értékes hagyományok ápolása, valamint a pedagógus mesterség gyakorlata iránti fogékonyság, hivatásszeretet. Ezt a füzetünk írásai is tükrözik. Szeretnénk mindkét vonást erősíteni: tervszerűen feltárni a múltból mindazt, ami megőrzésre és továbbfejlesztésre érdemes, és szívósan küzdeni az iskola - az alsó tagozat - és az óvoda tartalmi és metodikai gyarapításáért.

A SÁROSPATAKI PEDAGÓGIAI FÜZETEK hetedik és ezt követő számait a főiskolánk munkája iránt érdeklődő pedagógusok figyelmébe ajánljuk. Szeretnénk, ha kiadványunk a gyakorló pedagógusok kedvelt kézikönyve lenne, amelynek tanulságait hasznosítani tudják.

A füzet megváltozott külső formáját, kisebb formátumát. gazdaságossági tényezők indokolják, de meggyőződésünk, hogy tartalmában egyre gazdagabb és hasznosíthatóbb lesz. A változó külső új tartalmi törekvésekkel jár együtt: szeretnénk füzetünk tematikáját úgy alakítani, hogy minél szélesebb kör számára legyen mondanivalójuk. Fő profilunkat továbbra is a tanítóképzés és továbbképzés kérdésköre alkotja, de a jövőben szeretnénk majd egyre több segítséget adni az alsó tagozatban és az óvodában dolgozó nevelők számára. Ebben a reményben bocsátjuk útjára a Sárospataki Pedagógiai Füzetek hetedik kötetét.

Sárospatak, 1983. szeptember hó

főigazgató

A tanítóképzés múltjából

Dr. Földy Ferenc:

125 éves az önálló pataki tanítóképzés

A magyar történelemben és művelődésben Sárospatak jelentős helyet foglal el. Sok szép nevet adtak az elmúlt évszázadokban Pataknak. A nép kedves iskolavárosnak mondja, az iskolázott emberek Kazinczy óta "Bodrog-parti Athénnek" hívják. Fokozza városunk hírét régi szép vára, mely sok viszontagságot élt át, sokszor volt jelentős helye a magyar szabadságharcnak, függetlenségi törekvéseknek. Országos hírvé Patakot mégis iskolája tette, ahonnan a kornak megfelelő, sokszor a kort megelőző tudomány szerteáradt.

Az önálló tanítóképzés 125. évfordulóját ünnepeljük, de a pataki nevelőképzés a 16. században kezdődött el. Kopácsi István már 1549-ben kollégiumi rangra emelte a pataki iskolát, ettől az időtől kezdve a műveltség általános emelése mellett a papok és a tanítók képzése volt a cél. A kollégiumban már 1796-tól magyar nyelven hallgatta a neveléstant minden teológus, kik közül sokan kimentek tanítani az úgynevezett "akademica rectoriákra", majd három év múlva folytatták akadémiai tanulmányukat, vagy külföldi egyetemeken mélyítették tudásukat. A kollégiumból nemcsak az akadémiát végzett és az akadémián tanuló diákok közül mentek ki sokan tanítani, hanem az alacsonyabb osztályok tanulói közül is többen vállaltak segédtanítóságot, "praeceptoriat" a kinti iskolákban.

+/ Elhangzott ünnepi beszédként az önálló pataki tanítóképzés 125. évfordulója tiszteletére 1982. november 24-én tartott ünnepségen.

Ezek a tanulók néhány évi működés után az egyházmegyei vizsgabizottság előtt tanítói vizsgát tettek, s véglegesen a tanítói pályán maradtak.

A korabeli feljegyzések szerint több gyülekezetben rájönnek arra, hogy a pataki tanítóképzés eddigi formája nem kielégítő, szükség van egy önálló tanítóképző intézet felállítására. Először ez a gondolat 1843-ban vetődött fel, kellő anyagi fedezet hiányában azonban nem valósulhatott meg. Az 1840-es évek elején kezdett tervezgetés 125 éve, 1857 novemberében vált valórra. A fiatal intézetnek erős harcot kellett vívnia a szembenálló felfogással, amely inkább a teológusok pedagógiájának, mint önálló tanítóképzőnek szerette volna az új iskolát.

A tanítóképző első nevelői sokoldalúan képzett, külföldet járt emberek voltak, akik a tanítás anyagát maguk állították össze. Lelkiismeretes munkájukkal hamar kiérdemelték az elismerést. Árva József, az intézet első igazgatója, valamint a képző nevelői fontosnak tekintették: "A nagy feladatokra jól felkészíteni a tanulókat, az élet számára képezni a tanítókat."

Új korszakot jelentett a sárospataki tanítóképzésben 1869. A Tiszáninneni Ref. Egyházkerület a tanítóképzőt átadta az államnak, a tanítóképző ekkor költözött mai helyére.

A tanítóképzés célja Patakon kezdettől fogva a sokoldalúan képzett tanítók kiművelése, akik forrón szeretik hivatásukat s őszinte felelősséget éreznek a nép és a gyermekek iránt. "Amilyen a tanítóképző, olyanok lesznek a tanítók, s amilyenek a tanítók, olyanok lesznek az iskolák s az azokból kikerülő nemzedékek", olvashatjuk az intézet értesítőjében. A növendékek az ország különböző tájairól jöttek mindig az intézetbe. A pataki tanítóképzés jó hírneve országosan ismert lett a továbbtanulni szándékozók és az iskolavezetők előtt.

Külsőleg igen nagy változást hozott az iskola életében az 1913-as év, amikor átadták rendeltetésének a tanítóképző új épületét, mely egész Magyarország egyik legszebb tanítóképzője lett. Nyilvános tervpályázattal kizárólag a tanítóképzés korabeli feladatainak szem előtt tartásával épült az intézet, s így

az első tanítóképző az országban, mely célszerű beosztásával abban a korban a tanítóképzést volt hivatva szolgálni. Az egyemeletes épület a felsőmagyarországi reneszánsz stílust követi, s ezzel szépen illeszkedik bele Sárospatak és környéke történelmi keretébe.

Intézetünk életének sorsa és története szorosan összefügg a magyar nemzet sorsával és történetével. Az első világháború ideje alatt sok tanár és növendék vett részt a háborúban. Az intézet munkája e nehéz időben is alkotó jelleggel folyt. Az 1918. október 31-i forradalom szele a pataki képzőben is érezte hatását. Megalakult a Szociáldemokrata Párt. Déri Gyula már a Tanácsköztársaság győzelme előtt megismertette a diákokkal a szocializmus lényegét, mibenlétét. A Tanácsköztársaság győzelmét az intézet növendékei és haladó szellemű tanárai kitörő lelkesedéssel fogadták. A Tanácsköztársaság vezetői támaszkodtak a pedagógusokra, a tanítójelöltekre. A pedagógusok Patakon is egyre nagyobb számmal kapcsolódtak be a felvilágosító, szervező munkába. A Forradalmi Kormányzótanács rendelete értelmében Sárospatakon is végrehajtották a nevelési és oktatási intézetek államosítását a legfontosabb egyéb helyi feladatokkal együtt.

Azt tervezték, hogy főiskolai rangra emelik a tanítóképzést, mely szerint a tanítók képzése két- vagy hároméves akadémián történt volna. A Tanácsköztársaság összeomlásával megsemmisültek mindazok a törekvések, tervek, melyeknek a megvalósítása nagy lépést jelentett volna a tanítóképzés fejlődésében. A Tanácsköztársaság bukása után a tanítóképzős tanárok közül Déri Gyulát, Rédei Jenőt és Székely Gézákat állásukból elbocsátották, börtönbe zárták. Déri Gyulát tanítványai az ellenforradalom bosszúja elől Bécsbe menekítették, később Kolozsvárra telepítették le.

1924-ben a nevelést erős vallásos és hazafias szellem hatotta át. A korábbi négyosztályos tanítóképzővel szemben hatosztályos képzésre gondoltak az ellenforradalmi rendszer közoktatáspolitikusai. Ezt a kérdést a kultuskormányzat kompro-

misszummal, az ötéves tanító- és tanítónőképzéssel oldotta meg.

A pataki tanítóképző 1929-ben ismét a Tiszáninzeni Református Egyházkerület birtokába került. Ettől kezdve közös igazgató tanács intézte a főiskola és a tanítóképző ügyét.

A pataki tanítóképzőben folyó tanulmányok középpontjában mindig a pedagógiai tárgyak álltak, amelyeket kiváló, országosan is elismert tanárok tanítottak. Közülük csak néhánynak a nevét említem meg: Árvay József, Dezső Lajos, Kiss Áron, Lázár Károly stb. Nagyon fontos módszeres újításra került sor 1933-ban, amikor az intézet elfogadta Tóth Mihály gyakorlóiskolai nevelő kikísérletezett olvasás-írás tanítási módszerét, a rávezető heurisztikus módszert.

Az 1938. évi XIV. törvénycikk országosan négy évfolyamú liceumra felépített két évfolyamú tanítóképző akadémia megszervezéséről intézkedett. A tanítóképzésnek ez a formája sem jelentett tartalmi és ideológiai változást és fejlődést az előző korszakhoz képest. Végrehajtását egyébként is a II. világháború megakadályozta.

A világháború befejezése után falvainkban és városainkban egyaránt nagy szükség volt a tanítókra. 1946-ban a dolgozók tanítóképzése is megindult. Később levelező tagozaton nagyarányú tanítóképzés folyt, illetve folyik ma is. Sorsdöntő változás 1948-ban következett be a tanítóképzésben is, amikor a párt vezetésével a haladó pedagógusok győzelemre vitték az évszázados harcot, az iskolák államosítását. Sárospatakon 1950-ben került sor a tanítóképző intézet államosítására.

Az 1949/50-es tanévben a tanítóképzésnek országosan új formájával találkozunk, az egy évig élő, négy évfolyamú pedagógiai gimnáziummal. Előrehaladásnak ugyan nem lehet nevezni a tanítóképzésnek ezt a formáját, amely egy intézmény keretén belül akarta megoldani a tanító és óvónőképzés ügyét. Ez az összeolvasztás nem bizonyult életképesnek, s az 1950/51-es tanévben már szétválasztották a tanítóképzőt az óvónőképzőtől. Így született meg - a felsőfokú tanítóképző megjelenéséig tartó - négy évfolyamú tanítóképző, melynek érettségije után egy évet gyakor-

ló tanítóként töltötték a jelöltek valamely általános iskolában, s melynek sikeres elvégzése után letelhették a tanítóképesítő vizsgát. Így voltaképpen négy plusz egy éves volt a tanítóképzés.

Hosszú diákpályámnak ma is a legkedvesebb szakasza az a négy esztendő, amit a sárospataki tanítóképzőben töltöttem. Ebben az intézetben ismertem és szerettem meg a pedagógus pályát. Itt szították erőszre bennem a tanítói hivatás lángját, s itt kaptam indítékot a pedagógia és a pszichológia tudományok szeretetéhez, amiért külön is hálás vagyok. A tanítójelöltek sárospataki "műhelyéről" ezért csak a legnagyobb tisztelettel tudok szólni. Az intézet tanárai tudatosították bennünk, hogy az intézetben nyert képzés csupán kiindulási pontja a hivatásbeli tudásnak, műveltségünk és emberi értékeink fejlesztésének. Felébresztették bennünk a továbbképzés, az önnevelés vágyát, megismertették az ehhez igénybe vehető módszereket.

Mindig nagy gondot fordított az intézet a tanítóképzés gyakorlati feladatainak a megoldására is. A pataki tanítóképző színvonalas oktató-nevelő munkájával kapcsolatban említem még, hogy itt vetik fel először a tanítóképzők tanárainak országos egyesületi eszméjét, a tanítóképesítő bizottság gondolatát.

Az intézet kezdetől fogva harcolt a tanítók magasabb fokú képzéséért, egyetemre való bocsátásáért, a középiskolák szakszerű felügyeletéért. Az iskola egyik nevelője által készített népiskolai tantervi utasítás csoportosítja először a két tanítóiskolákban a növendékeket osztályok és nem nemek szerint, amit az állam hat év múlva rendel el. "Az a szellem, melyet az innen indított könyvek és tanítók visznek magukkal, sokszor válik vezetővé a távoli részeken is. Az intézet növendékei mindent jól megállják a helyüket" - írta egy magasabb tanügyigazgatásban dolgozó volt pataki képzős. A felsorolt tények mutatják és igazolják, hogy milyen szép eredményeket ért el a középfokú pataki tanítóképzés.

A felsőfokú tanítóképzést a felszabadulás után társadalmunk szocialista fejlődése tette szükségessé és lehetővé. A magyar társadalom strukturális fejlődésében bekövetkezett változások a szakemberekkel szemben nagyobb követelményeket támasztottak. Népi demokráciánk művelődésének demokratizálódása, valamint a neveléstudomány világszerte tapasztalt fejlődése szintén sürgették a tanítóképzés felsőfokon történő megvalósítását. Mint-hogy a felsőfokú tanítóképzés kialakulása 1959-ben az iskola-reform idején történt, magán viselte a korszerűség jegyeit is. E törekvések eredményeként a 60-as évek elején új jegyzetek készültek, csökkentették az egyes órák számát, összevontak néhány tantárgyat, s fakultatívvá tették a hangszeroktatást, hogy ezzel is több időt biztosítsanak a hallgatók önálló, otthoni művelődésének, általában a tanítói hivatásra való felkészülésnek. A legnagyobb változást a korábbiakhoz képest az jelentette, hogy megszűnt az úgynevezett gyakorló félév, melyet a hallgatók a megye általános iskoláiban töltöttek. Ezt most a Patakon és környékén végzett négyhetes iskolai gyakorlat váltotta fel. A gyakorlati kiképzés azonban nem szenvedett csorbát, mert a hallgatók az iskolai gyakorlatból az intézet gyakorló iskolájában a korábbinál jóval nagyobb mértékben kivették, illetve kiveszik részüket. A felsőfokú oktatási intézmények sorába emelt pataki tanítóképző több millió forintot fordított a régi épület korszerűsítésére és egy új, 120 férőhelyes második kollégium építésére. Korszerűen felszerelt előadók, laboratóriumok, kísérleti termek állnak a hallgatók rendelkezésére.

Társadalmunk érdeklődésében szerepének és súlyának megfelelő helyre került az óvodafejlesztés, vele együtt az óvónőképzés. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is nagy az óvónőhiány, ezért az 1971/72. tanévtől óvónőket is képzünk intézetünkben. Ennek a társadalmi igénynek a kielégítését egyik legfontosabb társadalmi-politikai feladatunknak tekintjük.

A sárospataki tanítóképzés történetében kiemelkedő minőségi változást jelentett a tanítóképző főiskola létrehozása. Szocialista oktatáspolitikánk ezzel a minőségi lépésével valóra

váltotta népünk legjobbjainak a tanítóképzés főiskolai szintűvé tételéért több mint száz éve elindított harcát. Intézményünk főiskolává avatásán, 1976-ban Comenius nevét vette fel. Ettől a számunkra történelmi jelentőségű évtől végezzük a főiskolai tanítóképzést Sárospatakon. Tervszerűen szervezett nevelő-oktatóképző és tudományos munkával törekszünk arra, hogy ez valóban főiskolai színvonalú képzés legyen. Mindezek megvalósítása érdekében kidolgoztuk nevelőmunkánk új rendszerét, törekedtünk az általános és differenciált /szakkollégiumi/ tanítóképzés összhangjának biztosítására, a gyakorlati képzésben a főiskolai modell szerinti átállásra. A Művelődési Minisztérium és a Megyei

Tanács közös beruházásával 1979-ben új tizenhat tantermes gyakorlóiskola épült, amely Árvay Józsefnek, intézményünk első igazgatójának a nevét vette fel.

Főiskolánk a tanítóképzést hét tanszék létrehozásával, megfelelő oktatói kollektívával végzi. Az oktatók tudományos elgondolásai, tervei sokrétűek. Számos tudományos közlemény, tanulmány és cikk jelent meg az oktatók tollából tudományos kiadványokban, országos szaklapokban. Több tudományos és nemzetközi értekezletnek adtunk otthont az utóbbi években. A főiskola párt- és állami vezetése fontos feladatának tartja, hogy a fizikai munkát végző szülők tehetséges, arra érdemes gyermekei társadalmunkban elfoglalt politikai súlyoknak megfelelő arányban helyet kapjanak intézetünkben. Előrehaladásukat a főiskolai évek alatt fokozott figyelemmel kísérjük. A tehetséges hallgatók kibontakozását - hagyományainkhoz hűen - segítjük. Comeniusszal, főiskolánk névadójával együtt valljuk: "Szükséges, minden tehetséget kiművelni, hogy mindenki, aki embernek született, tanuljon meg emberként élni."

A főiskola történetének felelevenítésével szerettem volna bizonyítani, hogy az a 125 éves harc, amely a népoktatás és a tanítóképzés magasabb szintre emeléséért folyt, milyen eredményt ért el Sárospatakon. Szerénytelenség nélkül állítom, az intézet teljesítette küldetését. Fennállásának egy és negyed százada alatt 4800 tanítót és 700 óvónőt adott hazánkunk.

Mindazok, akik Sárospatak közvetlen nevelő hatása alatt állottak, vagy Patak magyar művelődéstörténeti értékeit ismerik, őszintén vallják, hogy Sárospatak a tanítóképzés kiváló "műhelye", a múltjában és jelenében van annyi érték, nevelőhatás, hogy alkalmas a tanítóképzés főiskolai szinten történő eredményes végzésére, még magasabb szintű feladatok megoldására.

A 125. évfordulón mit kívánhat almamaterének egy volt diákja? További sikeres évszázadokat, hivatástudattal rendelkező hallgatókat, a tudományokat magas szinten művelő, lelkiismeretes oktatókat, s azt hogy legyen Sárospatak évszázadok múltán is a magyar történelemben és művelődésben kiemelkedő, kulturális központ.

Ködöböcz József:

A pataki állami tanítóképzés első 35 évének néhány vonása (1869–1904)

1869-ben a népiskolai alaptörvény végrehajtása során a sárospataki tanítóképzés állami jellegű lett. Megszervezésében, fejlesztésében fontos szerepe volt az első 35 évnek. Az állami rendelkezések következetes végrehajtása mellett ebben az időben a képző munkáját hármass törekvés jellemezte. A tantervi előírásokon túlmenően is igyekeztek egyrészt kialakítani a képzés szervezeti kereteit, másrészt megtölteni ezeket nevelő hatású tartalommal, de nagy gondot fordítottak arra is, hogy következetesen segítsék, szolgálják a képzés országos feladatainak megoldását, a magyar tanítóképzés korszerűsítését.

Mivel a kötött terjedelem miatt nincs lehetőség e sokrétű munka elemzésére, a következőkben a képzésnek csak néhány olyan jellegzetes vonására mutatunk rá, amelyben élt, továbbélt a pataki nevelési hagyomány. E hagyományok érvényesülését sok egyéb tényező mellett különösen a személyi feltételek segítették. A képző igazgató tanácsának elnöke a volt felekezeti képezde megteremtője, első igazgatója, Árvay József zempléni megyei tanfelügyelő lett. Több igazgató s tanár a pataki főiskola volt hallgatói vagy a református képző tanárai-tanulói közül került ki /Kiss József, Dóczy Gedeon, Dezső Lajos igazgatók, Zombory Emőd, Lehoczky Ignác tanárok és Kapitány János gyakorlóiskolai tanító/. Közvetítésükkel a már bevált kollégiumi és felekezeti képzős hagyományok továbbfolytatódtak és az állami tanítóképző nevelésében is szerepet kaptak.

1. Tudatosság, tervszerűség, szervezettség

A képző munkáját kezdettől fogva jellemezte a tudatosság és

a tervszerűség. Külsőleg kifejezésre jutott ez abban, hogy a tanárok igen gondosan készültek fel az egyes tanévek tennivalóinak megoldására, a tantervileg előírt feladatok elvégzésére s a végzett munka rendszeres elemzésével, értékelésével segítették a jobb eredmény elérését. Mindjárt az állami képzés megindulásakor a tanári kar "a lehető legjobb taneredményt iparkodand elérni az által, hogy különösen figyelemmel leendő arra, hogy a taneredmény magában véve tömött, összefüggő oly egészet képezzen, amely mindenek előtt a növendékeket mint leendő tanítókat egy népiskola biztos vezetésében minden tekintetben irányadólag alaposan kalauzolja"^{1/}. S később is a tantestületi értekezleteken rendszeresen megtárgyalták a szaktanárok által készített tananyagfeldolgozási tervezeteket és beszámolókat.

Az évenként megjelent Értesítők 1870/71-től közölték az egyes tantárgyaknak a tanévben elvégzett anyagait s a feldolgozási eljárásokat. Különösen kiemelendő az 1895/98. évek Értesítője, melyben a tanári kar bemutatta, közzétette a tanítóképzős tananyag módszeres feldolgozásának itt kialakított részletes tervezetét. A kidolgozás a szaktudományoknak megfelelően vállalta az egyes tantárgyak iskolai nevelési-oktatási célját, majd osztályok szerint tagolva a tanítási célt, a szükséges taneszközöket, a tanítási időt, a tananyagot-tanmenetet s a tanítási eljárás fontosabb tennivalóit^{2/}. E gondos kidolgozás a szaktanári munka segítése, tervszerűségének biztosítása mellett azt is szolgálta, hogy az igazgató-tanács tagjainak a tanítási órák látogatásához, az iskolai munka értékeléséhez, a tanterv érvényesítésének ellenőrzéséhez bizonyos alapot, támogatást nyújtson, továbbá más intézetek munkáját, hasonló feladatmegoldásait is segítse.

A tanítóképzős tananyag 1898. évi módszeres feldolgozásának terve országosan nagy tetszést aratott, a feljegyzések szerint a szakértők dicsérő véleménye mellett a minisztérium illetékeseinek elismerését is kiváltotta. E kedvező értékelés hatására az 1898/1900. tanévi Értesítőben közzétették a gyakorlatiskolai tananyag módszeres feldolgozásának tervezetét is.^{3/} Ennek

fő célja az volt, hogy a képzős növendékek kezébe olyan rövid kalauzt adjanak, melynek ismeretében tudatosabbak, eredményesebbek lehetnek a gyakorlóiskolai látogatásaik s ott végzendő gyakorlati tanításaik. Annak azonban, hogy e tananyagfeldolgozási tervzetet közzétették, más célja is volt. Azokban az években nagy vita folyt az általános és helyi tanterv kérdésében. Dezső Lajos s a pataki képzős tanári kar azon a véleményen volt, hogy "az országos tanterv egységes legyen", ne legyen részletező, s az egységes országos tantervhez igazodva készüljön a részletes helyi tanterv /tanmenet/ mind az osztott, mind az osztatlan népiskolák számára. A képezde segítséget akart nyújtani, példát mutatni a gyakorló tanítóknak a megfelelő tanmenet kialakításához.

A tervszerű, tudatos nevelést szolgálta a pataki képzőre jellemző gondos szervezettségre való törekvés is. Megnyilvánult ez a képezde irányításában, a képzési feladatok végzésében s a különböző részfeladatok megoldásában egyaránt. Ennek érdekében a korszerű pedagógiai ismeretek felhasználásával különböző szabályzatokat dolgoztak ki, s a képzés során szerzett tapasztalatok elemzésével azokat később továbbfejlesztették. Dezső Lajos szerint ezek a szabályzatok azért is fontosak, mert "a jogviszonyok világos és határozott szabályozása nélkül biztos jogállapot nem létezhet."^{4/}

1870. március 25-én határozatot hozott, szabályzatot fogadott el a tanári kar a tanulók mulasztásával kapcsolatos teendők, a nyilvántartás tekintetében. E szerint a mulasztásokat a heti felügyelő tanuló tartja nyilván, de a nyilvántartást láttaoztatja az illetékes szaktanárokkal is.^{5/} Később, 1884-ben e szabályzatot továbbfejlesztették, s elhatározták, hogy mindennemű mulasztást az osztálykönyvbe kell bevezetni.^{6/} E bejegyzések alapján a tanárkari jegyző - később osztályfőnök - a mulasztásokról "főkönyvet", névsor szerinti kimutatást vezetett, s ez a folyamatos nyilvántartás az egyéb, magatartásra, jutalmazásra, büntetésre stb. vonatkozó feljegyzésekkel együtt nagy segítséget adott a tanulók jobb megismeréséhez s

realisabb értékeléséhez.

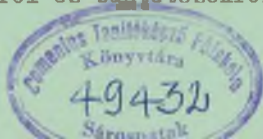
A tanári kar megfelelő rendtartási szabályzat kialakítására s érvényesítésére is törekedett. Az első rendtartási szabályzatot Dezső Lajos előterjesztésében 1875. július 21-én fogadták el, s terjesztették megerősítés céljából a minisztériumba. Ez a szabályzat összefoglalja a tanulók kötelességeit, jogait, a mulasztások igazolásával kapcsolatos tennivalókat, az iskolai tulajdon védelmét, a tanulók magatartására vonatkozó követelményeket. E szabályozás szerint "a növendék tartozik a felsőbbek iránt tisztelet- és engedelmességgel, a tanulóársak iránt testvéries jóindulattal viseltetni; másik növendék megbántása és megkárosítása fegyelmi eljárás alá esik", de tilos a dohányzás, a szerencsejáték és az adósságcsinálás is.^{7/}

Az 1900/1. tanévben a minisztérium intézkedése folytán új szabályzat készült azzal a céllal, hogy a legfontosabb eljárásokat a fejlődés figyelembevételével újra szabályozzák, s a tanulók és szülők rendelkezésére bocsássák. Éppen ezért a szabályzat "Igazgatási, tanulmányi és fegyelmi rendszabályok a Sárospataki Állami Tanítóképzőben" címmel 1901-ben nyomtatásban is megjelent. Ez a szabályzat az előzőnél részletesebb, bővebb, kiegészült "az intézet igazgatása" c. részzel. Az ezzel kapcsolatos első fejezetben szó van az intézet céljáról, szervezetéről, a növendékek felvételéről, elbocsátásáról, lakásáról, ruházatáról, étkezéséről, egészségügyéről, a postaszolgálatról. A szabályzat szerint a pataki képezde "nevelő- és tanintézet", melynek célja hazafias és vallásos érzületű, jellemes, munkás népiskolai tanítók képzése, a különböző hitfelekezetekhez és nemzetiségekhez tartozó növendékeknek vallásos türelemre és testvéries egyetértésre való nevelése".^{8/} A gyakorló tanítók iránti felelősséget jelzi a szabályzatnak az a kitétele, mely szerint "a kedvezményes helyekre egyenlő körülmények között a népiskolai tanítók gyermekei bírnak előnnyel".^{9/} Az intézet I. osztályába a 15. életévüket betöltött s a középiskola IV. osztályát sikeresen elvégzett tanulók iratkozhatnak be, de a magyar nyelvtanból, történelemből, Magyarország politikai és ter-

mészeti földrajzából s számtanból - a középiskola alsó négy osztályában tanított terjedelem szerint - tett felvételi vizsga alapján olyanok is, akik nem fejezték be a középiskola IV. osztályát. A beírt tanuló az intézeti család tagja, akinek az előírt szükséges tankönyveket meg kell vásárolnia, s akinek megszűnik a tanulói viszonya, ha az egy tanév alatt igazolatlanul mulasztott órák száma eléri a heti tanórák számát. A lakásokban a tanári felügyeletet egy udvarfelügyelő növendék segíti, "aki az udvarban lakó növendékekre, a rendre, a tisztaságra, a szabályok pontos betartására felügyel, a lakásnaplót vezeti s abba a szabálytalanságokat bejegyzi".^{10/} Ezen kívül minden szobában az egyik tanuló "szobafelügyelő", aki gondoskodik a szoba rendjéről. Közétkezésnél az ebédlő rendjére, tisztaságára egy IV. osztályos tanuló, a "gazda" vigyáz. A terítés, az ételkihordás az I. osztályosok kötelessége. Beteg társaikról a lakótársak gondoskodnak. Postai küldeményeiket a "postakezelő" tanuló naponta osztja ki.

A szabályzat II. része "Tanítási és tanulási rendszer" c. alatt tartalmazza a tan- és segédkönyvekkel, a tanulással, a tanórákkal, a szünetekkel, az ellenőrzéssel és vizsgákkal kapcsolatos fontosabb előírásokat, tudnivalókat. Hogy a tanulók személyi könyvtárának alapját megvegyék s a tankönyvek később - a képesítő vizsgára való felkészüléskor és kint az életben is - rendelkezésükre álljanak, azokat eladni nem lehetett, mindenkinek új tankönyvet kellett vásárolnia. Az olvasásba való bevezetést szolgálta, annak hatékonyságát segítette az a követelmény, mely szerint magánolvasmányairól minden tanulónak jegyzetet kellett készítenie s azt az osztálytanárnak évharmadonként bemutatnia. A tanterem rendjéről, szellőztetéséről a heti felügyelő növendék gondoskodik. A havi tanári értekezleten a tanárok számot adnak a tanulók magatartásáról, tanulmányi eredményeiről, s évharmadonként osztályozó gyűlésen állapítják meg a különböző tárgyakból a tanulók előmenetelét.

A szabályzat III. része a "Fegyelem" címmel a kötelességekről, tilalmakról és büntetésekről szól. "A képezdei tanuló

/külső viseletében is/ beszédében is a tanítói pálya erkölcsi komolyságát tartja szem előtt".^{11/} Testvéries érzülettel viseltetik társa iránt, segíti annak fejlődését. A büntetés fokozatai: a tanár, az osztályfőnök, az igazgató, a tanári testület büntetése, illetve intés, dorgálás, kimenő megvonása, igazgató, tanári szék elé idézés, jótéteménytől megfosztás, kizárás.

A szabályzat IV. része a gyakorlóiskola rendtartását és fegyelmi szabályzatát tartalmazza. A fegyelem általános eszközeiként említi a következőket: "Szeretetet az ügy s a gyermekek iránt; pontosság a kötelességek teljesítésében; a gyermekek lelki erőinek, hajlamainak figyelembevételével alkalmazott /helyes/ mód a tanításban."^{12/}

Az általános rendtartási szabályzat elkészítése és érvényesítése mellett a képzés hatékonyságának fokozása céljából többször került sor egy-egy konkrét feladatmegoldás pontos, részletes szabályozására is. 1873. május 5-én a tudományos kirándulások szervezéséről, pedagógiai hasznosításáról fogadtak el szabályzatot. 1876-ban életbeléptették az osztálytanárságot, osztályfőnöki rendszert, majd 1893. november 4-én az osztályfőnök ügykörére, kötelességeire vonatkozóan újabb osztályfőnöki szabályzatot állapítottak meg. 1879. november 8-án a házi írásbeli dolgozatok módszeres beosztására s javítására vonatkozóan fogadtak el követelményrendszert. 1881. március 2-án megállapították a tanári tanácskozások szabályzatát. 1888. szeptember 3-án a tanári kar által felterjesztett kertészeti szabályzatot hagyta jóvá az igazgatótanács. 1896. december 15-én az olvasás segítése érdekében könyvtári /olvasási/ szabályzatot fogadtak el. Ezekon túlmenően közös /tanulói-tanári/ összefogással kialakították az ifjúsági szervezetek /önképző társulat, önképző énekkar, segélyező egyesület, tűzoltócsapat stb./ működésének a szabályzatát is.^{13/}

A fenti szabályozások nagymértékben segítették a pataki tanítóképzés hatékonyságát, fejlődését. Igazoláskul hivatkozom a kertészeti szabályzatra, mely pl. világosan kifejezésre juttat-

ta, hogy a kertészet a képezdében nem öncél, hanem eszköz a kerti gazdaságba, haszon- és díszkertészetbe való bevezetéséhez s a munkaszerepre való neveléshez. Ennek megfelelően tehát úgy kell szervezni a kertben rendszeresen végzett munkát, hogy azt a tanulók megkedveljék, annak hasznát lássák, tisztességes és egészséges munkaként becsüljék, és előszeretettel végezzék. A szabályzat előírta, hogy a kertész ennek megfelelően "a külső csinre és szépészetre" is ügyelve, szervezze a kertészeti munkát s szüntesse meg "a kertnek robotszerű munkáltatását". A többi szabályzat megállapításai, követelményei is mutatják, hogy a tanári kar ezek kialakításával és megvalósításával a képzés eredményességét, továbbfejlődését igyekezett tervszerűen szolgálni.

2. Szemléletesség és tanulói aktivitás

A pataki comeniusi hagyományoknak megfelelően az iskola törekedett a szemléltető oktatás megvalósítására és a tanulói aktivitás következetes érvényesítésére. Ezzel kapcsolatban a tanári karnak különösen nagy gondja volt a természettudományi oktatás eredményesebb kialakítására, szervezésére. A tanítással kapcsolatos részletesebb beszámolót tartalmazó 1872/3. évi Értesítő is kiemelte, hogy a természettudomány tanítása "folytonosan szemléltető". Minden tanulónak saját rovar-, ásvány- s növénygyűjteménye volt s a fizikai tételek, törvényszerűségek megállapítása, igazságok bizonyítása kísérletezéssel történt. 1872-ben a szaktanár egy igen hasznos eljárásról számolt be: "A kísérleti természettanhoz a szükséges és könnyebben előállítható eszközöket rajzban és fából az ifjak mindenike folyton megkészíté s kiki saját készítményén tanult s arról vonta el a törvényeket, igazságokat."^{14/} Az 1875/6. évi Értesítőben a vegytan oktatásával kapcsolatos beszámoló a tanított anyag felsorolása után kiemelte, hogy "mindezek nemcsak bemutatattak, de a vegyfolyamatok létrehozása előttük s majd általuk eszközöltetett. A figyelő szerephez a munkás résztvevő szerep is csatoltatott."^{15/}

S ez a tanulói aktivitás, tervszerű munkásság mindvégig fontos szerepet kapott a pataki tanítóképzésben. A fa-, szőlőiskola, konyhakerti növények stb. gondozása a tanulók folyamatos feladata volt. A "mívelési területeket" kiosztották a növendékek között és a tantestületi értekezleteken a tanulók magatartásával, viselkedésével, tanulmányi előmenetelével, más munkájával együtt ezt is rendszeresen értékelték. Tervszerűen fejlesztették a természettan, természetrajz, vegytan, földrajz, történelem tanításához szükséges taneszközöket, de a lélektan, irodalom, számtan és mértan, rajz stb. tárgyakhoz is jelentős szemléltető eszközparkot gyűjtöttek össze. S e munkában maguk a tanulók is részt vettek: sok értékes eszközt ajándékoztak a képezdének, egyénileg s a kirándulások alkalmával is következetesen gyűjtötték az ásvány-, növénypéldányokat stb. az iskolai szertár számára.

Az 1895-98. évi Értesítő közölte a különböző tárgyakban használt taneszközöket.^{16/} Ezek közül néhányra a korszerűsége miatt felhívjuk a figyelmet. A neveléstudomány, a test- és egészségtan tanításában felhasználták az alábbiakat: Bopp-féle antropológiai falitáblák, az emberi agyvelő, fül, gége szétzedhető mintái papirgyurmából; emberi szétszedhető koponya, két torzó /egyik előlről, másik hátulról nyitva/ papirgyurmából; több bonctani ábra /boncolás megtekintése is!/: a népkutatásra vonatkozó törvények és mindennemű rendeletek szövege stb. A tanítási gyakorlatok során az óralátogatások mellett használták a gyakorlóiskolai tanulói füzeteket, tan- és vezérkönyveket; a földrajztanításban a térképeket, szemléltető kép-gyűjteményt, földgömböt, telluriumot, planetáriumot; természetrajzban állattani faliabroszt, a hét állattípus-csontvázat, kitömött madarakat, rovar-, tojásgyűjteményt, hasznos és kártékony állatok falitábláit, a Thienemann-féle természetrajzi táblákat; növénygyűjteményt, kézi gyűjteményt a vidék flórájából összeállítva; mérges növények falitábláját, ehető és mérges gombák tábláit; ásvány-, kőzet- és kőületgyűjteményt, jegec-mintákat és rendszer-hálózatokat stb.

A tanulói aktivitást és tervszerűséget a fentiekén túlmenően is igyekeztek érvényesíteni. Nagy gondot fordítottak a tanulók folyamatos foglalkoztatására, munkáltatására. A tanítási órákon való aktív részvétel, a tanórákra való következetes felkészülés megkívánása mellett kialakult az intézetben az a gyakorlat, hogy a tanulók az egyes tantárgyakból a tanárok által előírt témákat otthon havonként kidolgozták, s dolgozataikat az előírt rendnek megfelelően a szaktanárnak határidőre beadták, aki azt értékelte, és az eredményről a tantestületi értekezleten is beszámolt.^{17/}

A tanulók önálló folyamatos munkavégzésre nevelése, a képzsük feladatainak megoldásában való aktív részvételük biztosítása tekintetében fontos szerepe volt az ifjúsági szervezeti tevékenységnek, az ifjúsági körök munkájának is.^{18/}

3. A könyv, olvasás mint a képzés-továbbképzés fontos eszköze

A pataki képzésben kezdettől fogva jelentős szerepet játszott a könyv, a könyvtár, az olvasás. Comenius felfogása a könyvekről mint "a művelődés értékes tárházairól" nemcsak a kollégiumi nevelésben érvényesült, hanem az állami tanítóképzésben is hangsúlyozott elv s következetes gyakorlat lett. Az intézet nevelői jól ismerték s vallották Comenius tanítását: "A könyvek hű barátokként szívesen társalognak velünk: Őszintén, nyíltan, tettetés nélkül beszélnek hozzánk bármely dologról, tanítanak, oktatnak bennünket, buzdítanak, vigasztalnak s a szem elől legtovább eső dolgokat is mint jelenlévőket állítják elénk. Ha könyvek nem lennének, tudatlanok s tanulatlanok volnánk valamennyien."^{19/}

Fentieknek megfelelően egészen modern, ma is korszerű elveket vallott az intézet az iskolai könyvtár kérdésében, amelyet nagy tervszerűséggel alakítottak ki. Arra törekedtek, hogy az olvasás megszerettetésével a képzés eredményeinek fejlesztése mellett segítsék a későbbi tanítói önképzést, továbbképzést is. Az elindulásnál az egyik jegyzőkönyvben azt olvashatjuk, hogy "a tanári kart az intézet számára beszerzendő könyvek ösz-

szeírásánál azon elv vezérelte, hogy az intézet könyvtárának olyannak kell lenni, melyben mind a tanárok, mind a növendékek magasabb műveltségre s bővebb kiképzésre törekvő vágyai kellő tápot, segédeszközöket lelhessenek.^{20/} S ezt az elvet igyekeztek gondosan meg is valósítani. Az iskolai könyvtár céljaira halála után a családtól megvásárolták Erdélyi János, a nagy filozófus, kritikus, népdalgyűjtő híres pataki tanár szép és értékes könyvtárát. Ez a gyűjtemény képezte az állami tanítóképző könyvtárának magvát, alapját, melyet 1884-ig külön anyagként kezeltek. Ekkor a könyvtárban való jobb tájékozódás, a hatékonyabb kezelés céljából az előírt új alapleltárban az Erdélyi-féle gyűjteményt egyesítették az intézet egyéb könyvtári anyagával. Az állomány korszerű volt, s benne megtalálhatók voltak a korabeli legmodernebb magyar és német nyelvű pedagógiai és egyéb szakkönyvek.

1888-ban az igazgató javaslatára újra rendezték a könyvtárat, összeállították a könyvtári könyvek jegyzékét, kinyomtatták és a nevelés-oktatás eredményeinek fokozása céljából minden tanárnak, tanulónak és környékbeli tanítónak rendelkezésére bocsátották. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy nőtt a tanulók olvasási kedve, s a századforduló idején már egy-egy tanuló évente átlag 10-13 művet olvasott.

A könyvtárat egy ideig az igazgató gondozta, de 1882-ben és 1898-ban az igazgatói teendők megnövekedése miatt a magyar nyelv és irodalmat tanító tanár kezelésében volt. A tanári kar 1896-ban is foglalkozott a könyvtár problémájával, s megszabta a könyvtárból való kölcsönzés módját, a könyvek visszaszolgáltatásának határidejét is azért, hogy a könyvekhez minél többen hozzájuthassanak.^{21/}

A tervszerű gyarapítás, a nevelő-oktató munka folyamatos fejlesztésére irányuló törekvés következtében a könyvtár dinamikusan fejlődött. A könyvtár gazdag anyaga mellett számos folyóirat és újság állt a nevelők és az ifjúság rendelkezésére.^{22/}

4. Kollektív nevelői tevékenység

Sokat tett a képző a nevelőmunka sikere, továbbfejlesztése érdekében. A tanárok meg voltak győződve arról, hogy csak egységes nevelői hatás érvényesítésével lehet kellő eredményt elérni. Ezért a tantestületi értekezleteken sokszor volt téma az egységes nevelői eljárás megvalósítása. A havonként tartott tanári értekezleteken nemcsak a tanulmányi előrehaladást értékelték, elemezték, hanem megfelelő határozatokat hoztak a tanulók nevelésére vonatkozóan is. Annak érdekében, hogy az ifjúság nevelésének határozottabb irányt szabjanak, s a tanárok nevelése összehangoltabb, egységesebb legyen, rendtartási szabályzatot dolgoztak ki, melyet a tanulókkal tervszerűen ismertettek és kifüggesztettek, követelményeit tudatosították és érvényesítették.

1876-ban Dezső Lajos javaslatára bevezették az osztálytanárság rendszerét, s az osztályok számára osztálytanárokat választottak. Később "az osztálytanári ügykörre" vonatkozóan tervezetet készítettek, melyet a tantestületi értekezlet is megerősített. Ez a szabály rögzítette az osztályfőnökök kötelességeit, kiemelve a következőket: az ifjúság erkölcsi érzésének ápolása, az osztály fegyelmének, a tanítás és nevelés egységes szellemben való kezelésének elősegítése, a növendékek erkölcsi és szellemi egyediségének, az osztályszellemnek a tanulmányozása, kiismerése, irányítása s a tanári kar gyakori informálása.^{23/}

Az egységes nevelői eljárás erősítése céljából Dezső Lajos indítványára 1877-ben elhatározták, hogy "a tanárok egymásnak tanítási óráira menjenek be, mely által a tanároknak egyöntetű eljárása s ezáltal a nevelésnek és oktatásnak intézetünkben való előbbvitele fog eszközöltetni".^{24/} Fontosnak tartották "a nevelési eljárásnak közös és együttes intézését", "a körültekintőbb nevelés" megvalósítását.^{25/} Annak érdekében, hogy az intézetben a helyesírás tekintetében is egységes legyen az eljárás, 1876-ban megállapodott a tantestület, hogy a tanítás és ellenőrzés során minden tanár érvényesítse az akadémiai nagyszótár előírásait. Az 1884. október 1-i értekezlet jegyzőkönyve sze-

rint az eredmény fokozása érdekében olyan határozat született, hogy "mindenik tanár a hozzá beadott munkálatoknál minden tantárgy tartalmi, mind külalaki, mind szép- és helyesírási tekintetben szorososan figyeljen".^{26/}

Az egységes nevelői hatás érvényesítésére való törekvés a jegyzőkönyvi feljegyzésekben a fentiekén túl is sokszor megfigyelhető. Ha az igazgató az óralátogatásai során helytelen eljárást észlelt, a testületi értekezleten megbeszélték, a helyes megoldást kialakították, az eredményre vezető hatékony eljárások mellett állást foglaltak. A testület rendszeresen megbíráltta tagjainak a tanulókkal kapcsolatos magatartását, esetleges helytelen példamutatását, s a helyes állásfoglalás kialakításával törekedett a problémák nevelő hatású megoldására.

A tanévi munkákról szóló év végi összefoglalók azt mutatják, hogy "a tanári kar mindenkor elsőrangú feladatának tekintette a növendékek erkölcsi jellemének fejlesztését s nagy gondot fordított arra, hogy a/ az ifjúság testi ereje, ügyessége kézimunka és testgyakorlat által fejlesztessék, b/ ifjaink erkölcsi ízlése jó példa és alkalomszerű oktatás által ápoltassék, c/ ifjaink akaratszilárdsága szoktatás és rendszeres munkálkodás által fejlesztessék."^{27/}

A testi nevelést szolgálták a testgyakorlatok, tornaverse-nyek, a kertészeti és házipari munka, a szervezett fürdés, korcsolyázás, kirándulás, egy időben a taniszezés stb. Az egészséges környezet, a tantermi higiéniai követelmények biztosítása céljából a tornaórákat az intézet egyik - e célra kialakított - külön termében tartották, de a hatékonyságot igyekeztek fokozni azzal is, hogy 1894. február 1-től megfelelő bérleti díj fizetése ellenében korszerű szakterembe, a főiskolai tornacsarnokba jártak tornázni a tanulók.

Az erkölcsi nevelésen belül a valláserkölcsi nevelés mellett nagy gondot fordítottak a hazafias nevelésre, s ennek szolgálta-tában álltak a tanórákon kívül a fontosabb iskolai ünnepélyek, rendezvények, a tanulmányi kirándulások. A munkáltatást, a foglalkozásban való rend biztosítását az erkölcsi jellem képzése

egyik fontos eszközének tartották. A munkára nevelésben nagy szerepet szántak a különféle gyakorlati foglalkozásnak, a kerésszédésnek, az asztalos munkának. Hogy a tanulóknak vonzó példát mutassanak, ez utóbbiakat az önként vállalkozóknak az intézet tanárai tanították. Minden munkát igyekeztek felhasználni a fizikai munka megkedveltetésére.

Az intézet igyekezett a tanulóknak az egymás iránti felelősséget felébreszteni, elmélyíteni s a képzés-nevelés munkájába a tanulókat minél jobban bevonni. A tanárokkal együtt a tanulók is harcoltak a mulasztások ellen, vezették azok nyilvántartását, betegség esetén ápolták egymást, gondoskodtak a beteg társról, segítették egymást, a gyengébbek tanulását s a társadalmi beilleszkedést. Volt idő, pl. 1883-ban, amikor Dezső Lajos igazgató a növendékek számára egy képzős diák segítségével tánctanfolyamot is tartott. Érdemes azt is megjegyezni, hogy a tanulók külön hézi rendszabályokat állítottak össze, s azt a tanári kar jóváhagyása után lakásaikban kifüggesztették. A szabályoknak a lakás-, illetve szobafelügyelő szerzett érvényt, s tartását rendszeres látogatással a segédtanár és az osztálytanár is ellenőrizte.

A következőket neveléssel nemcsak azt sikerült elérni, hogy a tanulók fegyelmezettek voltak, s a legtöbben szorgalmasan tanultak és hivatásuknak élő, jó tanítókká lettek, hanem azt is, hogy a növendékek megszerették a tanítóképzőt, s rendszeresen vissza-visszajöttek, hogy találkozzanak volt intézetük vezetőivel, volt tanáraikkal s egymással, a volt diáktársakkal. Sokan megfelelő adományokkal igyekeztek leróni hálájukat az Alma Mater iránt, könyvet, különböző gyűjteményeket, pénzt stb. adtak az iskolának, hogy segítsék s eredményesebbé tegyék annak feladatmegoldásait. A végzett növendékek adománya vetette meg az alapját az ifjúsági könyvtárnak, a segélypénztárnak, a zenekar és jutalomalap pénztárának egyaránt, s siettette a könyvtár állományának növekedését. Megható olvasni azt is, hogy egyik meghalt volt tanítvány felesége, férje néhány ruhadarabját is elküldte a képzőbe: Adják oda szegény tanulóknak.

Az intézetben töltött évek alatt közvetlen viszony, munkatársi kapcsolat alakult ki a tanárok és a kis létszámú diákság között. Ennek tudható be, hogy sok év múltán is tisztelettel hívták meg volt tanáraikat iskolájukba munkájuk, fejlődésük bemutatása céljából. Tanáraikkal együtt részt vettek a korszerű pedagógiai mozgalmakban, a tanítóegyesület munkájában. Még a napilapok hasábjaink folytatott vitáikban is érezhető a tanítványnak volt tanára iránti szeretete, tisztelete. Hozzájárult ennek a szellemnek a megerősödéséhez az a pataki nevelési rendszer, szervezet, hogy az igazgató "első volt az egyenlők között" /primus inter pares/, akivel tanártársai vitatkozhattak, sokszor vitába is szálltak, javaslatairól kellő mérlegelés alapján döntöttek, s akinek intézkedése, büntetése ellen a diák a tanári testülethez is fellebbezhetett. Ilyen környezetben, ilyen hatásoknak kitéve a tanítványok jól megtanulták egymás, embertársaik értékelését, szeretetét, mások munkájának megbecsülését.

5. Társadalmi nyitottság

A pataki nevelési hagyomány egyik fontos vonása a társadalmi nyitottság. A képző irányítói, tanárai is vallották, hogy az iskola benne él a társadalomban, része annak, s ezért részt is kell vennie a társadalom feladatainak megoldásában: a társadalom számára kell nevelnie jól képzett szakembereket. Kifejezésre jutott ez külsőleg abban is, hogy indokolt esetekben a személyi nehézségekkel küzdő iskolák kérésére év közben is kiegészítettek tanítási utolsó éves növendéket, s hozzájárultak ahhoz, hogy az ilyen tanuló volt társaival együtt tegyen vizsgát. A pataki beteg tanítókat is hosszabb-rövidebb ideig, olykor havonkénti váltással a legjobb növendékek helyettesítették. Bármilyen szegények is voltak, 1879-ben pl. gyűjtést szerveztek az alföldi árvízkárosultak részére, s az egybegyűlt összeget a Pesti Napló szerkesztőségéhez juttatták el.^{28/}

A tanárok a tanítói munkával, a népoktatással kapcsolatban sokrétű iskolán kívüli tevékenységet folytattak. A külső iskolák munkájának hatékonyabbá tétele érdekében "a hazai tanügy haszná-

ra és saját ismereteik gyarapítására" népiskolai felügyeleti ellenőrzéseket vállaltak, iskolákat látogattak meg s korszerű elemzéseikkel, tanácsaikkal segítették a helyesebb, eredményesebb eljárások elterjedését.^{29/} Bekapcsolódtak a városi képviselőtestület, ipartestület, kaszinó, a Sárospataki Irodalmi Kör, a megyei Kazinczy Kör, a Zemplénmegyei Általános Tanítóegyesület munkájába. Ez utóbbinak évi közgyűléséhez többször adtak otthont is. Részt vettek a helyi, megyei lapok írásában, szerkesztésében. Bekapcsolódtak az országos megmozdulásokba. Sokszor szerepeltek sajátos pataki képzős módszerbeli dokumentumokkal, eredményes eljárások megmutatásával az országos tanügyi kiállításokon. Az ideküldött anyagok kiválasztásában nagy felelősséggel, gonddal jártak el, alapos megfontolással, lelkiismeretes munkával készültek rá. A nagy politikai események, évfordulók megünneplésére is tervszerűen gondoltak, hogy ezzel is segítsék a tanulók közösségi érzésének, társadalmi felelősségének, hazaszeretetének elmélyülését.^{30/} Mindezekkel a tanárok jó példát is igyekeztek szolgáltatni növendékeik számára jövő feladataik eredményes megoldásához.

A példamutatás mellett igyekeztek a tanulókat közvetlenebbül is szorosabb kapcsolatba hozni a társadalommal, közösségi szemléletre, társadalmi aktivitásra nevelni őket. Az ilyen tájékozódáshoz lehetőségeket, a feladatok gyakorlati megoldásához alkalmakat biztosítottak. A tanári kar hamar rájött arra, hogy a tanulók életre való felkészítését, tanítóvá nevelését, hivatásszeretetük alakulását, a társadalommal való kapcsolatuk erősítését jól szolgálják a tervszerűen végzett, "tudományos célú excursiók", s ezért évenként rendszeresen mentek ilyen kirándulásokra. E tanulmányutakat részben hazánk nevezetességeinek megismerése, részben a falusi népiskolák meglátogatása, munkájának tanulmányozása, részben pedig gyakorló tanítók értekezletein való részvétel céljából szervezték. Ezekben a kirándulásokon sok olyan életre szóló élményt s tapasztalatot szerezhettek a tanulók, melyeket később a tanítói munkájukban sikeresen fel is használhattak. E tanulmányi utak a tárgyi is-

mereteken kívül a különböző ipari létesítmények munkájának megfigyelése, természeti adottságok megtekintése, jól működő mezőgazdaságok tevékenységének megismerése, a dolgozók s azok munkájának megbecsülése, az emberekkel való kapcsolatletteremtés, kapcsolattartás, a tanárok és diákok jobb, közelebbi megismerése, a kirándulások szervezése szempontjából különösen hatékonyak voltak. A képzés érdekében a tanári kar már 1873-ban szabályozta a kirándulásokkal kapcsolatos teendőket, s előírta, hogy "minden kirándulás után a növendékek az illető tanár ellenjegyzése mellett tapasztalataikról a tanári gyűlés elé egy példányban írásbeli jelentést adnak be."^{31/}

Az 1874-ben Husztra, Máramaroszigetre, Booskóra, Rónaszékre és Szlatinára szervezett tanulmányút, iskolalátogatás pl. a vezető tanárok beszámolóí szerint jól szolgálta a tanulók "geológiai, botanikai, történelmi, pedagógiai és társadalmi ismereteit", különösen nagy hatással volt a tanulókra a népiskola "bűvös tanszergyűjteménye", a vizes és száraz sóaknák megtekintése. A kirándulás "vidék- és emberismeretben, geológiai és természetrajzi tapasztalatokban nem volt meddő. Növendkeink szerzett tapasztalataikat leírták s többen közülük - jól, szépen. Ásvány-, növénypéldányokat s szódagyári produktumokból mindnyájan hoztak".^{32/} Az 1875/6. tanévben több napos kirándulás keretében Miskolcot, környékét, a diósgyőri kőszénbányát és a nagy vasművet tanulmányozták, továbbá több iskolában megfigyelték a tanítást, a tanító munkáját. A kirándulásról a tanári testület részére készített beszámoló többek között a következőket is tartalmazza: "Ezen kirándulásunk minden tekintetben jól sikerültnek mondható. Egy ponton találtunk sokfélért, s így növendékeink a szerzett elméleti ismereteket több irányban összemérhették a gyakorlati élet alkalmazásaival - s ez fő dolog. Nem tértek haza üresen. Megrakodva jöttek elő ásvány-, növény-, kővülett- és műipar produktum példányokkal. Látták hazánk Tempéjét, s elragadtatással emlékeznek vissza az ötnapos kirándulás bajt, fáradtságot felejtető gyönyöreire, tanulságaira."^{33/} Az évenként tartott széphalmi tanulmányi kirándulás

mellett további fontosabb, nagyobb kirándulások még: Megnézik 1881-ben az aggteleki barlangot, a rozsnyói iparvállalatokat, a dernői vasgyárat, 1885-ben a budapesti országos kiállítást, 1888-ban, 1890-ben és 1899-ben a regéci hutát, 1894-ben a szerencsi cukorgyárat, 1896-ban a millenniumi kiállítást, 1900-ban Mádót, 1900-ban, 1901-ben és 1903-ban Kassát, a krompachi vasgyárat, Poprádot, a dobsinai jégbarlangot, 1903-ban Debrecent s egy hardicsai paraszt-mintagazdaságot. A kirándulások költségeinek előteremtése a tanulók nagy szegénysége miatt mindig gondot okozott, s 1881-ben előfordult, hogy éppen emiatt tanáraikkal együtt gyalog tették meg az utat Aggtelekig és vissza.

A tanárok a kirándulások hatékonyságát azzal fokozták, hogy tervszerűen felhasználták azokat az iskolai szemléltetőanyag gyűjtésére, továbbá a kirándulásra a tanulókat előzetesen gondosan felkészítették, a megfigyeléseket irányították, s a kirándulás befejezése után a tapasztalatokat leírták, feldolgozták, példát adva a növendékeknek arra, hogy majd mint tanítók maguk is hogyan szervezzék a kirándulást. Így váltak e tanulmányutak igazán nevelő hatásúakká. S hogy mennyire azok voltak, az is mutatja, hogy később a miniszteri utasítás is előírta azokat minden tanítóképző számára.

A társadalommal való érintkezés, az élettel való kapcsolat, a hivatásra nevelés eredményesebb megvalósítását szolgálták a gyakorló tanítókkal való közvetlen kapcsolatok, találkozások. a vidéki népiskolákba, főleg a volt növendékek iskoláiba szervezett látogatások. E hospitálások alkalmával a növendékek megismerkedtek a tanító különböző gyakorlati tevékenységével, a település fontosabb problémáival, közvetlenül találkoztak a gyermekekkel, a falu vezetőivel s sokszor a lakosság egy részével is. Fokozta a látogatások eredményességét az, hogy ilyenkor sok esetben részt vettek a megyei, illetve a körzeti tanítógyűléseken is, ahol szélesebb körben tájékozódhattak a tanító iskolai és iskolán kívüli feladatairól, munkájáról, a nehézségekről, a tanítókat foglalkoztató problémákról, s meggyőződhet-

tek a gondos felkészülés és a majdani folyamatos továbbképzés fontosságáról. Olykor a tanfelügyelő a hivatásszeretet erősítése érdekében a tanítói munka megbecsülését reprezentáló ünnepeket is szervezett, pl. az 1894. májusi nagymihályi iskolalátogatás alkalmával adta át a tanfelügyelő Chira László tanítónak, az intézet volt diákjának a magyar nyelv eredményes tanításáért a minisztérium által adományozott 80 korona jutalmat. Ilyen kirándulásokat szerveztek - egyik-másik helyre többször is - a környékbeli iskolákon kívül Királyhelmece, Nagymihályiba, Szernyére, Mádra, Tarcalra, Miskolcra, Tokajba, amikor tanítógyűléseken is részt vettek.

Az intézet ilyen törekvését a zempléni megyei tanfelügyelőség is segítette, támogatta. 1877-ben a tanfelügyelő azt ajánlotta az intézetnek, hogy "növédekéi a nevelés és oktatási módszer minél jobban történeendő elsajátítása végett látogassanak meg több környékbeli hiányosan és rendszeresen berendezett népiskolát, és ezekből merítsenek kellő tájékozódást az iskola belső és külső állapotáról, észleljék a különböző tanításokat és önállólag is bírálják meg azt; és segíttessenek a tanári kar egyes tagjai által ezen működésük helyes megoldásában és bírálásában, ezen bírálatokat pedig, ha jók és útmutatók, a közönség elé hozatal végett a "Zemplén" c. lap hasábjain is közlenék."^{34/}

A látott iskolák, megfigyelések az életet, a mindennapi gyakorlatot mutatták meg a jelölteknek. Az egytanítójú gyakorlóiskolában szerzett tapasztalatokat ezeken a hospitálásokon kiegészítették, sokrétűbbé tették, s az így lehetségessé vált általánosítások közelebb vitték a tanulókat az életben rájuk váró feladatok megoldásaihoz, eredményesebb eljárásokhoz. E kirándulásokat a pedagógiát tanító tanár, általában az igazgató szervezte és vezette, aki igyekezett azokat kellő időben, jól előkészíteni, az elméletben tanultak gyakorlati megvalósulását tervszerűen megfigyeltetni. Lehetőség nyílt ilyenkor a tanítók olyan konkrét tevékenységének a bemutatására is, melynek megfigyelésére a gyakorlóiskolában nem adódhatott alkalom. 1897-ben pl. Upor és Isztáncs, 1904-ben Tavarna iskoláiban a

nem magyar anyanyelvű gyermekek tanítását tanulmányozták.

Az iskolában és a tanítói értekezleteken sokszor tapasztalhatták a tanulók, hogy mennyire szeretik, becsülik a gyakorló tanítók volt képezdájüket, s mennyire szívesen fogadják a képezde irányítását, javaslatait, továbbképzési munkáját. S mindez nagyon jó hatású volt a növendékek hivatásszeretetének, iskolához ragaszkodásának elmélyülésére. - Ezek az iskolalátogatások ugyanakkor segítették a gyakorló tanítók továbbképzését is. A növendékeket fogadó nevelők tudták, hogy a képezde magas követelményt támaszt a tanítói munkáival szemben, s a folyamatos munkavégzésben, a látogatásra való felkészülésben egyaránt igyekeztek eleget tenni a korszerű követelményeknek. A tanóra, a tanítói munka elemzése, megbeszélése a tanítóképző pedagógiai szaktanárának, igazgatójának vezetésével megkívánta a szükséges elméleti ismeretek birtoklását, annak helyes alkalmazását, s az egész tevékenység reális értékelését. A tanítók érezték ezt, s ezért is meg voltak győződve a képzősök látogatásának hasznáról, szakmai-pedagógiai továbbfejlődésük lehetőségéről. Ezért mindig szívesen fogadták a jelölteket. Sokszor hívták meg levélben látogatásra volt intézetüket, s egyben tudósították is problémáikról, eredményeikről volt nevelőiket. Ezen túlmenően a 10., 15., 20. stb. évfordulókon is mindig örömmel jöttek vissza volt iskolájukba, hogy találkozzanak volt tanáraikkal, osztálytársaikkal, s meglássák volt intézetüket.

Jegyzetek:

- 1/ Tanári tanácskozások jegyzőkönyve, 1870.február 4.
- 2/ A sárospataki állami tanítóképezde értesítője /továbbiakban: Értesítő/ az 1895/6., 1896/7., 1897/8. tanévekről. A tanári kar közreműködésével összeállította Dezső Lajos. Sárospatak, 1898. 3-73.o.
- 3/ Értesítő, 1900. 1-28.o.
- 4/ Értesítő, 1901. 37.o.
- 5/ Tanári jegyzőkönyv, 1870.március 25.
- 6/ Tanári jegyzőkönyv, 1884.december 20.
- 7/ Tanári jegyzőkönyv, 1875.július 21.

- 8/ Értésítő, 1901. 5.o.
- 9/ U.a. 6.o.
- 10/ U.a. 10.o.
- 11/ U.a. 26.o.
- 12/ U.a. 31.o.
- 13/ Ködöböcz József: A sárospataki tanítóképző első 35 éve. Kézirat.
- 14/ Értésítő, 1872. 20.o.
- 15/ Értésítő, 1876. 10.o.
- 16/ Értésítő, 1898. 10-78.o.
- 17/ Tanári jegyzőkönyv, 1879.november 8. A következő tárgyakból kellett házi dolgozatot készíteni: magyar, pedagógia, számtan és mértan, német, zene, rajz és szépírás, földrajz.
- 18/ Ködöböcz i.m.
- 19/ Comenius Magyarországon. Budapest, 1962. 110.o.
- 20/ Tanári jegyzőkönyv, 1870.március 8.
- 21/ Tanári jegyzőkönyv, 1896.december 15.
- 22/ Fontosabb folyóiratok: Néptanítók Lapja, Népnevelők Lapja, Nevelés, Tanügyi Híradó, Magyar Pedagógia, Magyar Pestalossi, Magyar Tanítóképző, Nemzeti Iskola, Család és Iskola, Magyar Nyelvőr, Nyelvtudományi Közlemények, Irodalomtörténeti Közlemények, Művészet, Figyelő, Matematikai és Természettudományi Értésítő, Természet, Gyümölcs-Kertész, Földrajzi Közlemények, Sárospataki Lapok, Pädagogische Blätter, Deutsche Zeitschrift für ausländisches Unterrichtswesen, Pädagogische Psychologie stb.
- 23/ Tanári jegyzőkönyv, 1893.szeptember 1.
- 24/ Tanári jegyzőkönyv, 1877.június 2.
- 25/ V.ö.: Tanári jegyzőkönyv, 1897.szeptember 1.
- 26/ Tanári jegyzőkönyv, 1884.október 1.
- 27/ Értésítő, 1902. 24.o.
- 28/ Tanári jegyzőkönyv, 1879.március 29.
- 29/ Tanári jegyzőkönyv, 1877.szeptember 3.
- 30/ Fontosabb ünnepélyek voltak: Eötvös József /1871/ és Deák Ferenc /1876/ halálakor, Széchenyi István születésének 100.évfordulóján. Jókai-ünnepély 1894-ben. Milleniumi ünnepély. Stb.
- 31/ Tanári jegyzőkönyv, 1873.május 5.
- 32/ Értésítő, 1875. 27.o.
- 33/ Értésítő, 1876. 33.o.
- 34/ Tanári jegyzőkönyv, 1877.július 1.

Balácsi Zoltánné:

Erdélyi János könyvtári hagyatéka főiskolánkon

1.

Sárospatak kollégiuma sok nagy egyéniséget nevelt és bocsátott útjára. Voltak olyanok, akiknek élete, tevékenysége szorosan összefonódott Sárospatakkal, sőt nem egy akadt, aki maga is egy fejezetét alkotja az iskola történetének. Közülük való Erdélyi János is, kinek egész élete arra kötelez bennünket, hogy sokoldalú munkásságával foglalkozzunk. A polihisztor Erdélyi János tevékenységi körei közül magam sárospataki könyvtárosi tevékenységét kívántam mélyebben elemezni. A feltárt anyagból ezúttal a tudós könyvtáráról közlök adatokat, azt tekintem át röviden, hogyan alakult e gyűjtemény sorsa, amely végül a sárospataki tanítóképző könyvtárát gyarapította.

T. Erdélyi Ilonának a Magyar Könyvszemlében 1978-ban megjelent tanulmánya a következő összegezéssel zárul: "Erdélyi János gazdag könyvtára nem maradt fent. A gyűjtemény az író 1868-ban bekövetkezett halála után, leltár nélkül került az új tulajdonoshoz, a sárospataki Tanárképző Intézetbe /Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola/ amelynek könyvállománya, Erdélyi könyveivel együtt 1945 után teljesen szétszóródott. Könyvtárát nem rekonstruálhatjuk."^{1/} T. Erdélyi Ilona lehetővé tette számomra, hogy Erdélyi János kiadatlan leveleit, az ún. "Erdélyi-Tár"-at böngészhessem. Ennek során bukkantam rá Erdélyi Jánosnak 1865. július 1-én Nánási Oláh Károlyhoz írt levelére, melyben többek között arról ír, hogy könyvtára egy részét a sárospataki főiskolának ajándékozza, hogy könyveit megmentse a halála utáni elkallódástól. A levél végén ez áll;

Erdélyi János

"Mell; 400 kötet címszerű felsorolás." Legnagyobb örömmre a címjegyzéket is megtaláltam, melyről nincs okunk feltételezni, hogy nem ez lenne a főiskolára hagyott könyvek eredeti listája. Tehát Erdélyi János könyvtára nem leltár nélkül került az új tulajdonoshoz, csak e leltárról eddig nem tudtunk. E leltár, az előzőekben említett címjegyzékek és a Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola könyvtárának állományában lévő, bizonyíthatóan Erdélyi János tulajdonát képező művek alapján igyekszem

rekonstruálni Erdélyi könyvtárát.

A leltár "A küldött könyvek nevei" címet viseli. Négy lapon, kéthasábos elosztásban, Erdélyi kézírásával készült regisztratív címjegyzék. Csak a címeket tartalmazza, a szerző neve, a megjelenés helye és ideje nélkül. 253 féle könyvet regisztrál, mely 500 darabot képez. "A küldött könyvek nevei" című lajstrom túlnyomóan német nyelven tartalmazza a műveket, a kevés magyarul írt cím mellett. Érdekes, hogy a nem kimondottan német irodalom, politika, történelem stb. témakört ismertető művek nagy részét is német nyelven vásárolta meg Erdélyi. Erre valószínűleg az a magyarázat, hogy tudományos-információs érték szempontjából sokra értékelte Erdélyi e műveket. Továbbá valószínű, hogy gazdasági-anyagi szempontból is leginkább elérhetőek voltak számára. Másrészt feltételezhetjük, az sem lebecsülendő szempont, hogy a német irodalom, filozófia és tudomány világviszonylatban is az értékek közé tartozott.

2.

Erdélyi János végakarata, melyet a Nánási Oláh Károlyhoz írt leveléből ismerünk, halála után csak részben teljesült, ugyanis nem örökség, hanem vásárlás útján került könyvtári hagyatéka a főiskola könyvtárába. 1868 után ugyanis a tanítóképzők a lehetőségekhez mérten igyekeztek megfelelő könyvvállományt biztosítani. Voltak intézetek, melyeknek sikerült egész gyűjteményeket megszerezniök. Ilyen volt a Sárospataki Tanítóképző Intézet, mely 1871-ben megvásárolta Erdélyi János örökséitől a jeles irodalomtudós és filozófus értékes könyvtárát. Erre vonatkozóan hiteles adatként fogadható el a következő tényközlés: "A könyvtár alapja 1871. május 25-én vettettet meg, midőn az intézet részére b.e. Erdélyi János könyvtára /543 mű, 925 kötetben/ 400 Ft.-ért megvétellett."^{2/} Ha "A küldött könyvek nevei" című jegyzéket összehasonlítjuk a jelenleg a Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola könyvtárában megtalálható s bizonyíthatóan Erdélyi János gyűjteményéből való könyvekkel, azt tapasztaljuk, hogy e kötetek egy része szerepel az Erdélyi ha-

gyaték egészét rögzítő három könyvlista valamelyikén. Szép számmal akadnak azonban olyan könyvek is, melyek egyértelműen Erdélyi János tulajdonát képezték, de a listák egyikén sem szerepelnek. Ebből tulajdonképpen arra következtethetünk, hogy a Nánási Oláh Gusztávhoz írt levél mellékletében feltüntetett könyveken túl is adott el a család a főiskolának könyveket - erre utal az 1895. évi Értesítőben közzétett darabszám is -, erről azonban nincs írásos jegyzéke a főiskolának. Miután a főiskola irattárában, a Tiszáninneni Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárában és Kézirattárában, az Erdélyi-Tárban, valamint a Sátoraljaújhelyi Levéltárban végzett kutatásaim a 925 kötetre vonatkozó jegyzék felderítésére eredménytelennek bizonyultak, megpróbáltam más módon azonosítani Erdélyi Jánosnak könyvtárunkban ma is fellelhető köteteit. Több egészen biztos adat jelzi a könyveknek az Erdélyi-hagyatékhöz való tartozását:

a/ E.J. monogram a különböző kötésű könyvek gerincén

Az alábbi fényképek kétféle, E.J. monogrammal ellátott kötetet mutatnak be.

Néhány művet említek, melyek E.J. monogramot viselnek a gerincükön. Ezek között van olyan, amely a címjegyzékeken is szerepel, de van olyan is, melynek a gyűjteményhez való tartozását csak a gerincen lévő E.J. monogrammal bizonyíthatjuk:

Pl.: Purgstaller József: Philosophiai propaedeutica, azaz Tapasztalati Lélektan, Gondolkodástan és Bevezetés a Bölcsészetbe. Pest. 1851.; Heine, Henrich: Doktor Faust. Hamburg. 1851, Hoffmann és Campe.; Mundt, Theodor: Ungemeine Literaturgeschichte. 1-3. köt. Berlin. 1848, 3 db.; Toldy Ferenc: A magyar költészet története Zrínyiig. Pest. 1854.; Garay János: Szent László. Történeti költemény. Eger. 1851..

b/ Jellegzetes sárospataki bőrkötés, a gerincen sárga és sötétzöld sávok váltakoznak. A sötétzöld sávban "Erdélyi" felirat abban az esetben is, ha nem ő a mű szerzője.

e/ Szerzői dedikációk Erdélyi Jánosnak

A fényképfelvételek mellett néhány érdekes bejegyzés, a fentiek bizonyítására:

Sréter Kálmán: Versei. Pest. 1864,

Címlapon: "Tekintetes Erdélyi János úrnak, a Magyar Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagjának hódoló tiszteletem csekély jeléül alázattal ajánlom

Sréter Kálmán"

Szentmártony József: Horatius Flaccus értelmezve. Sárospatak. É.n.

Címlapon: "Flaccus, az Erdemeket megszokta becsülni, midőn élt: -
tisztelet Erdélyit most is

Szentmártony által"

Kolos Dániel: Katekhetika. Sárospatak. 1862,

Címlapon: "Erdélyi János úrnak tisztelete jeléül
a Szerző"

Kölcsey Ferenc emlékezete. Pest. 1864, Heckenast.

Címlapon: "Tekintetes Erdélyi János tanár úrnak tisztelete zálogául:
Gyene Károly"

Halász Dezső költeményei. Bécs. 1859,

Címlapon: "Erdélyi Jánosnak, mint költő- és ítésszerek, mély tisztelettel, Pest 26/2 1859.

a szerző"

Czedler Márton: Pályalomb. Költemény-füzér. Pest. 1854, Emich Gusztáv.

Címlapon: "Tekintetes Erdélyi János úrnak tisztelettel:
Sárospatak. szept. 18. 1854.

Czedler Márton"

Színműtár: Kiad: Nagy Ignác. Buda. 1839-40.

Címlapon: "A kiadó ajándéka

Erdélyinek."

d/ Erdélyi János kézírásos bejegyzései a műbe:

Lamartine, de: Oeuvres. Brüsszel. 1839,
 Az előzéklap jobb felső sarkában ez áll:
 "Vachott Cornéliának, Mart.'24. 1841
 Erdélyi János"

A magyaroknak eredetéről, ezeknek királyainak életéről, viselt dolgaikról, halálokról, temettségekről, kik alatt mi jött a Magyar Koronához, és mi nyeretett el, Pálma Ferenc Károly úr munkájából. Magyar versekben csinált rövid Históriacska Ketskeméti Sigmund polgári prédikátor által. Pozsony. 1790.

A könyv gerincén fehér csíkon ez áll, Erdélyi János kézírásával: "Magyarok eredete..."

e/ Címlapon: "Erdélyi Jánosó" - sajátkezű bejegyzés

Janus Pannonius: Poematum Elegiarum et Epigrammatum.

Buda. 1754,

Gyulai Pál: Vörösmarty életrajza. Pest. 1866,

Berzsenyi Dániel: Versei. Kiad: Toldy Ferenc. Pest.

1840, Heckenast.

Toldy Ferenc: A magyar költészet kézikönyve. 1-2. köt.

Bécs. 1828,

Schlegel, Friedrich: Geschichte der alten und neuen

Litteratur. Wien, 1815.

Sallustius: Epistolae de Republica ordinanda Declamatio
in Ciceronem et psevido Ciceronis is Sallustium nec non ivl.

exuperentius de bellis civilibus ac porcius Latro in catilinam. Lipcse, 1974.

A kiragadott példából is láthatjuk, hogy az Erdélyi Jánostól származó könyvek igen széles skálán mozognak. Erdélyi sokoldalú érdeklődési körének bizonyítékai, s keresztmetszetet mutatnak Erdélyi könyvtárának gazdagságáról, sokszínűségéről. Ugyanakkor azt is bizonyítják, hogy Erdélyi könyvgyűjteményét gazdagították a baráti körétől ajándékba kapott kötetek is; Kazinczy Gábor, Ruttkay Emil, Garay János, Vajda Péter, Remellay Gusztáv, Beöthy Zsigmond, Tóth Lőrinc, Szigligeti Ede, Szakáll Lajos, Nagy Ignác ajándékai az előzőekben felsoroltakon túlmenően.

/Nagy Ignác nem tartozott Erdélyi János baráti köréhez./

Erdélyi János kiterjedt levelezéséből arról győződhetünk meg, hogy tulajdonát képezték még olyan kötetek is, melyek sem a "lajstromokon" sem könyvtárunkban nem találhatók. A levelezésből az is kiderül, hogy ezen könyvek nagy részét vásárolta, nagy részét pedig ajándékba kapta barátaitól, tanítványaitól, tisztelőitől. Elsősorban azok ajándékozták meg műveikkel, akik jó néven vették alkotó jellegű, segítő szándékú bírálatait, kritikáit, s számítottak is véleményére.

3.

A Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola könyvtárában lévő, s bizonyíthatóan az Erdélyi János - hagyatékából származó művek összetételét a következő táblázatok szemléltetik.

T é m a szerint:

irodalom:	30
irodalomtörténet:	9
néprajz:	8
filozófia:	6
vallás:	5
történelem-politika /Mo./	5
életrajz:	2
életrajzi bibliográfia:	2
enciklopédia:	2
nyelvészet:	2
jog:	2
történettudomány:	1
lexikon:	1
tudománytörténet:	1
útleírás:	1
összesen:	<u>77</u>

A z i r o d a l m i m ű v e k , m ű f a j - f o r m a s z e -
r i n t i m e g o s z l á s a :

vers:	20
dráma:	3
színmű:	3
próza:	2
antológia:	1
folyóirat:	1
összesen:	<u>30</u>

N y e l v s z e r i n t :

magyar:	45
német:	20
latin:	6
francia:	3
kétnyelvű:	2
angol:	1
összesen:	<u>77</u>

A s z e r z ő nyelve szerint:

magyar:	58
német:	10
latin:	5
francia:	2
angol:	2
összesen:	<u>77</u>

A z i d ő b e l i megoszlás szerint:

kortárs magyar:	47
kortárs külföldi:	12
XVIII.sz.-i magyar:	6
századforduló, magyar:	5
ókori klasszikus:	5
XVIII.sz.-i külföldi:	2
összesen:	<u>77</u>

T é m á j u k szerint:

irodalom:	146
történelem:	14
politika:	13
vallás:	11
természettudomány:	10
életrajz:	8
útleírás:	7
néprajz:	5
egyéb: szakácskönyv, nap- tár, kalendárium, üzleti könyv:	4
folyóirat:	4
filozófia:	2
emlékiratok:	2
nyelvtan:	2
jog:	2
színház:	1
művészet:	1
tudománytörténet:	1
azonosíthatatlan:	20
összesen:	<u>253</u>

N y e l v ű k szerint:

magyar:	15
német:	238
összesen:	<u>253</u>

S z e r z ő j ű k nyelve szerint:

német:	11
magyar:	6
latin:	3
francia:	3
oroszl:	2
angol:	2
spanyol:	1
olasz:	1
összesen:	<u>29</u>

A z i d ő b e l i megoszlás szerint:

kortárs külföldi:	8
XVIII.sz.-i külföldi:	6
klasszikus:	5
kortárs magyar:	4
ókori klasszikus:	4
XVIII.sz.-i magyar:	2
összesen:	<u>29</u>

D a r a b:

német:	473
magyar:	<u>27</u>
összesen:	<u>500</u>

4.

Erdélyi János a könyvek külső megjelenésével nem sokat törődött, őt a könyvekbe foglalt tartalom érdekelte. A könyvet nem műtárgynak, hanem munkaeszköznek tekintette. Könyvtárát tudatosan úgy alakította, hogy az a gyűjtemény belső értékével tűnjön ki, s ne reprezentatív külsejével. Arra törekedett, hogy könyvgyűjteménye használható munkakönyvtár legyen. Erdélyi könyvtára a korabeli értelmiségi házikönyvtárakhoz hasonlít. Megtalálhatók benne a klasszikusok és a kortárs költők, prózaírók alkotásai is, de a gyűjtemény zömét a munkájához fűződő, vagy a műveiben említett könyvek alkotják.

Erdélyi János iskoláinak végeztével anyanyelvén kívül irodalmi fokon beszélt németül, franciául, latinul. Műveltségében ötvöződtek a latin klasszikus műveltség elemei, az európai látóker, a magyar hagyományok, a nemzeti kultúra és a nemzeti irodalom,

történelem szeretete. Sokoldalú, széleskörű műveltségének tükrére gazdag könyvtári hagyatéka is. Erdélyi elmélyedt az általa olvasott, vagy tanulmányozott szerzőben, töprengve, tovább gondolva olvasott. Mindig a gondolatmenetre figyelt, s azt saját elképzelései, gondolatai, igényei szerint dolgozta fel, tette magáévá. Olvasás közben sokat gondolkodott, az olvasottak megértésében mélyebbre ásott, tudásanyaga szervesen beépült a hazai kultúrába. Könyvtári hagyatéka is bizonyítja, hogy egy-egy általa nagyrabecsült, tisztelt szerzőnek igyekezett összes műveit elolvasni, megszerezni. Nem ítelt felszínesen, könnyelműen. Erdélyi János könyvtára körtörténeti tanulságai mellett, gazdája érdeklődését, izlését, műveltségi fokát tükrözi.

Műveltségének alapját a református kollégiumban szerezte. Ezt a latinra épülő műveltséget önképzéssel egészítette ki. Tanulmányozta a francia felvilágosodás nagyjait, olvasta a római és a görög irodalom képviselőit, de igazán nagy hatást a kortárs irodalom hazai és külföldi képviselői, valamint a német klasszikusok, Herder, Goethe, Schiller, továbbá két nagy egyéniség: Jean Paul és Shakespeare gyakoroltak rá. Később a hegelei élmény alakította gondolkodását, világnézetét, állásfoglalását.

Erdélyi János könyvtárát nem örökölte, kötetenként szedte össze, így minden egyes darabjához érzelmi szálak fűzték. Minden kötet személyes érdeklődését, alapos megfontoltságát tükrözi. Erdélyi János gazdag könyvtári hagyatékának csak kis részét, a Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola könyvtárának állományában ma is megtalálható köteteket mutattam be. A kézbevétele alapján történt azonosítás-elemzés során meggyőződtem arról, hogy ezeknek a köteteknek némelyike könyvészeti szempontból felbecsülhetetlen értékkel bír. Papirminősége, betűtípusa, kötéstáblája, belső illusztrációja révén. Növeli a gyűjtemény értékét, hogy nem egy RMK-kötet, s több első kiadás is található közöttük. Tartalmi szempontból azért jelentősek, mert korabeli tudományos értékük magas színvonala miatt, s a gyűjtő

széles érdeklődési körének megfelelően, ma is használható tudományos kutatások forrásanyagai, szinte az egész tudományrendszertanra kiterjedően.

Jegyzetek:

- 1/ ERDÉLYI Ilona, T.: Erdélyi János könyvtára az 1840-es években. = Magyar Könyvszemle. 1978. 94. évf. 3-4. sz. 279. l.
- 2/ A Sárospataki Állami Tanítóképezde Értesítője XII. Sárospatak. 1895, 36. l.

Hegyaljai dombok /műanyagmetszet/

Csajka Imre:

Fejezetek a pataki tanítóképző testnevelésének és sportéletének múltjából (1857-1900)

1.

Bevezetés

"Az oktatásügy rendezésének a kiegyezéssel párhuzamosan megindított erőfeszítései a magyarországi iskolai testnevelés csaknem fél évszázada vajúzó kérdését is elmozdították a holtpontról."^{1/} A testnevelés megalapozására is csak a népoktatással kapcsolatos törvénytervezetek nyomán, az 1868. évi 38. tc. keretében nyílt lehetőség.^{2/} E törvény tette kötelezővé a testgyakorlatok bevezetését - a fegyvergyakorlatokra való tekintettel - az elemi iskolák alsó és felső tagozatára, illetve a polgári iskolákba. A népiskolai intézetek körébe tartoztak a tanítóképezdék is, melyekből 20 állami irányítású, gyakorlóiskolával ellátott intézmény létrehozását irányozta elő a nevezetes, s a polgárosuló Magyarország fejlődésében mérőöldkőnek számító törvény. Az elemi népiskola, valamint a tanítóképezdék számára - nem sokkal a törvény megjelenése után - központi tantervek is születtek.^{3/}

Ismert tény, hogy 1868 előtt is találunk tanítóképző intézményeket az országban, melyek egyházi irányítás alatt álltak. Sárospatakon már 1857-től képeztek tanítókat a főiskola kebelén belül, annak egyik önálló ágában.

Jelen tanulmány megkísérli felvillantani a korszak testi nevelésének, testnevelésének és sportjának elsősorban pataki tanítóképzős és elemi iskolai viszonylatban sajátos helyzetét, lehetőségeit, gyakran ma is helyeslendő elképzeléseit, eredmé-

nyeit. Az alábbiakban feltáráló figyelmet érdemlő szakmai elképzelések és eredmények akkor válnak értékesebbé, ha ismerjük az országos helyzetet, az iskolai - különösen népiskolai - testnevelés nem éppen rózsás helyzetét. Eötvös egyébként igen haladó elképzelését már kortársa, Schwarz Gyula művelődéspolitikus megbírálta, mondván, hogy a "törvény" nem a korabeli igények reális felméréséből származott, s a községek nem képesek eleget tenni iskolafenntartói kötelezettségüknek, ha azt az állam sem segíti. Ez később be is igazolódott.^{4/}

A szakszerű népiskolai testnevelés elemi feltételei hiányoztak, s az állami tanítóképzők tantervébe is csak formálisan került be 1881-ben a tornaoktatás.^{5/} Sárospatakon ugyanakkor az átlagosnál jobb volt a testnevelés helyzete.

2.

A főiskola szervezetében működő képezde testedzési lehetőségei /1857-1869/

Az intézet a sárospataki főiskola szervezetében /akadémia, gimnázium, képezde/ 1857. november 16-án nyílt meg, majd fokozatosan bővült. Kezdetben nem mint "népiskolai tanítóképezde", hanem inkább a "teológusok pedagógiuma"-ként funkcionált, de bölcs vezetője, Árvay József biztos kézzel irányította.^{6/} Az igazgató korábban fél évig német, belga, svájci tanítóképzőket tanulmányozott,^{7/} s ez is elősegítette, hogy az intézet a jelesebb képzők közé tartozott.

Árvay előrelátását, szakmai felkészültségét bizonyítja az a tény, hogy már 1858-ban elkészítette népiskolai tantervét. Eszerint a népiskola fontos feladata, hogy nemcsak az értelmet fejlessze, "... hanem az egész embert ..." kell képeznie. Tantervében igen szükségesnek tartotta a testnevelést is, "Elemi testgyakorlatok" címmel. Ennek célja: a gyermek figyelmének felkeltése, a testedzés iránti igény kialakítása. További funkciója, hogy a gyermek tudjon alkalmazkodni környezetéhez, "... a tér és idő figyelembevételével". Az igazgató kiemelten kezeli a közösségben végzett gimnasztika hatását. Tanterve előírja,

hogy az iskolaszobán túl tágas udvar is szükséges a testi nevelés érdekében. Fontos megállapítása, hogy a tanórák közti szüneteket a szabadban kell eltölteni. A gimnasztikát naponként ajánlotta a második és harmadik óra között, amit 10 percig kell végezni. Útmutatása akkor értékes, ha összevetjük az 1868 után született elemi népiskolai tantervvel, ahol csak hetente egyszer írják elő a testgyakorlást. Felsőbb osztályos gyakorlatanyagában már megtalálhatók a 10 évvel későbbi tanterv gyakorlatelemei is.^{8/}

Az 1862-ben Abaujszántón, a képezdére készült tantervi tervezet az általános műveltséghez szükséges ismeretek és tárgyak között a testgyakorlatot is említi. E szerint figyelemmel kell lenni a népiskolák céljaira, sajátos feladataira, s a tantárgyak feldolgozásakor ebből kell kiindulni. Míg 1857-ben csak az "... ép és egészséges testalkatú, kellő kifejléssel, hibátlan beszéddel, tanítói pálya iránti hajlammal, a népiskolai tantárgyakban elegendő jártasságban, különösen ép és józan felfogással, azaz képezhetőséggel" lehet felvételt nyerni, addig az 1862-es szántói tervezet a 17 éves jelölteknek már alkalmassági vizsgát is előír.^{9/}

Árvay József a III. éveseknek heti 4 órában adott "gyakorlati útmutatást ... a népiskolai tantárgyak mikénti tanításából ...". A gyakorlóiskola /mintaiskola/ a képezde melletti referenciális iskola volt, melynek igazgatója, Kiss József szintén külföldi tanulmányút után vette át a vezetést.^{10/}

Miután a képezde a főiskola szerves részeként, annak egyik ágaként működött, így feltétlenül érvényesült a kölcsönhatás a testnevelés és sport személyi és tárgyi vonatkozásában. Kiket ismertek, milyen objektív feltételek mellett végezhették testedzésüket az akkori idők képzősei?

A főiskola első torna tanítója és úszómestere Halmi Károly, aki 1848-ban szerezte "tornamesteri" képesítését a Pesti Testgyakorló Intézetben. Jeles tornász és jó vívó volt. Foglalkozásait, melyeket nagy ügyesség és ügybuzgalom jellemezte, a nyári

testgyakorló téren, illetve a téli testgyakordában végezte. Halmi után, aki 1861-ig tanított, Katinszky Lajos /1861-63/, Katona Dénes /1861-64/, Billich Sándor /1864-66/, illetve Proksch Szeverin /1866/ voltak úszó, testgyakorló és vívó mesterek.^{11/}

A testnevelés tárgyi feltételei, - sportudvar /"testgyakorló intézet", "nyári testgyakorda"/, illetve tornaterem /"téli testgyakorda"/ előteremtésének gondolata a főiskola életében már korábbra nyúlik vissza, de megvalósításukat mindig anyagi nehézség gátolta. Végre 1857-ben már folynak rendszeres testgyakorlatok a "testgyakorló intézet" keretén belül a "régí Cigánysor helyén".^{12/} Ez elképzelhető, mert abban az évben bontották le a régi épületeket. Így a "nyári testgyakorda" 1867-ig itt lehetett./A mai Rákóczi Gimnázium udvarán, a Kossuth utcai kerítéshez közel lehetett./

1858-ban Árvay József és Antalfi János gimnáziumi tanár. szakvéleményt kértek egy testgyakorló "intézet" felállításával kapcsolatban. A kb. 23x11 m-es alapterületű, faoszlopokon nyugvó fedélhez az anyagot a lebontásra ítélt Trója és Huta sorból szerették volna nyerni. Az "intézetet" a régi Szalonnásbolt és a Cigánysor helyére tervezeték. "Sportszertárnak" a közeli História nevű termet akarták berendezni. Az építkezést azonban egy pince akadályozta meg,^{13/} így Erdélyi János az 1858. július 4-én írt jelentésében még mindig "testgyakorlati térről", vagyis a szabadtéri nyári testgyakordáról áradozhatott: "... mintegy az erőnek vására van berendezve..., a testgyakorlásra szükséges eszközökkel..., ...éppen a bölcsészeti hallgatóteremmel átellenben, ... egymás szomszédságába estek a stoa és a palaestra..."^{14/}

Mivel a testgyakorló tér egészségügyi szempontból nem a legmegfelelőbb helyen volt, így az iskolaorvos javaslatára megszüntették, és 1877-ben az iskolakert déli oldalára helyezték át. A már említett "fedett testgyakordá"-ról a következőket tudjuk. A "téli testgyakorda", a "gimnasztika téli helyisége" - /kőosz-

lopokon álló földellett volt befödve/ - a nagy költségek ellenére 1860. júniusára lett kész a Paradicsom-sor keleti végén, illetve az udvar keleti részén a Katona sor helyén.^{15/} Mivel a fenti két épület majdnem egy vonalba esett, így az építmény tulajdonképpen a mai gimnáziumi "belső" tornateremtől kissé nyugatra feküdt. A "téli testgyakorda" meglétének jelentőségét emelheti az a tény, hogy az ország első valódi tornacsarnoka 1863-ban lett kész Pesten. A testgyakordák felszerelését, eszközállományát az iskolavezetés kellő gondnal szorgalmazta, és a folyamatos beszerzéseket pontos leltárak bizonyítják.^{16/}

A diákok, így a képezdék testedzési lehetőségei nem mérültek ki csak a testgyakorló tér használatában, a gimnasztika művelésében. Már az 1857. évi értesítőben olvashatunk arról, hogy egy uszoda felépítését tervezik. A komoly szervező munkát a már említett Antalfi János irányította, s a létesítmény 1863-ra lett kész. Az uszodában két víztükröt alakítottak ki; egy köz és egy magánfürdő számára. Az "életmentő ügyességet" két kassai úszómester mellett a már ismert Katinszky Lajos és Katona Dénes is segítette. Az átadást a nagyszámú diáksereg örömmel vette tudomásul. /262 fő diák volt, melybe beletartoztak a képezdék és a gyakorlóiskolások is./^{17/} Az 1863-as iskolai uszoda ténye jelentős, hisz ismereteim szerint akkor csak a nagyenyedi kollégiumnak volt saját uszodája. Fentiek alapján megállapítható, hogy a pataki képezdék testedzési-fizikai aktivitási lehetőségei az egyházi vezetéssel intézményben megfelelőnek, az átlagostól jobbnak mondhatók. Árvay József széles látóköre, nagy szakértelme és a képezés tanárok jó pedagógiai viszonyulása biztosíték volt arra, hogy a tanítóképző munka feltételei, eredményei - ezen belül a testnevelés-testedzés lehetőségei- az állami irányítású képzőben tovább javuljanak, újabb lendületet kapjanak.

3.

Az állami tanítóképző és a gyakorlóiskola testnevelése és sportja /1869-1900/

Az új állami képzők szervezete fejlettebb volt a korábbiaknál. "Az ev. ref. képezdéktől átvette a hároméves tanfolyamot, az alaposabb kiképzést, az általános műveltségre tartozó, valamint a pedagógiai elméletre vonatkozó ismeretekben; a katolikus képezdéktől átvette a gyakorlatiasabb irányt, a próbatanításokat; s mindkettőt kiegészítette a gyakorlati tanításokkal s ezek színhelyéül a képezdével szerves összeköttetésbe hozta a gyakorlóiskolát." A pataki képző kezdettől fogva arra törekedett, hogy egymás mellett megférjenek a különböző felekezeti és nemzetiségű emberek, törekedve arra, hogy a művelődéshez szükséges demokratikus szabadságjogok érvényre jussanak.^{18/} Ezt a célt igyekeztek szolgálni a különböző testnevelési elképzelések és tevékenységformák is.

a/ A testnevelés helyzete Lehoczky Ignác tornatanítósa idején /1870-1879/

Lehoczky Ignác /1849-1879/ államképezdei okleveles tornatanítót 1870. IX. 20-án nevezték ki rendes tanítóvá. /1875 novemberétől 1876 februárjáig Szováthy Lajos, a mennyiség- és természettan tanára helyettesíti/.

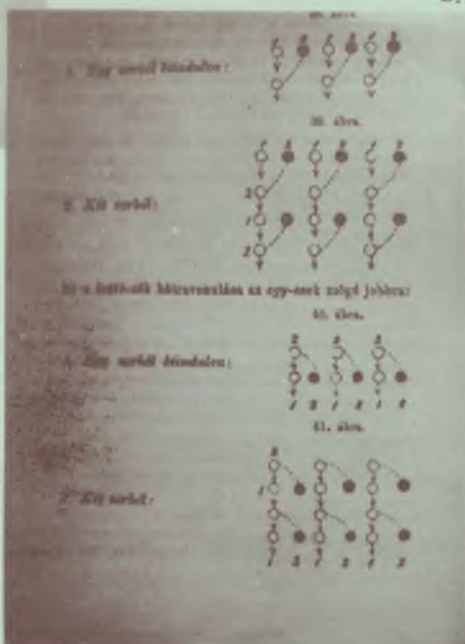
Hazánkban a tornatanító képzés 1868-ban indult meg Pesten, ahol a hat hónapos téli kurzuson "tanítóképzős" képesítést is lehetett szerezni. Lehoczky ott a következő tárgyakat tanulta: tornatörténet, bonctan, élettan, illetve életrendtan, tornaelmélet, szabad-, rend- és szergyakorlat vezetés. Ezen túl fizikai képességvizsgát is kellett tenni. A pataki nevelő az elsők között szerezhette meg oklevelét. Tanítóképzős munkája mellett 1871-től 1879-ig óraadóként a főiskolában is tanított /gimnazistákat az I-IV. osztályban heti 2 órában/, ahol igen hamar elismerték szakértelmét, ügybuzgalmát. Nagy érdeme volt abban, hogy a főiskola tornacsarnoka /1878/ szakszerűen felszerelve és időben készen állt. A felszerelés költségeit műkedvelő elő-

L.

"Az egy-esek hátra vonulása a kettő-sök mögé és a kettő-sök hátra vonulása az egy-esek mögé."

/Részlet a kézikönyvből.
1872./

2.

adások szervezésével, azok bevételeiből is igyekezett fedezni. /Sokoldalúságát mutatja, hogy gyorsírást is tanított, s magánúton elvégezte a jogakadémiát./ A tornacsarnokot később a képzősök is használták.^{19/}

A képzés tartalma kezdettől fogva az állami tantervre épült. Az 1871/72. évi értesítő részletesen ismerteti - a többi tárgy mellett - a testnevelés tantervi anyagát.^{20/} A heti 2-2 órás képzés mindhárom évfolyamban megvalósult. A harmadikosok alapos kiképzést kaptak a rend- és szabadgyakorlatok módszertanából. Amit "fent" a képzőben hallottak, ugyanazt látták "lent" a gyakorlóiskolában, ezt ugyanis megállapodás biztosította. A gyakorlóiskola már a képzőn belül található, így a nevelőmunka eredményesebb lehetett.^{21/}

Az állami tanterv által előírt szergyakorlatok végrehajtása sem késett sokáig. Lehoczky jelentéséből kitérnek, hogy a szerek nagyjából készen vannak, csak össze- és fel kell azokat állítani.^{22/} A szerek listája alapján megállapítható, hogy a tantervi előírásokat maradéktalanul el tudták végezni.^{23/} Önálló, tornászásra alkalmas helyiséget országosan csak kevés helyen tudtak biztosítani, itt erre is odafigyeltek. Külön szoba volt a "tornászati"-hoz, a földszint északnyugati oldalán.^{24/} Neveléstani szempontból már ekkor felmerült egy tornacsarnok felépítésének kérdése, de azt egyelőre csak a főiskola tudta megvalósítani, igaz viszont, hogy azt képzősök is használhatták. Az intézet résztvett a néptanítók póttanfolyamának lebonyolításában is, melyből Lehoczky Ignác is kivette részét.^{25/}

A testnevelés eredményesebb tanítását segítették elő a beszerzett szakirodalmi munkák. Már 1873-ban megtalálható az a testgyakorlati kézikönyv, amit 1871-ben adtak ki.^{26/} 1875-ben Markó Lajos ajándékozta testnevelési vezérkönyvét az intézménynek, s rendszeresen jár a Néptanítók Lapja is.^{27/} A gyakorlóiskola részére is megjelent egy tornatanítási kézikönyv.^{28/} /1. ábra/ Lehoczky s az intézet vezetése a szerek folyamatos gyarapításáról sem feledkezett meg.^{29/} A jelentésekből kitérnek, hogy a gya-

korló iskola testnevelését sem hanyagolták el. Tartalmi összevetéséből kitűnik, hogy az elemi népiskolai tantervhez hasonló anyagot dolgoztak fel, de nem 6 hanem 4 osztály részére.^{30/} A nevelő-képző munkát a tanórán kívüli egyéb elfoglaltságok, s az önképzőköri társulatok is segítették.

Témánk szempontjából nem érdektelen megemlíteni, hogy rendszeresen szerveztek nemcsak tanulmányi kirándulásokat, hanem gyalogtúrákat, "tornászati" kirándulásokat is. Ebből az időszakból említhetők meg a huszti várromokhoz, a diósgyőri várhoz történő bükki túra, melyeken nemcsak és néha nem elsősorban a tornászat tanítója vett részt.^{31/}

Az önképző társulat először 1873-ban alakult meg, majd bizonytalan állapotát kinőve, 1880-tól kezd az öntevékenység megerősödni. Működésük során az 1874/75. tanévben Kapitány János gyakorlóiskolai tanító elnökletével, az összes növendék közreműködésével olyan nyilvános estet rendeztek, melynek programja komplex, sajátosan tanítóképzős volt, s az ének, szavalat, "rajzmutatvány" mellett, "dísztornászat" is szerepelt.^{32/} Nemes cselekedetüket jól példázza, hogy bevételüket a budai vízkárosultaknak ajánlották fel.^{33/} Az önképző társulat működésének egyik színtere volt a tűzoltócsapat is, melynek felidézése már átvezet következő fejezetünk tárgyalásához.

b/ Testnevelési helyzetkép Kiss Elek tornatanítása idejében /1880-1900/

Szerencsés sportpedagógiai választásnak mondható a tanári karok azon döntése, hogy Lehoczky Ignác okleveles tanítóképzős tornatanár óraadó volt a gimnáziumban is, majd később Kiss Elek okleveles gimnáziumi tornatanár óraadó volt a tanítóképzőben is. Személyük, szakértelmük, egyszerűségük, a két iskolatípus szoros testnevelési kapcsolódása - úgy vélem - jó szolgálatot tett mindkét intézménynek, végsősoron Patak iskolai testnevelésének. /Ez a jelenség érdekes módon megismétlődött a felszabadulás után is, amikor Sipos György testnevelő tanár a tanítóképzős munka mellett, 1947-től 1964-ig a gimnáziumban is

tanított./

Kiss Elek /1858-1928/ a testneveléstanítás nagy öregje, egyfolytában 49 /! / évig tanított Patakon. /Őt követte 1928-tól a még ma is aktív Szabó Károly tanár úr, aki 1983-ban 55. évét tanítja! / Kiss Elek igen sokoldalú, tevékeny ember volt. Két év bölcsészettudomány lehallgatása után 1879-ben a budapesti Nemzeti Torna Egyletben szerezte középiskolai tornatanári oklevelét. 1879. XII. 26-tól tanított a képzőben. A testnevelés tanításán túl feladata volt a főiskolai kert gondozása, tanított természetrajzot és mennyiségtant. A tanítóképző igazgatósága szeretete volna ha tanítaná a tűzoltó ismereteket is, de szakmai okokra hivatkozva nem vállalta azt. Tagja volt a főiskolai gazdasági választmánynak, a tornatanárok országos egyesületének, a főiskolai igazgatótanácsnak, alapító tagja az "Erdélyi Múzeum Egyesület"-nek. ^{34/} Tanári szigorúságát, kellő ügyszeretetét és gondosságát, korszerűsítési törekvéseit több dokumentum igazolja. Ügyelt arra, hogy "... a tornázás ne fajuljon akrobata mutatványokká, hanem mint a testi nevelés eszköze, a neveléstudomány által megállapított korlátok közt kultiváltassék." ^{35/}

Miután az 1882/83. tanévtől 4 évfolyamos lett a tanítóképzés, így Kiss Elek mind a négy osztályban tanította a testnevelést. A már ismertetett tanterv tartalmában némiképp módosult. Az I.-II. osztályban kiemeltebbé váltak a katonai- és fegyvergyakorlatok, amit a fegyverfogások tornabottal történő utánzása is bizonyít. A II.-IV. osztályokban az összetettebb szabad- és rendgyakorlatokon túl a népiskolai tornatanítás anyagának részletes feldolgozása is szerepelt, módszeres utasításokkal kiegészítve. A tanításra tervezetek készítésével készültek. ^{36/} Nézzük meg, miből állt egy testnevelés vizsgatétel! Írásban kellett beszámolni a "Fej, törzs-, kéz- és lábgyakorlatok I.-III.o." vezetéséről. A szóbelin pedig a hallgatók "... egyenként szólítva egymásnak vezényeltek katonai rendgyakorlatokat..." ^{37/} A jelöltek a neveléstudományon belül is foglalkoztak testi nevelési, anatómiai, élettani, egészségügyi és módszertani kérdé-

sekkel,^{38/} 1900-tól pedig Maurer János, "A tornatanítás elmélete" c. könyv lesz tankönyvük.

A tanárok tollából elméleti és módszertani publikációk is születtek. Kezdetben a már hat osztályúvá vált gyakorlóiskola részére készült részletes testnevelés tervezet /osztályonként heti 1 lecke, évi 40 lecke és a játékok beépítése/,^{39/} amelyet nem sokkal később egy még korszerűbb "gyakorlóiskolai tananyag módszeres feldolgozásának tervezete" követett. Ezt akkor készítették el, miután a képezdei "tananyag módszeres feldolgozásának tervezetét" a minisztérium és a szakkörök elismerték, jónak ítélték. A tervezet célja; az országos tanterv helyi viszonyokra való alkalmazása. A testnevelés-módszertani utalásokat érdemes felidézniünk.

"A tanmenetet az időjáráshoz képest a tanító állapítja meg a következő szabályok szem előtt tartásával;

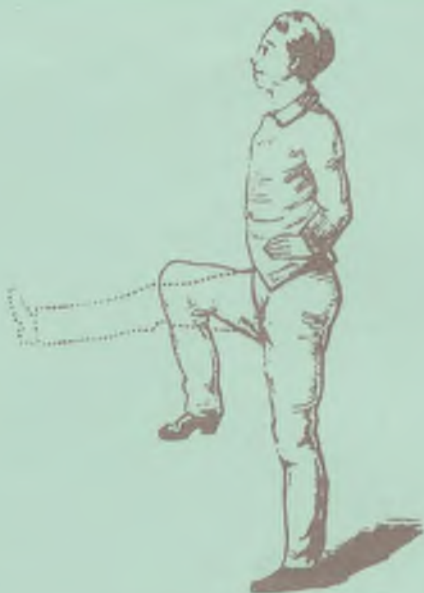
- a./ Mikor csak lehet a testgyakorlat a szabadban végzendő.
- b./ Egész éven át az egyes órákon is könnyebbről kell haladni a nehezebbre.
- c./ Minden egyes órán lehetőleg a testnek minden része gyakorlandó.
- d./ A félórából 10 perc rándgyakorlatokra, 10 perc szabadgyakorlatokra, 10 perc szeryakorlatokra fordítandó.
/2.-6. ábra/
- e./ A testgyakorlatot torna-játékok váltsák fel /Kis Áron: Gyermekjátékok könyve nyomán./
- f./ Felfrissítésül tanórák közben is alkalmazható 2-3 percnyi szabadgyakorlat.
- g./ A tanító a gyermekek szabad játékát figyelemmel kísérve, játék illetve kibocsátás alkalmával folytonosan köztük van." /Aláhuzások tőlem: Cs.I./

"Az egyes gyakorlatok betanításának menete:

- I. Megértés: a./ Megnevezési vezényles
- b./ A tanító előmutatása
- c./ Vezénylet számlálásra, a gyermekek végzik a gyakorlatot, a tanító javítja a hibákat.

SZABADGYAKORLATOK
ÁLLÁSBAN

"Lábak kicsaptatása
előre."

3.

SZERGYAKORLATOK

"Csak a jobb vagy csak
a bal lábbal átlépni.
Egy-re! átlépni jobbal
/vagy ballal/, ket-tő-
re ismét vissza."

4.

"Ugrás helyből
zártlábakkal."

5.

TARKÓNÁLLÁS:

"a lábszárak fölfelé
egyenesednek, a
nyakszirt pedig a
korlátfán nyugszik."

6.

II. Begyakorlás: a./ Rajta vezényszóra a gyerekek "... egyenletes ütemben végzik a gyakorlatot."^{40/}

A munka tartalmában is előremutató, mert a torna mellett felfedezhető az atlétikus mozgások /futás 2-4 perc, magas-távolugrások/, valamint a testnevelési játékok, Kiss Áron könyve nyomán. Ezek a törekvések hasonlatosak a főiskolai testnevelés tantervi törekvéseihez, s ebben feltehetően Kiss Elek szerepe is benne van. A főiskola testnevelésének kisugárzó hatása abban is megmutatkozott, hogy képzős tornaterem nem lévén, a hallgatók az iskolakerti termet használták. 1886-ban ugyan ismét felterjesztenek egy költségvetési tervezetet építési ügyben, de a minisztérium pénz hiányában elveti.^{41/} A gyakorlóiskola játzó és tornaterem pedig 1900-ban készül el.^{42/}

Kiss Elek révén a pataki képzősök hamar bekapcsolódtak a testnevelés országos rendezvényeibe is. 1891 májusában Budapesten a városligeti tó mellett zajlott az a nagyszabású I. Országos Tornaverseny, amelyen 60 város 101 iskolájának több mint 3000 tanulója szerepelt. A 32 fő képezdés fehér egyensap-
kában Hodossy Béla és Kiss Elek vezetésével képviselte az intézetet. Az 1893-ban rendezett budapesti II. Országos Tornaversenyen Kiss Elek és Veres Ferenc vezetésével 24 fő vett részt.^{43/} 1893-tól pedig megkezdődtek a tanultakat jól reprezentáló év végi tornaünnepélyek, tornavizsgák. Az 1893. VI. 18-án 17 órakor a főiskola tornacsarnoka előtti téren lezajlott versenyen nagyszámú közönség vett részt /gimnázisták és akadémisták is versenyeztek/, ahol 6 képzős elismerő oklevélben, 18 diák pedig pénzdíjnyújtásban részesült. 1894-től a versengésekbe már bekapcsolódtak a gyakorlóiskolás tanulók is!^{44/}

1894-ben Szegeden, 1895-ben pedig a debreceni kerületi tornaversenyen is résztvettek, ez utóbbin Kormány Miklós II. éves hallgató futásban II. és ugrásban III. helyet ért el.^{45/}

A tárgyval való törődést mutatják a tornaszerek gyarapítására, pótlására adott összegek lajstromai, valamint a versenyek győzteseinek pontos név- és eredmény szerinti jegyzőkönyvei.^{46/}

A sportversenyek mellett a természet szépségeinek megismerését továbbra sem hanyagolták el, s a kirándulásokon most is több tanár, köztük az igazgató is, résztvett. Így megemlíthetjük az aggteleki kirándulást Dezső Lajos és Hódinka Ágoston, a regéci turákat Buritia János, Veres Ferenc, Dezső Lajos, Macskásy Sándor, Hodossy Béla és Kiss Elek, a nyúlkuti túrát Jaskó Károly, Veres Ferenc és Kiss Elek tanárok vezetésével.^{47/}

A szabadidő hasznos és kellemes eltöltését segítették a táncsal, tekézéssel, korcsolázással és a már említett tűzoltó egyleti öntevékeny csoportosulásban végzett tevékenységek is.

A táncpróbák engedélyezését már az 1874/75. évi Rendtartás is említi.^{48/} 1883-ban igazgatói felügyelet alatt az egyik hallgató vezeti a "tánc tanítási kurzust" a főiskola tornatermében, a "közönséges és szokatlanabb..." táncokban.^{49/} 1894-ben a város háza nagytermében rendezett hangversenyt követte "táncvígáalom".^{50/} Mivel a képzősök mellett a főiskolások is rendeztek a városházán táncmulatságokat, így itt is feltételezhető a tánc tanulás-tánc kultúra kölcsönhatása. Egy pataki táncrend programja némi bepillantást engedhet a felnőtt diákok szórakozásába:

- " 1. Lassú magyar csárdás /nyitó-záró/, volt benne a palotásból és ugrósból /friska tánc/
2. Csárdás
3. Quadrie /francia négyes benne női szólóval/
4. Nagy mazur /lengyel tánc/
5. Füzértánc. ^{"51/}

Összevetve ezt Kun magyar tánc történeti elemzésével, megállapítható, hogy a népi-nemzeti tánc kultúra elemei mellett /lassú magyar csárdás, ugrós, csárdás/ a polgári igényű szabályozottabb francia és lengyel tánc formákkal /quadrie, nagy mazur/ is találkozunk.^{52/}

A tekézés és korcsolyázás költségeit eleinte közadakozásból, később a tanári kar és az igazgatótanács segélyéből fedezték, 1897-től pedig már az ú.n. "Segélyalap" egy részét használták erre. A korcsolyázásnak az intézet részéről történő ko-

rai felkarolása /1893/ azért is jelentős, mert egy 1891. év végi miniszteri rendelet még csak a középiskolákat sürgette a sportág támogatására.^{53/}

Végül feltétlenül említést érdemel az önképzésnek, a testi-lelki képzésnek egyik nemes színtere, a tűzoltócsapat munkája. Testnevelési kapcsolódása a feladatvégzés sajátosságai-ból fakad, hisz a "rendgyakorlatok, mászási gyakorlatok, szergyakorlatok és szivattyúgyakorlatok" végzése jó tornászokat tettelezzett fel.^{54/} Az 1881-től alapszabállyal rendelkező csapat célja: "... a képezdei ifjakat községi tűzoltócsapatok vezetésére képesíteni, az intézet épületeit tűzveszély ellen megvédeni, végül: a városi önkéntes tűzoltó csapatot a városban előforduló tűzveszély idején tehetségéhez képest segíteni...". A csapat munkáját az 1883/84. évi értesítő szerint Kiss Elek irányította.^{55/} A képzős hallgatókkal szinte egyidőben, 1880-ban alakult meg a gimnazistákból és akadémistákból álló tűzoltó egyesület is. A városban levő tüzek eloltásában a diákok nagyon nagy részt vállaltak. Biztonsági szempontból figyelemreméltó az a tény, hogy míg az 1880-as években Budapesten egy tűzoltóra 3660 lakos jutott, Patakon csak 34 lakos.^{56/} A diáktűzoltók humánus tevékenysége során jól fejlődött ügyességük, testi erejük, erkölcsi-akarati tulajdonságaik. E fizikai tevékenységi forma megismerése és gyakorlása is hozzájárult - sajátos eszközeivel - a sokirányú tanítóképzéshez.

Befejezésül elmondható, hogy a testi nevelés kérdése a mai tanítóképzés során sem szerepelhet elszigetelt nevelési területként. Elődeink elméleti és gyakorlati munkásságában a jót meg kell látnunk, s tovább kell fejlesztenünk. A "megszüntette megtartva" dialektikáját a testnevelés- és sport területén is érvényesíteni kell. Ehhez talán ez az írás is hozzájárulhat. A sárospataki iskolában a testi nevelés /testkultúra/ kérdésének már korábban is figyelemreméltó helyet biztosítottak, melynek ösztönző hatását s jó folytatását a tanítóképző intézet tárgyalta időszakában - úgy vélem - szintén nyomon követhettük.

J e g y z e t e k

- 1/ Földes-Kun-Kutassi: A magyar testnevelés és sport története. Második, jav., bővített kiadás. Bp. 1982. 161.o.
- 2/ Antall József: 100 esztendő a népiskolai törvény. Eötvös és az 1868.évi népiskolai törvény országgyűlési vitája. Magyar Pedagógia, 1969.1-2.
- 3/ Közsoktatásügyi törvények és rendeletek tára. Bp. 1878. Az állami elemi tanító- és tanítónőképezdek tanterve, illetve Elemi népiskolai tanterv.
- 4/ Neveléstörténet. Tankönyvkiadó, Bp. 1971. 182.o.
- 5/ Földes-Kun-Kutassi i.m. 164.o.
- 6/ A sárospataki Állami Tanítóképezde Értesítője /a továbbiakban: Értesítő/ az 1894/95.tanévről. S.patak, 1895. 7.o.
- 7/ Értesítmény a sárospataki magyar királyi állami férfi-tanítóképezdéről az 1877/78. és 1878/79.tanévben. 4.o.
- 8/ Árvay József: Népiskolai tanterv a tiszáninneni hely. hitv. egyházkerületbe. Sárospatak, 1858. 3-4., 74-75.o.
- 9/ Árvay József: Hivatalos előterjesztés a sp. hely. hitv. képezde szellemi állásáról. Sárospataki Füzetek, V.évf. 1861. 87.o., illetve Tanterv, 1862. 6.o.
- 10/ Tudósítás a tiszáninneni hely. hitv. egyházkerület sárospataki főiskolájáról /a továbbiakban: Tudósítás/ az 1859/60, illetve 1860/61.évben.
- 11/ Tudósítás, 1859/60. 19.o., illetve Radácsi György: Vizszaemlékezés a régi Sárospatakra, II. Sp. 1910. 371.o.
- 12/ Elekes György: A sárospataki főiskola orvostanárai. Orvosi Hetilap, 1932. 51.sz. 1157.o.
- 13/ Egyházkerületi Levéltár, Sárospatak /a továbbiakban: Sp. Lt./ B-LXXX.-38. 360. 1858. IV. B-LXXX.-38.458 1858. VI. 13.
- 14/ Tudósítás, 1857/58. 15.o.
- 15/ Tudósítás, 1859/60. 6.o., továbbá Gulyás József: A sárospataki ref. főiskola rövid története. Sp. 1931. 50-51.o.
- 16/ Sp. Lt. C-LXXXVII.-43.492., C-LXXXVII.-43.493.
- 17/ Tudósítás, 1856/57. 10.o., 1859/60. 20.o., Sp.Lt. C-LXXXIV.-41.283. 1863., Kolos Dániel: Értesítés a sárospataki főiskola nyári közvizsgájáról. Sárospataki Füzetek, 1863. 585.o., Közigazgatói előadás az 1861/62.évben: 41 képezdes és 146 gyakorlóiskolás található.
- 18/ Értesítő, 1894/95. 7-8.o.
- 19/ Jelentés, 1871/72. 5.o., 1878/79. 55.o., 1873/74. 31.o. Egey Antal: Az iskolakert. A sárospataki Rákóczi Gimnázium jubileumi évkönyve. Sp. 1981. 183.o.

- 20/ Értésítvény, 1871/72. 22.o.
I-II.osztály, heti 2 óra: a/ Rendgyakorlatból: katonai nyílt és zárt sorok képzése, menés közben felbontása, átalakítása, sorfordulatok, sorkanyarulatok, a sorok mozdulatának, összeállításának, kifejlésének különféle nemei. b/ Szabadgyakorlatból: a tagok és törzs hajlékonyságát, szívósságát elősegítő gyakorlatok.
A III.osztályban heti 2 óra. A rend és szabadgyakorlatok módszere.
Az 1872/73.tanévben a III.osztályban már módszertan: népiskolai tornatér berendezésének módja, szerkesztés módja, használata, óvszabályok /balesetelhárítási tudnivalók. I.m. 20.o.
- 21/ I.m. 21.o.
- 22/ I.m. 22.o.
- 23/ Értésítvény, 1872/73. 24.o.: hordozható korlát, nyújtó, kengyeles kötél, kötél lajtorja, párhuzamos rudacs, gombos kötél, rúdhinta, gyűrűhinta, körhintához négyes kötél, függélyes deszka, mozgó rudacs, nagy árboc, kis árboc, vízszintes lajtorja, rézsutos lajtorja, hordozható lajtorja, golyóhúzó oszlopos kötél, nyújtó, korlát, lebegő fa, vízszintes éldeszka, ugró mérce, ugró deszka, rugó deszka kötőkével, roham deszka, ugró bot. "A ló útban van..."
- 24/ Értésítvény, 1871/72. 30.o.
- 25/ Értésítvény, 1870/71. 11.o., 1871/72. 30.o.
- 26/ Értésítvény, 1873/74. 32.o., Kelen József: A testgyakorlat kézikönyve. Pest, 1871.
- 27/ Értésítvény, 1875/76. 23.o., Markó Lajos: Vezérkönyv a testgyakorlatok tanításához. Pest, 1873.
- 28/ Értésítvény, 1874/75. 18.o., Ambrus Lajos és Szauter Antal tornatanítási kézikönyve.
- 29/ Értésítvény, 1873/74. 33.o., új szerek: ló, 30 pár súlyzóvas, szőrvánkos /ugráshoz/.
Értésítvény, 1875/76.: 1 db bak, 10 pár fabot, 1 db széles ugródeszka lóhoz.
Értésítő, 1879/80. 25.o.: 1 db rézdob, 1 ugró matrac.
- 30/ Értésítő, 1872/73. 27.o.
- 31/ Értésítvény, 1874/75. 24-26.o., Értésítő, 1875/76. 33.o.
Ez utóbbi tanári jelentésben többek között ez áll:
"a kemény gyaloglás elviselése katonadolog..." Ebből felsejlik a katonai felkészülés gondolata, a militarizálódó országos hangulat /újoncsorozások, francia-porosz háború/.
- 32/ Homonnay Nándorné: A tanítójelöltek népnevelési, népművelési munkára való felkészítése a sárospataki állami tanítóképzőben az 1869-1912 közötti időszakban. Sárospataki Pedagógiai Füzetek 5. 1981. 50.o.

- 33/ Értesítvény, 1874/75. 22.o.
- 34/ Takács Béla: A sárospataki diaktűzoltóság története a XVIII-XIX.szazadban. Borsodi Levéltári Évkönyv II. Miskolc, 1979. 34.o., Jelentés, 1881/82. 33. és 56.o., Értesítő, 1909/10. 108.o., Értesítő, 1910/11. 116.o., Értesítő, 1912/13. 54.o.
- 35/ Értesítő, 1889/90. 30.o.
- 36/ Értesítő, 1882/83. 7. és 11.o., 1894/95. 63-64.o.
- 37/ Értesítő, 1894/95. 83. és 80.o.
- 38/ Értesítő, 1887-1894. /7 év/ 15. és 16.o.
Scherman Adolf: Test- és egészségtan tankönyve szerint.
- 39/ Értesítő, 1894/95. 66.o.
- 40/ Értesítő, 1898/99. 39-41.o. Segédkönyv: Ambrus és Szauter Tornakönyve.
- 41/ Értesítő, 1884-1887. /3 év/, 6.o.
- 42/ Értesítő, 1900/01. 83.o.
- 43/ Értesítő, 1887-1894. /7 év/ 7. és 9.o., valamint Jelentés, 1890/91. 11-12.o.
- 44/ Értesítő, 1887-1894. 9. és 12.o.
- 45/ Értesítő, 1894/95. 74.o.
- 46/ Értesítő, 1881-1884. 5. és 29.o., 1894/95. 31., 74. és 77.o., 1898/99. 63.o., 1900/01. 64.o.
Néhány eredmény:
1899: távolugrás /Kun Aladár/ 485 cm, magasugrás /Eudaházy József/ 159 cm. - 1900: távolugrás /Tóth József/ 480 cm, magasugrás /Fatoná Kálmán/ 162 cm, súlydobás /Demeter József/ 1695 cm.
1894.IX.30. kerületi tornaverseny Szegeden. Jól szerepelt Dezső Lajos és Kiss Elek rendgyakorlatban és kötélhúzásban. 1895.V.27. kerületi tornaverseny Debrecenben. Kiss Elek és Kütse István elismerő oklevelet kaptak szabadgyakorlatokban és kötélhúzásban nyújtott teljesítményükért.
- 47/ Értesítő, 1881-1884. 6.o., 1885-37. 4.o., 1887-94. 3., 6., 8.o., 1898/99. 43-44.o.
- 48/ Értesítvény, 1874/75. 26.o.
- 49/ Értesítő, 1881-1884. 8.o.
- 50/ Értesítő, 1887-1894. 11.o.
- 51/ Panka Károly: A pataki diákok anekdotakincse I. 181.o.
- 52/ Földes-Kun-Kutassi: i.m. 205.o.
- 53/ Bély Miklós: A gimnáziumi testnevelés múltja. 1940. 65.o.
- 54/ Homonnay Nándorné i.m. 54.o.
- 55/ Értesítő, 1894/95. 28-29.o.
- 56/ Takács Béla i.m. 9-41.o.

Fürtös házak /műanyagmetszet/

Szabóné dr. Fehér Erzsébet:

A gyermektanulmány a sárospataki tanító- képzőben az 1930-as években

Közelmúltban megjelent meleghangú tanulmányában Nagy Sándor professzor a következőképpen írta le a gyermektanulmányi mozgalom kiemelkedő magyar képviselőjével, Nagy Lászlóval való első "szellemi" találkozását:

"1935-ben történt ez, éspedig egy »segédkönyv« közvetítése nyomán. Lázár Károly sárospataki tanár ugyanis »A gyermektanulmány vázlat« címen 1933-ban segédkönyvet adott ki s mint ifjú pedagógusjelölt ebből szereztem /nem véletlenül, hanem korszerű tanári instrukció nyomán/ az értesülést: hogy a gyermektanulmányozás, melynek külföldön már fél évszázados múltja van, az 1890-es években s még inkább e század elején hazánkban is megindult." Majd így folytatja:

"Természetesen egy könyv ilyenféle információja még nem tesz személyes ismerőssé a mozgalom szellemi vezetőjével; csakhogyan ebben a segédkönyvben nagyon egyszerűen, jól áttekinthetően - s ha helyenként vitathatóan is, igen instruktívan - voltak leírva maguk az eljárások. S ami még inkább »személyesség« tette az ügyet, hogy az akkori pedagógusképzésben konkrét gyermektanulmányozási feladat is szerepelt. Ezért mindmáig emlékszem annak a »személyi lap« -nak a mintájára is, melyet a kijelölt »növénydék« -ről - beleértve a környezettanulmányt - ki kell töltenem. Lehet, hogy a »rubrikák« nem mindenben fedték Nagy László elképzelését, de mennyivel többet kívántak mégis, mint az a pedagógusképzés, amelyben a gyermek- és ifjúságtanulmány - gyakorlatilag - nem szerepel."

Ez - a nagykőrösi tanítóképzőből felvillantott - emlék rávilágít arra a fontos szerepre, amelyet Lázár Károly, a sáros-

pataki tanítóképző tanára a gyermektanulmány eszméinek terjesztésében játszott az 1930-as évek hazai tanítóképzésében.

A hazai gyermektanulmányi mozgalom

1906-ban jött létre - Nagy László és Ranschburg Pál szervezőmunkájának eredményeként - a Magyar Gyermektanulmányi Társaság, amely hazánkban fellendítette és széleskörűvé tette a gyermektanulmányozást. A társaság munkásságának nyomában országos méretű adatgyűjtések, széles körű kísérletek indultak, szakfolyóiratot, szakkönyveket adtak ki, tanfolyamokat szerveztek pedagógusok részére.

Nagy László a tanítóképzés reformjával foglalkozva ismerte meg az európai modern pedagógiai irányzatokat, s ezek meggyőzték a gyermektanulmány fontosságáról, szükségességéről. Ezek alapján irányult a figyelme magára a gyermekre, minél többet meg akart tudni a gyermekről és fejlődéséről. Tudta, hogy a közvetlen megfigyelés sok, pedagógiailag hasznosítható eredményt ad. Főként három jelenség vizsgálatával foglalkozott: a rajz, az érdeklődés és az erkölcsi érzés fejlődésével.

A gyermektanulmányozás elveit kívánta a gyakorlatban megvalósítani két budapesti intézmény. Domokos Lászlóné vezetésével 1914-1949 között működött az Új Iskola, 6-18 éves lányok számára; valamint Nemesné Müller Márta intézete Családi Iskola néven 1915-1943 között, 6-10 éves fiúk és lányok számára.

E két intézményen kívül Nagy László hazai gyermektanulmányi mozgalmának széles tábora volt és számos kiemelkedő követője akadt. Ezek közé tartozott Lázár Károly, a sárospataki tanítóképző tanára is.

Tevékeny, termékeny pályafutás

Pécsett született 1889-ben. A csáktornyai állami tanítóképzőben szerzett 1908-ban népiskolai tanítói oklevelet, ezt követte az 1911-ben Budapesten megszerzett felső elemi népiskolai és polgári iskolai tanítói oklevél. 1913-ban pedig mennyiségtani-természettani tanítóképzőintézeti tanári képesítést

nyert.

Pályáját 1913-ban az iglói tanítóképzőben kezdte, de rögtön a háború elején katonának kellett bevonulnia. Végigharcolta az első világháborút, majd fogságba került. Hazatérte után, 1919 őszén nevezték ki a sárospataki állami tanítóképző tanárának. Állását megtartotta - jóllehet katolikus volt - 1929 után is, amikor a sárospataki tanítóképző /amely 1869-től állami fenntartású volt/ újra református felekezeti jellegűvé vált. Itt dolgozott majdnem három évtizeden át.

Matematika-fizika szakos létére a pedagógiát és a lélektan-t tanította a legszívesebben, de gyakran oktatott gazdálkodási ismereteket is. Évekig járta a környék népiskoláit, mint tanfelügyelő, egészen 1948-ig, nyugdíjba vonulásáig. 1959-ben halt meg.

A hazai tanítóképzés korabeli szakemberei jól ismerték nevét, tevékenységét és munkáit. Országszerte forgatták a tanítójelöltek és a tanítók az általa szerkesztett és Sárospatakon kiadott két szakkönyv-sorozat kis köteteit. /"A gyakorlati pedagógia kézikönyvtára", "A tanítói továbbképzés könyvei". Saját munkái is e sorozatban jelentek meg, némelyik több kiadásban is. Ezek a következők: Népoktatásunk szervezete /1930., 1938./, A tanítónevelés gyakorlati része /1935./, A népiskola házi felszerelése /1939./, Óraterv és részletes tananyagbeosztás a népiskolák alsó és felső tagozata számára /1942./, Kesz-dők tanítása az írás-olvasásra /1943./, A tanítói munka megszervezése /1943./.

Legismertebb könyvei a Gyermektanulmány kiállításra tölkö-reivel foglalkoztak: Személyi lap /1935./, Munkanapló. Gyermekmegfigyelési jegyzőkönyv /1937./, Legjelentősebb műve öt kiadásban látott napvilágot, ez "A gyermektanulmány vázлата" /1933., 1935., 1937., 1942., 1944./.

"A gyermektanulmány vázлата"

Lázár Károly e legnépszerűbb munkája "A gyakorlati pedagógia kézikönyvtára" című sorozat VIII. köteteként jelent meg,

mindegyik kiadását a sárospataki főiskola nyomdájában nyomták. A cím alatt a szerző részletezte, kiknek kezébe szánta könyvét: "Tájékoztató tanítók, nevelők, szülők s mindazok számára, kik a gyermekkel foglalkoznak, továbbá segédkönyv a tanítónövendékek pedagógiai tanulmányaihoz." S a könyv első oldalán még részletesebben olvasható, kiknek ajánlotta: "Ahonnan minden magyar nevelői gondolat kiindul és ahová visszatér: a magyar gyermekért írtam ezt a kis könyvet, és ajánlom mindazoknak, kik az ifjú nemzedék nevelésével munkálják a magyar jövőndőt!"

A könyvet mind a felekezeti, mind pedig az állami tanítóképzők segédkönyvéül engedélyezték az illetékes hatóságok.

A kisalakú, 192 oldal terjedelmű könyv előszava részletezi a könyv megírásának célját. "Az újabb évtizedek pedagógiai gondolkodása a gyermek felé fordult - fejtegeti -, ma már minden hivatásos nevelőnek foglalkoznia kell gyermektanulmánnyal, mégpedig ennek elméletével éppúgy, mint gyakorlatával. A tanítóképzők 1925-ben kiadott tanterve »Pedagógiai gyakorlatok« megjelöléssel az V. évfolyamon illeszti be ezt a tárgykört". Eddig azonban még nem jelent meg olyan munka, mely "általános tájékoztatást adna ennek mostani állapotáról" - írja Lázár Károly. E hiányt kívánja betölteni összefoglaló művével. "Könyvem elsősorban a tanítóképzés igényéhez igazodik - hangoztatja -, és vezérfonalnak készült a pedagógiai gyakorlatokhoz és a képesítési anyagot foglalja magában a gyermektanulmányból."

A szerző könyve lapjain világosan, kellő szakszerűséggel, jól áttekinthetően és megfelelően rendszerezve fejti ki a gyermektanulmány összes témáját, teljes tartalmát. Kétségtelen, hogy ha a tanulmányait befejező, képesítőző tanítójelölt ilyen alaposan és széleskörűen tájékozott volt a gyermektanulmány különféle területein, ahogyan a könyv ezt elébe tarta, akkor nagyon jól felkészült a rá váró nehéz néptanítói feladatra.

Hogyan közvetíti a tudós sárospataki tanár a gyermektanulmány legfőbb gondolatait?

Alapfogalmak. A szerző így definiálja témáját: "A gyermek-tanulmány az a tudomány, amelynek tárgya a gyermek; célja a gyermek mindenirányú megismerése, anyagát pedig azok az ismeretek teszik, melyeket a kutatás és igazolás tudományos módszereivel a gyermekről összegyűjtött és elrendezett." A gyermek mindenirányú megismerése - úgy látja - nem könnyű feladat.

A megismerő tevékenység kettős irányú: tüzetesen meg kell ismerni a gyermek testi és lelki életét. A gyermekek testi és lelki tulajdonságai változók, a gyermektanulmányozók feladata a változások leírása, bemutatása, elemzése.

Majd a gyermektanulmány történetének bemutatása következik. A bevezető megállapítás: "A gyermek az ő adottságaival sokáig elkerülte a nevelők figyelmét. Az iskolai kérdések lelegeleje az volt, hogy mit szükséges tanítani, nem az, hogy a gyermek mire képes, azaz mit lehet, s így mit szabad tanítani." Ezt követően előbb a külföldi, majd a hazai gyermektanulmányozás nagy eredményeit mutatja be a szerző.

A gyermektanulmányozás módszereiről is pontos és részletes tájékoztatást kap az olvasó. Részletesen bemutatásra kerül e fejezetben a tapasztalás, megfigyelés, leírás és mérés módszere, azután a kísérleti módszer, a teszt-módszer, végül pedig a kérdőíves módszer.

Az összegyűjtött adat-anyag feldolgozása ötféle lehet: a monografikus, a biografikus, a genetikus, az összehasonlító, végül a statisztikai feldolgozási mód különböztethető meg.

A testi fejlődés vizsgálata. Ezt két területen kell lebonyolítani: elemezni kell a testmérések eredményeit, valamint az érzékszervek vizsgálatából nyert adatokat.

A testmérések egyrészt egyéni, másrészt tömegvizsgálatok keretében végezhetők el. Az egyéni vizsgálatkor egy-egy gyermek testi adottságait figyeljük. Ezt elvégezheti szülő, tanító vagy orvos egyaránt. Az eredményeket személyi lapokon ajánlatos folyamatosan vezetni. A tömegvizsgálatokat csakis szakembereknek célszerű végezni.

A testmérések eszközeit is bemutatja a szerző, majd leírja a testmérések eredményeinek feldolgozását. A fejlődés egyes szakaszainak ábrázolására grafikonokat ajánl, bemutatja a grafikonok elemzését, és megállapítja, hogy sem a magassági növekedés, sem a súlygyarapodás nem egyenletes: mindkettőnek vannak erőteljesebben és gyengébben emelkedő időszakai. "Az egyik előretörésekor a másik fejlődése mérsékeltebb."

Azt is ajánlatos tudni, hogy az év folyamán nem egyenletes a testi fejlődés, amely különféle tényezők befolyása alatt áll. "A gyermek testi méreteiből - állapítja meg a szerző - nem lehet következtetni a szellemi értékeire: a szellem nem mérhető centiméterekkel és gramokkal."

Az érzékszervek működésének vizsgálata a tanító elsődrendű feladata, mert "az érzékszervek hibái a gyermek tanulását hátráltatják, s a gyermek önhibáján kívül rossz tanuló lesz."

A látási rendellenesség felismerésének egyszerű eljárás módja a következő: "A tanító készít egy optometriai skálát, 5 méterre felállítja. Ha a gyermek az első sorból 3 betűt felismer, akkor látása normálisnak vehető. Ha a tanító megállapítja, hogy a gyermek csökkent látású - orvoshoz kell küldenie." A hallás hibáit is könnyen felderítheti a gyermektanulmányban jól képzett tanító.

A lelki fejlődés vizsgálata. E terjedelmes fejezetben a szerző a gyermekpszichológiai alapismereteket fejti ki. A gyermek következő lelki tulajdonságainak részletes bemutatására kerül itt sor: a gyermek képzelet, a gyermek figyelm, a gyermek képzelete, a gyermek emlékezete, a gyermek érdeklődése, a gyermek értelmi képességei, a gyermek érzelmi élete és akarata, a gyermek munkaképessége, a játék és az utánpótlás.

Minden tulajdonság ismertetése elején rövid meghatározás olvasható, például "a figyelem az elméleti történések elindítása és irányítása", "az érdeklődés időleges vagy tartós törekvés valamely képzetrel vagy tárgykörrel való foglalkozásra, máskor pedig meghatározott tartalmú élmények átélése".

A meghatározásokat a vizsgálati módok - több tulajdonság-nál többféle - leírása követi. Például a gyermek képzeletének vizsgálata elvégezhető teszt módszerrel és szabad megfigyeléssel egyaránt. Vagy az emlékezet vizsgálatának három módja kerül szóba: Ranschburg szópár-módszere, Ebbinghaus módszere, Binet módszere.

"Az érdeklődés vizsgálata könnyű - írja Lázár Károly - mert sok külső jel kapcsolódik hozzá. Így az érdeklődés tárgya elárulja annak irányát." Az érdeklődés fejlődésének korszakairól szólva Nagy László és Claparède szakaszolását is bemutatja. Közben - akárcsak a könyv többi fejezeteiben is - különféle szerzőkre is hivatkozás történik, néha kellő kritikával is illetve azok véleményét. Például az egyik helyen: "A Binet-Simon-féle intelligencia-vizsgálati eljárásnak egy eredendő hibája van: nem tud továbbmenni annak megállapításánál, hogy a gyermek intelligenciája milyen korú átlagos intelligenciának felel meg. Pedig ez nem adja meg az egyén értelmességének teljes ismeretét, mert ez az értelmesség éppen a maga sajátos egyéni vonásaival volna teljesen meghatározva. Ezért tehát nem az egyént kellene egy átlaghoz mérni, hanem az értelmi karaktert önmagában, minden megnyilatkozásában kikutatni."

Gyermektípusok. Egy jelentős terjedelmű - a gyermek fejlődési korszakait tárgyaló - fejezet után a típustan vázlatát adja szerzőnk. Ez a téma a magyar ember lelki arculatának megrajzolásával zárul. "Van egységes magyar lelki típus" - állapítja meg a szerző. "Ennek a magyar nemzeti léleknek legjellemzőbb vonása nemzetiségének, magyarságának tudata. A magyar szellem szembetűnő vonása: az érzelmi élet változatossága és mélysége." Majd így folytatódik tovább a gondolatsor: "Ballai Károly szerint a magyar gyermek érzésvilágában uralkodik a faji, hazafias érzés. Kedvelt tárgyköre a történelem, magyar nyelvtan, irodalom. Gondolkodása az eszményi felé hajlik. Cselekvéseinél határozott, elszánt, kitartó, a küzdelem nem riasztja vissza." Nyilván az ifjú tanítóknak szánta a szerző e sorokat: "Ezeknek

és a többi vonásoknak a felfedezése, kikutatása a magyar gyermektanulmányozásnak, pedagógiai értékesítése pedig a gyakorlati pedagógia munkásainak a feladata. Ez a munka már megindult, de még nincs befejezve. Eddig Nagy László, Nógrády László, Bal-lai Károly, L. Szász Irén végeztek eredményes munkát, főképpen a játék, a mese, az érdeklődés, érzelmi és erkölcsi élet területén."

A kis kötet két utolsó fejezete az "egyéni-ség" és a "tehet-ség" elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Az egyéni-ségtan a személyiséglapok vezetésére ad tanácsokat, felsorolva a gyermeki fogyatékos-ságokat is. A tehetségtan a tehetségprobléma különféle vetületeit fejti ki, és bemutatja a tehetség vizsgálatának számos módszerét.

Függelék. A könyv húsz oldalas függelékkal zárul. Ennek első része: "A tanítónövendékek pedagógiai gyakorlatainak munka-terve", amelyben megtalálhatók az erre vonatkozó rendelkezések, a pedagógiai gyakorlatok vezetésének munkarendje, a szemináriumi gyakorlatok tételei. Pontos részletezettséggel kerülnek kifejtésre a tanítóképző V. évfolyamos növendékei számára szervezett pedagógiai gyakorlatok, de az alsóbb évfolyamok gyermektanulmányi gyakorlatai is ismertetést kapnak.

Így érkezünk a függelék második részéhez, egyben a kötet befejező fejezetéhez: ez a "Gyermektanulmányi irodalom" címet viseli, s alatta 207 tételes szakszerű bibliográfiai összeállítás található. A bőséges, a témába vágó összes lényeges mű-re kiterjedő irodalomjegyzék hat csoportra tagolt: 1. Bevezetés a gyermektanulmányba. 2. Testi vizsgálatok. 3. Gyermek-pszichológia. 4. Különleges gyermekpszichológia. 5. A gyermektanulmány eredményeinek alkalmazásai. 6. Különb-félék.

Érdeemes beleolvasni ebbe, az éppen napjainkban ötven esz-tendő-s, mégis minden sorában mai, modern pedagógiai szakkönyv-be. De még inkább érdemes részletesebben végig tanulmányozni Lázár Károly hasznos kis könyvét. Nemcsak szerzőjének széles-

körű és modern pedagógiai-neveléstudományi tájékozottságáról árulkodik, nem csupán a gyakorlati oktatás-nevelés alapos ismeretét jelzi, nem csupán a korszerű tanítóképzés, a modern népoktatás területén való alapos jártasságra utal, de arra is, hogy ez a pataki tanítóképző-intézeti tanár Nagy László gyermektanulmányi tanításainak értő közvetítője, lelkes propagálója volt az 1930-as évek hazai tanítóképzőiben, a népiskolákban tevékenykedő tanítóság körében.

De a kis könyv egyben annak is tanúbizonysága, hogy a sárospataki tanítóképző ekkor is - akárcsak a sárospataki tanítóképzés elmúlt évszázadaiban mindig - a legmodernebb pedagógiai elvek követője, a legkorszerűbb oktatási-nevelési gyakorlat terjesztője volt, messze szétsugárzó hatással.

Irodalomjegyzék

1. Nagy Sándor: Emlékezés Nagy Lászlóra. Magyar Pedagógia 1982. 2. sz. 115-126.
2. Lázár István: Búcsú apámtól. Köznevelés 1978. 42. sz. 19-20.
3. Lázár István: Apám két utolsó utazása. Élet és Irodalom 1981. 51-52. sz. 9.
4. Jóború Magda, Mészáros István, Tóth Gábor, Vág Ottó: Neveléstörténet. Egyetemi jegyzet. Bp. 1974. 336-341.
5. Köte Sándor: Nagy László életútja. Pedagógiai Szemle 1982. 5. sz. 390-403.

Burgasz /filcírón-rajz/

Egri Károlyné:

Hargitai Zoltán (1912 - 1945)

1.

Bevezetés

"Ha élne, bizonynal a magyar botanika kiemelkedő tudósa lenne!" Így összegezi egy korán meghalt tudós-tanár érdemeit a Botanikai Közlemények 62. kötetének 3. füzetében megjelent tanulmány.^{1/} Az elismerő szavak a 125 éve önálló pataki tanítóképzés kiemelkedő egyéniségét, a természetrajz és a kémia nagyszerű tanárát: Hargitai Zoltánt méltatják.

Mindössze harminchárom évet élt, de hosszú életútnak is dicsőségére váló gazdag életművet hagyott reánk. Egyetemistaként írt százoldalas pályamunkája, két szakdolgozata, a tanári pálya hét esztendeje alatt végzett tudományos munka 25 publikációban megörökített eredményei, a huszonhat éves fővel megszerzett gyűrlős doktori oklevél és természettudományi társulati tagság, a harminckettedik életévben elnyert egyetemi magántanári cím tükrözik kivételes tehetségét.

Munkáit olvasva a tudós, munkatársainak és tanítványainak szavait hallgatva a pedagógus Hargitai Zoltán személyiségét ismerhetjük meg. Korai halála óta már közel négy évtized telt el, de úgy beszélnek róla, mintha ma is élne. A visszaemlékezésekből megtudjuk, hogy a természet nyitott könyvéből olvasott és olvastatott. Személyes példájával nevelte diákjait a természet kutatására, szeretetére és védelmére, a hazai táj iránti hűsége. Írásai azt mutatják, hogy a tudomány és az irodalom nyelvének egyaránt mestere volt.

Az önálló pataki tanítóképzés 125. évfordulója alkalmából szeretném bemutatni gazdag életművét, amellyel a ma és a hol-

nap pedagógusainak követendő példát adott.

2.

Hargitai Zoltán életútja

1912. augusztus 7-én született Mezősámsondon, egyszerű családban. Középiskolai tanulmányait Nagykőrösön, az Arany János Gimnáziumban végezte. Érettségi után a debreceni Tudományegyetem hallgatója lett /még Vinter Zoltán néven/. 1934-től viselte a Hargitai vezetéknevet.

1937-ben kitűnő eredménnyel végezte el az egyetemet. Tanári oklevele a természetrajz és vegytan tanítására jogosította fel, de földrajzból is alapvizsgával rendelkezett. Tanulmányi munkájára felfigyelve gyakornoki beosztást kapott, majd később külső munkatársa lett az egyetemi Növénytan Intézetnek.

Diplomájának megszerzése után megpályázta a Tiszáninneni Református Egyházkerület Sárospataki Tanítóképző Intézetének természetrajz-kémia tanszékére meghirdetett állást. Hét pályázó közül ő kapta meg az Igazgatótanács bizalmát, s ennek alapján a tanári munkakört. Tanítóképzőnkben 1937-től 1941-ig ő látta el a kémia, természetrajz és földrajz tárgyak oktatását.

A nagykőrösi diákevek botanikai élményei, majd az egyetemi Növénytan Intézetben végzett kutatások eredményei meghatározó szerepet játszottak doktori disszertációjának témaválasztásában. Elhatározta, hogy feldolgozza Nagykőrös környékének növényvilágát. Disszertációjának címe: "Nagykőrös növényvilága I. A flóra". /Később - 1940-ben, illetve 1942-ben - önálló tanulmány formájában jelent meg tollából a nagykőrösi homoki növényszövetkezetek és a nagykőrösi Nagyerdő mikroklímájának leírása./ Disszertációja és kitűnő szigorlata /növénytan, állattan, földtan/ alapján 1938. december 15-én "sub auspiciis gubernatoris"—doktorrá avatják a debreceni Tudományegyetemen. /A kitüntetéses - gyűrés - doktorokat akkor ezzel a megjelöléssel illették. Ma a népköztársaság kitüntetésével és emlékgyűrdjével jár együtt a legkiválóbbak doktori címe./ Doktori oklevelét ma a Tiszáninneni Református Egyházkerület Gyűjtemé-

Hargitai Zoltán

nyeinek Levéltárában találhatjuk meg.

Sárospataki tanári éveiben bírálja azokat, akik csak a történelmi nevezetességek miatt keresik fel az "iskolák városát", a "magyar Jénát", de nem ismerik a táj természeti szépségeit. Így ír erről: "A távolból jött idegen a város történelmet lehelő épületeit: a várat és a főiskolát keresi, megízleli aszúborát és tovább megy; a nyaraló a Bodrog hűs vizében, a fehér fűzek és ezüst nyárfák árnyékában marad, a tájra egyik sem kíváncsi... A hagyományok városa önmagát szemléli, köveibe, múltjába fordultan él - a természetjárás itt még sokak előtt ismeretlen fogalom."^{2/} Bosszantja az érdeklődés egyoldalúsága, és "felfedezi" az idegen számára a nagymúltú város másik idegenforgalmi vonzerejét: a természeti szépségekben bővelkedő tájat. Szemléletesen írja, de úgy is mondhatnám: festi le a "nagy természet időtlen szépségeinek gyűjteményét", a Mandulást. Figyeljük meg nagyszerű stílusát!

"A Mandulás valóságos élő szertár... A növénytakarónak évszakonként változó képe érzésvilágunkat mindig másképpen hangolja... Március közepe után... kiemeli sötétlila harangjait a déli kököröcsin és a nagyobb virágú leánykököröcsin. Eljön a nyár. Nincs festő, aki ennyi színfoltot ki tudna keverni, nincs szó a szépségére, illatára... Azután kibontja az őszi meleg színekből szőtt ruháját. A szelíd őszi nap hosszú fénykévekben ontja bágyadt aranyát. A hegyek szótlanokká lesznek, a csendes völgyekben már lila ködök ólálkodnak..."^{3/} A várost körülvevő tájat azért tudja ilyen részletességgel bemutatni, mert kutatásai a harmincas évek végén a Sátor-hegység, a sárospataki előhegyek és a Long-erdő vegetációjának tanulmányozására irányulnak. Tudományos munkájának elismerése nem várat sokáig magára. 1938. május 18-án az akkori Természettudományi Társulat rendes tagjául választotta, az 1939/40-es tanévben pedig 400 pengő geobotanikai kutató ösztöndíjat kapott a Minisztériumtól.

1940-ben a botanikai kutatások tudományos személyzete /a Soó professzor irányításával összeszokott csoport/ Debrecenből

Kolozsvárra került. A kollégák invitálásának engedve és szülőföldje iránti vonzódásától indítatva Hargitai Zoltán is csatlakozott a távozó "debreceni iskolához". Sárospataktól azonban nem tudott könnyen megválni. A kolozsvári Tudományegyetem Rendszeres Növénytani és Növényföldrajzi Intézetének 1941. március 15-én tanársegédje lett, de sárospataki állásáról - hosszas töprengés után - csak három hónappal később mondott le. Városunkhoz és barátaihoz való kötődése jeléül Sárospatakon /Egey Antalnál/ hagyta megőrzésre gyűrés doktori oklevelét és legutolsó tablóképe negatívját. /Egey professzortól kerültek az említett dokumentumok az Egyházkerületi Levéltárba./ Tehetségét ismerve és tisztelve igazat kell adnunk annak a megállapításnak, amely szerint: "Elmenetele nagy veszteség volt Pataknak, de ugyanakkor büszkesége is, amennyiben növelte azoknak a számát, akiket Sárospatak adott a tudománynak."^{4/}

Az egyetemi diákévek és a sárospataki négy oktatási év során bontakoztatott kutatói képességeket jól kamatoztatta a Székelyföldön, Szamos-vidéken és egyéb területeken végzett intenzív terepkutatásokban. Tudományos munkásságának kiszélesedésével párhuzamosan oktatói tevékenysége is kibővült. Az 1943/44-es tanév első félévében - megbízott előadóként - növénytant tanított a kolozsvári Mezőgazdasági Főiskolán. 1944 tavaszán az Erdélyi Nemzeti Múzeum vezető munkatársa lett, ezzel egyidejűleg egyetemi magántanári képesítést szerzett /habilitált/.

Az emberiség eddigi legszörnyűbb háborúja akkor szólt bele életébe, amikor a hitleri haderők közeli összeomlása belátható közelségbe került. 1944 őszén megkapta katonai behívóját. Ersekújvárra került, a "karpaszományos iskolára". Innen 1945 januárjában Löbauba /ma az NDK lausitzi körzetének egyik településére/ vitték, az egyik újonckiképző században teljesített szolgálatot. 1945. február 24-én századát Dreзда felé vezényelték. Ez lehetett utolsó útja. Fogságba kerülésének és a passai hadifogolytáborban bekövetkezett halálának híre csak később, 1948-ban jutott el hozzánk. Kisújszálláson 1948. április 1-én kitették a város házára a németországi hadifogolytáborokban meg-

halt magyar katonák névjegyzékét, amelyen - többek között - az alábbiak voltak olvashatók: "Hargitai Zoltán dr., református, egyetemi magántanár, karpaszományos honvéd /született: Mezősámsond, 1912 - anyja: Sós Mária/ lakhely: Kolozsvár; meghalt: Passau-ban, 1945-ben. Hozzá tartozó: ismeretlen."^{5/}

Egyike volt a Szovjetunió elleni értelmetlen harc több száz-ezernyi magyar áldozatának, akinek életét derékban törte ketté a történelem vihara. A szülőföldtől, barátaitól, egykori munkatársaitól, tisztelő tanítványaitól távol, idegen földön ragadta el a halál. Korai és végleges távozásával pótolhatatlan veszteség érte a magyar szellemi életet. Születésének hetvenedik évfordulóját ünnepelte volna néhány hónappal ezelőtt. Most összegezhetné a megtett életút gazdag tudományos és pedagógiai tapasztalatait. A számvetést azonban maga nem végezhetné el.

3.

A tudós Hargitai Zoltán

Természettudományos érdeklődése a debreceni tudományegyetem két fő irányban kristályosodott ki: a növénytan /botanika/ és a földrajz /utóbbin belül a természeti földrajz és a klimatológia/ iránt egyre elmélyültebb figyelmet mutatott. Határtudományként jelentkezett ebben az időben a növényföldrajz /fitogeográfia/, amelynek hamarosan megszállott tudósa lett. Publikációs tevékenységének kezdete és vége /első és utolsó nyomtatásban megjelent tanulmánya/ is erről árulkodik. A botanika növényföldrajzi tudományágának valamennyi al-ágában /környezet-tan-szinökológia, társulástan-fitocönológia, florisztikai növényföldrajz-florisztika, fejlődéstörténeti növényföldrajz-geobotanika/ maradandót alkotott. Ennek elismeréseként nyert magántanári képesítést az ökológia tárgykörében.

Fentiek ismeretében természetesen tűnik az, hogy gyakran végzett mikroklíma-vizsgálatokat, előbb a Sátorhegységben, majd a Nyírségben és más területeken. /Előbbi önálló tanulmány formájában, a többi pedig komplex elemzés részeként látott napvilágot./

Kiváló felkészültsége másik tanári szakjának - a vegytan-nak - alkalmazásában is megnyilvánult. Kémiából írt szakdolgozata a növényi fehérjék anyagcsere-biokémiájának bemutatásával foglalkozott. A Tihanyi Biológiai Intézet és az Országos Chemiai Intézet tudományos együttműködésével elindított C-vitamin-meghatározási vizsgálatokhoz anyaggyűjtési munkával társult, sőt ő vezette a vizsgálati anyag /vadrózsatermés/ gyűjtésének munkálatait.

Érdeklődési köre kolozsvári évei alatt a társadalomtudományok területére is kiterjed. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Növénytárának közleményeiben /a "Scripta Botanica Musei Transsilvanici" sorozatának egyes számaiban/ már olyan tudósként mutatkozik be, aki eljutott a növénytan és a néprajz kapcsolatának felismeréséhez. /Egyik utolsó tanulmánya - "Bálványosvárálja és környékének növényzetéről" - lényegében egy falumonográfia botanikai részét képezte./ Egy évvel korábban a növények és a növénynevek népi vonatkozásairól írt dolgozatot.

Tudományos érdeklődésének irányultsága és kutatási területeinek földrajzi elhelyezkedése egyre nagyobb régiókat ölelt át. Tudományos munkájának "műhelyét" - mint a pályakezdeőknél általában - kezdetben az egyetem szakkönyvtára és a legismertebb környezet jelentette. Párhuzamosan vizsgálja az Orchideák európai növényföldrajzi szerepét és a pótharaszti homoktalaj növénytársulásait. /Vizsgálati eredményeit első publikációjában közli, illetve egyetemi pályamunka és szakdolgozat formájában teszi ismertté./

Az egyetemi tanulmányok befejezését követő négy évben /sárospataki tanárként/ a Nagykovácsi növényvilágával foglalkozó "tudományos trilógia" és a zempléni, valamint a bodroghközi táj vegetációjáról, illetve flórájáról adott értekezések jelzik kutatási területének bővülését. /A mai Magyarország többi tájegységének - pl. a Beregi-sík és a Szamos-vidék növényföldrajzi ismertetésével már kolozsvári tartózkodásának időszakában foglalkozik./ Munkásságának erdélyi - egyben utolsó - szakaszában már a Keleti-Kárpátokban levő Háromszék, valamint a Bihar-hg.

és Mezőség találkozásánál fekvő Kolozsvár vegetációjának cönológiai és színökológiai feltárása képezi kutatási témáját.

Hargitai Zoltán megjelentetett tanulmányainak mintegy negyede a történelmi nevezetességekben is bővelkedő Sárospataki környéki táj komplex növényföldrajzi vizsgálatával foglalkozik. A Botanikai Közleményekben és a Tanítóképző Intézet Évkönyveiben közölt értekezések közül most csupán háromról kívánok rövid áttekintést adni.

a/ A Mandulás és növényvilága

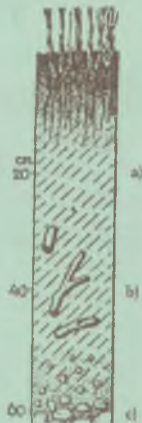
/Megjelent a Tiszáninnyi Ref. Egyházker. Sárospataki Liceumának 1939-40. évi Évkönyvében, a 3-13. oldal közötti részben/

A műben ötvöződik a tudományos és a festői képekkel vetélkedő, az évszakok hangulatát tökéletesen reprodukáló irodalmi nyelv. Panoráma-képet ad a városba érkező idegennek - többek között az alábbi részlet által: "A Ronyva síkjából hirtelen szöknek a magasba az újhelyi hegyek: a Sátorhegy, Magashegy, Várhegy és a Kecskéhát. Messzire tekintő szép kúpjaik csoportja annyira megszokott jellegzetessége a tájnak, mint például a Balaton-vidéknek a Badacsony és a Gulács. Szép látványt nyújtanak a Sárospatakról északra fekvő Királyhegy és a Megyer. Lábuk alatt búza hullámszik, napsütötte oldalukon szőlő érik, fejükön haragoszöld erdőkorona díszlik."^{6/} Komplex látásmódja, nagyszerű megfigyelő képessége, természetvédelmi törekvései /amelyekkel azt bizonyította, hogy 30-40 évvel megelőzte korunk bioszféra-kutatásának mondanivalóját/ egyaránt benne rejlenek ebben a nagyszerű monográfiában.

b/ Aogyoróstetői forrásláp növényzete

/Megjelent az Acta Geobotanica Hungarica 4. kötetében - 1942., p. 265-280., valamint az említett folyóirat különnyomataként. Munkámhoz az utóbbit használtam fel, amelynek helybeli példányát a szerző dr. Mátyás Ernő professzornak, a Teológiai Akadémia tanárának ajánlotta./

Többször is felkereste vidékünknek ezt a növényföldrajzi kuriózumát, néhány rangos tudóstársa társaságában. Dr. Egey Antal intézeti igazgató hívta fel a figyelmét e forráslápra. Első "terepszemléjét" követően Soó Rezső, majd később Kiss Árpád professzorok is elkísérték. /Lényegét kiemelő rajzáról másolatot készítettem./

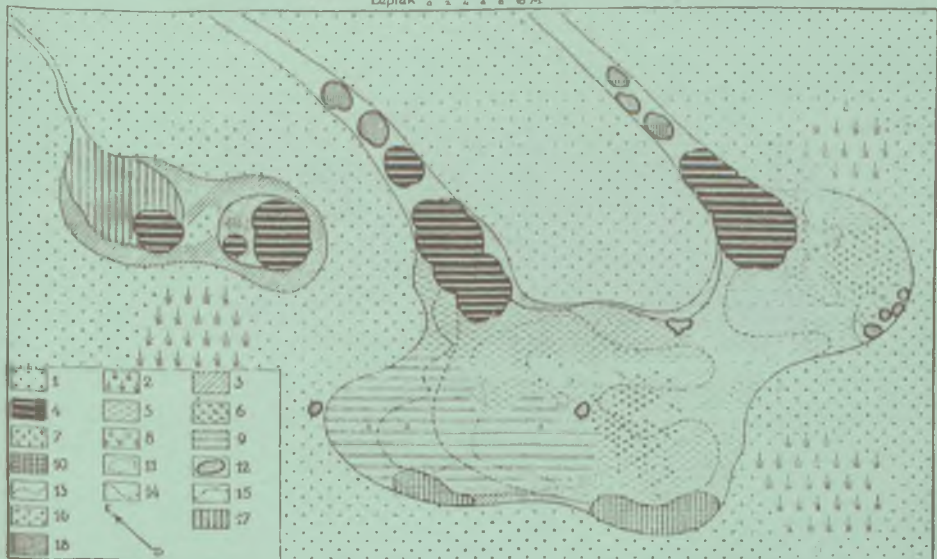

A forrásláp keresztmetsze. a) rhizosphaera; b) tőzegszár [dy]; c) a láp fekéje (andezit).

Fig. 1. Profil des Quellmoores.

A mogorósteleői forrásláp vázlatos vegetációterképe.

Laplák 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 M.

A forráslápról készített fényképfelvételeit ábrázolja a közölt reprodukció.

Részlet a mogyoróstetői Zsidórétről. Középen a forrásláp és két kifolyója. Baloldalon a rét mély hajlata a belőle kiinduló árokkal. Háttérben a forrásláp melletti bükkös. A tájkép típusa a sátorhegységi, irtással keletkezett magaslati kaszálóréteknek.

Landschaftsbild des Umgebungs des Quellmoors auf dem Mogyoróstető.

A forrásláp egyik lúzbozótja (*Salicetum cinerac*). Háttérben a Kecskehát (584 m.) szabályos vulkáni kupja látszik.

Weidengebüsch am Quellmoor. Im Hintergrund bewaldete typische Vulkankegel des Sátor-Gebirges.

Saját maga végezte a "talajszelvény" kiásását, majd vizsgálatát. 1939. július 22-én ökológiai megfigyeléseket is végzett a lápon. A pH-értéket 5,39-nek találta /tehát savanyúbb, mint közephegységi tőzegmoha - Sphagnum - lágjaink általában/. A forrásláp vize a forrás közelében /délben/ $16\text{ }^{\circ}\text{C}$, a lápszőnyeg alatt 30 cm-es mélységű rétegben $13\text{ }^{\circ}\text{C}$ hőmérsékletű volt. A környező rét Nardetumának talaja 20 cm-es mélységű rétegben egész nap folyamán $24\text{ }^{\circ}\text{C}$ -os hőmérsékletű volt. Ezáltal a forrásláp jóval hűvösebb, mint a környezete. Sajátos, keveset párolgató termőhely /biotóp/. Érdekes ökológiai vizsgálatainak leírása után megadja a biotóp részletes faj-katalógusát.

c/ A Long-erdő és vegetációja

/Megjelent az Acta Geobotanica Hungarica 2. kötetében - 1939., p. 143-149., valamint az említett folyóirat különnyomataként. Munkámban az utóbbit használtam fel, amelynek helybeli - az Egyházkerület Levéltárában őrzött - példányát a szerző dr. Újzászy Kálmán professzornak, a Teológiai Akadémia tanárának ajánlotta./

A tanulmány - az olvasmányos leírás és a komplexitás vonatkozásában - a Mandulás és növényvilágának bemutatásához hasonlít. Két - egymástól hetven év távlatát által elvlasztott - időpont /1860 és 1930/ összehasonlításával érzékelteti az emberi kultúra tájformáló hatását. Az 1930-as Long-erdő legszebb maradványának, a Nagykökényesnek a növényföldrajzi elemzésével olyan fajokra hívja fel a figyelmet, amelyek addig csak néhány helyen /pl. a Nyírségben, Bátorligeten/ voltak ismertek. Megállapítása szerint: "... az ősi erdő a Bodrogi közti táj maradványa, mint ilyen tudományos szempontból is nemzeti kincs, tehát megbecsülést és védelmet érdemel."¹⁷

S. Ujváry, Kézleírás a szerzőnek.

A Long-erdő és vegetációja.

Írta: Dr. Hargitai Zoltán.

Alföldünk erdeit ma sem ismerjük eléggé. A kutató központoktól távolabb fekvő területek még mindig sok meglepetéssel szolgálnak. Bizonyítja ezt a Long-erdő, melynek figyelemre érdemes vegetációját

Long-erdő 1860-ban

most tárjuk fel. A debreceni egyetem növénytani intézete - b. Soó R e z s ő professor vezetése alatt tett kirándulásainak és saját kutatásainak eddigi eredményeiről vázlatosan a következőkben számolok be.

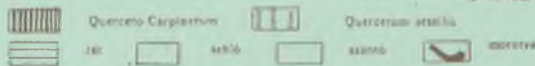
A Long-erdő Sárospataktól kelet-északkeleti irányban kb. másfél óra alatt érhető el. Alighogy elhagyjuk Végardó utolsó házeit, máris érdekes földrajzi kép tárul elénk. A Sátorhegység lépcsői ereszkednek le itt a Bodrog-medencére. Ennek megfelelően a Bodrog-vidéki táj arculata sajátos, a Bodrog folyásával párhuzamos zónás elrendeződést mutat. Ez a kétarcú tájkép verőfényes lejtőkkel kezdődik, amiken kocsánytalan tölgyes erdők és andezit azikla-gyepesek díszlenek: lentebb a nyírokra települt szőlő- és mezőgazdálkodás zónái a hegyaljai települések övezetén át lassan belesimulnak a Bodrog-morotvákkal körülszegett berkek mögötti alföldi tájba.

A kultúra e változatos táj természetes képét az utóbbi száz év alatt alaposan megváltoztatta. Eltűnt úgyszólván teljesen az a hosszan

lábai alatt végig kísérte messze Szegi-Longon túl. Hajdan ezt az egész erdőt Long-erdőnek nevezték. Ennek az erdőnek utolsó hírmondója a mai Long-erdő és a medrek kanyargását kísérő néhány elszórt jelentéktelen erdő-folt. Az erdő emlékét őrzi Végardó község is, amelynek nevében szereplő „ardó” szó az „erdő”-nek honfoglalás kori alakja. A XIV. századi okiratok többször említik a települést „Ordó” és „Ardó” néven. Az erdő áthúzódhatott Végardó határán is, erre vall az öregek által ma is ismert szólás-mondás: „Ardó az erdő szélén.”¹¹

Még múlt század közepén a Long-erdő kitöltötte a Ronyva és Bodrog közötti ártéri síkot (Szebenye-erdő, Kökény-erdő, Ritkás), sőt

Long-erdő 1930-ban

a Ronyvát át lenyult Végardóig és a Bodrog fodrozó kanyarulatain túl Vajdácskáig. A mai Halászhomok helyén is erdő volt. Lejebb Bodrog-olaszi körül is erdőket találunk ez időben (Nagyerdő, Szállóskeerdő).

Kéziratban maradt munkái:

Az Orchis fajok növényföldrajzi és szociológiai szerepe /Egyetemi pályamunka/ - Debrecen, 1935. 100 p.

A növényi fehérje anyagcsere-biológiája /Tanári szakdolgozat/ - Debrecen, 1936.

Az Orchideák növényföldrajzi szerepe Európa vegetációjában /Tanári szakdolgozat/ - Debrecen, 1936.

4.

A pedagógus Hargitai Zoltán

A hazai botanika egyik kiválósága, Hargitai Zoltán nagyszemélyű tanár volt. Személyiségében ötvöződött a két erény: a tudás és a szerénység. Egyik volt tanítványa - 42 év távlatából - így emlékezett reá: "Legelső óráján bemutatkozott és bátorította a tudásszomjra tanítványait. Felhívta a figyelmüket, hogy minden kérdésükkel megkereshetik őt. Megígérte, hogy azokra a kérdésekre is meg fogja keresni a választ, amelyekre pillanatnyilag nem tud reagálni. A tévedhetetlenség és a tökéletes tudás illúzióját határozottan eloszlatta." Soha nem kérkedett tudásával és gyűrtés doktori címével. /A diákok tanártársaitól tudták meg azt, hogy e nagyon szerény ember a legmagasabb doktori fokozat birtokosa./

Csendes, de határozott egyéniségével magával ragadta tanítványait. Bevonta őket a tanítási órák előkészítésébe, velük együtt végezte a gyűjtést és a preparálást, a különböző ábrák, grafikonok rajzolását. A dolgozatomban többször idézett irodalmi forrás az alábbiakat írja róla: "Az akkori tanári kar egyik legképzettebb tagja volt. Minden órájára - szaktárgyra való tekintet nélkül - rendkívül alaposan felkészült, óravázlatai mintaszerűek voltak... Kitért ezekben az új tudományos eredményekre, az aktuális napi kérdésekre, saját kutatási eredményeire is. Céltudatosan igyekezett nyílt látókörű, a világban tájékozódni tudó, hivatásszerető tanítókat nevelni."^{8/}

Pedagógiai tevékenységének középpontjában a természet, a táj szeretetére és védelmére való nevelés állt. Minden lehetőséget megragadott arra, hogy a növényeket és társulásaikat a természetes környezetben tanulmányoztassa. Tudta és tudatosította, hogy ehhez tervszerű természetvédelemre van szükség. Megfogalmazta ezt - többek között - Sárospatak egyik előhegyének vegetációjáról írt tanulmányában is: "A haladó gazdasági kultúra semmiképpen nem állhat ellentétben a természetvédelem gondolatával, és különösen nem itt, az iskolák városában... Mi akadálya lenne annak, ha a védelemre mindenképpen érdemes

Mandulást természeti emlékké nyilvánítanánk és a pataki tájnak ebben a bájos, virágos múzeumában tanítanánk a jövő emberét több természetszeretetre."^{9/}

A sokoldalú szemléltetés híve volt. Tanítványai szerint az epidiaszkópot többet használta, mint az egész tantestület együttvéve. Publikációinak jegyzékéből kitűnik, hogy szívesen alkalmazta az oktatófilmet. Szertárfejlesztő, gyűjtemény-gyárapító munkájába igyekezett minél több tanítványát bevonni. Irányításával a tanítójelöltek folyamatosan bővítették a természetrajzi szertár növénytani /mag-, termés-, iparinövény-, fa-/ gyűjteményeit és az állattani szemléltetőanyagát. Fáradhatatlan gyűjtőmunkájáról és nevelői egyéniségéről szemléletes képet nyújt egyik tanítványának visszaemlékezése: "Amikor az Internátusban reggel hat órakor ébredtünk, már hatalmas háti-zsákkal jött haza a tanítóképzőbe. A szobájában lépni is alig lehetett a növényektől. Szekrény, asztal, padló, ágy minden a növények szárítója, raktárterülete volt. Tanítási óráin sokat rajzolt és sokat szemléltetett... Szigorú, pontos tanár volt, de nagyon megértő. Osztályát, ahol osztályfőnök volt, különösen szerette. Egyénenként foglalkozott velük, hasznos tanácsokkal, útmutatással látva el őket. Haladó gondolkodású ember volt, olvasta a népi írók könyveit. A diákok előtt nagy tekintélye volt, felnéztek rá."^{10/}

A sárospataki tanítóképzés 125 évét - mint önállóságának időszakát - vizsgálva elmondhatjuk, hogy iskolánkat a nagy tanáregyéniségek és az általuk nevelt növendékek tették híressé. A kiemelkedők között a legkiválóbbak csoportjába tartozott Hargitai Zoltán, akinek életművéből nagyon sokat meríthettünk oktató-nevelő-képző és tudományos munkánkban. Példájának követésére nem az elfogult hagyománytisztelet, hanem személyiségének sok-sok nagyszerű jellemvonása motivál bennünket.

Mit tanulhatunk - mai főiskolai oktatók és hallgatók - ettől a nagyon korán elhunyt tudós-tanártól?

Megtanulhatjuk tőle a hazai táj szeretetét, megbecsülését, védelmét. Megerősít bennünket abban a pedagógiai hitvallásunk-

ban, hogy jól nevelni csak pontos tudományos felkészültség, következetesség, személyes példa által lehet. Megismerteti velünk a tudományos munka szépségét és feltételeit: a sokoldalú elemzésre, kauzális gondolkodásra, épülő komplex vizsgálódás fontosságát.

Alkotó szellemét tudományos művei, emberségét az általa nevelt tanítók, nevét pedig kedvelt kirándulóhelyének, a Mandulásnak egyik bájos tavaszi virága: a Pulsatilla Hargitaina őrzik.

Jegyzetek:

- 1/ Simon T.-Egey A.-Molnár A.: Emlékezés Hargitai Zoltánra - Botanikai Közlemények 62.k. /1975. szeptember/ 3. füzet, 162. o.
- 2/ Hargitai Zoltán: A Mandulás és növényvilága - A Tiszán-inneni Ref. Egyházker. Sárospataki Liceumának Évkönyve /1939-40./
- 3/ U.o. 2. o.
- 4/ Simon T.-Egey A.-Molnár A.: Id. tanulmány 161. o.
- 5/ U.o. 159. o.
- 6/ Hargitai Zoltán: Id. tanulmány /A Mandulás.../ 2. o.
- 7/ Hargitai Zoltán: A Long-erdő és vegetációja-Acta Geobot. Hung. 2. /1939/ p. 148-149. o.
- 8/ Simon T.-Egey A.-Molnár A.: Id. tanulmány 159-160. o.
- 9/ Hargitai Zoltán: A Mandulás és növényvilága /önálló formátumú kiadvány/ 9. o.
- 10/ Simon T.-Egey A.-Molnár A.: Id. tanulmány 160. o.

Hargitai Zoltán publikációinak jegyzéke:

Amiről a pótharaszti homok beszél - Nagykovácsi Híradó, 1935., július 25.

Nagykovácsi növényvilága I. A flóra - Debreceni Ref. Tanárképző Int. Dolg. /1937/ 55 p.

A Long-erdő és vegetációja - Acta Geobot. Hung. 2. /1939/ p. 143-149.

- Nagykőrös növényvilága II. A homoki növényoszövetkezetek - Bot. Közlem. 37. /1940/ p. 205-240.
- A sárospataki előhegyek vegetációja - Acta Geobot. Hung. 3. /1940/ p. 18-29.
- A Sátorhegység flórájáról - Bot. Közlem. 37. /1940/ p. 169-187.
- A Mandulás és növényvilága - A Tiszáninnen Ref. Egyházker. Sárospataki Liceumának 1939-40. évi évkönyve - Spatak /1940/ 3-13.
- Állattani oktatófilmjeink felhasználása a liceumban - VKM Oktatófilm Kirend. Hiv. Közl. 5. /1940/ p. 81-88.
- Adatok Háromszék vármegye növényzetének ismeretéhez - Scripta Bot. Mus. Transs. 1. /1942/ p. 58-64.
- Nagykőrös növényvilága III. Mikroklíma vizsgálatok a nagykőrösi Nagyerdőben. - Acta Geobot. Hung. 4. /1942/ p. 197-242.
- A Mogyoróstetői forrásláp növényzete - Acta Geobot. Hung. 4. /1942/ p. 265-280.
- Adatok Alparétkörnyéke növényzetének ismeretéhez - Scripta Bot. Mus. Transs. 1. /1942/ p. 86-93.
- Adatok a Szamos-vidék növényzetének ismeretéhez - Scripta Bot. Mus. Transs. 1. /1942/ p. 122-131.
- A növények népi vonatkozásai Háromszék alsó részén - Székelység 12. /1942/ p. 49-51.
- Mikroklíma vizsgálatok a Sátorhegységben Sárospatak környékén - Acta Geobot. Hung. 5. /1943/ p. 290-314.
- Vegetációtanulmányok Háromszéken /Előadáskivonat/ - Bot. Közlem. 40. /1943/ p. 135-136.
- Adatok a beregi sík erdeinek ismeretéhez - Debreceni Szemle. 17. /1943/ p. 64-67.
- Vegetációtanulmányok a Szamos-vidéken - Múzeumi Füzetek 1. /1943/ p. 21-35.
- Mikroklíma tanulmányok /Előadáskivonat/ - Múzeumi Füzetek 1. /1943/ p. 221-222.
- Adatok a Szamos-vidék növényzetének ismeretéhez III - Scripta Bot. Mus. Transs. 2. /1943/ p. 64-72.
- Adatok Zágon környéke növényzetének ismeretéhez - Scripta Bot. Mus. Transs. 2. /1943/ p. 73-76.
- Székelyföldi népies növénynevek - Székelység 13. /1943/ p. 5-7.
- A film szerepe a földrajzi világtkép kialakításában - VKM Oktatófilm Kirend. Hiv. Közl. 8. /1943/ p. 53-57.
- Bálványosváralja és környékének növényzetéről - Scripta Bot. Mus. Transs. 3. /1944/ p. 122-132.
- Adatok Zágon és környéke flórájához - Scripta Bot. Mus. Transs. 3. /1944/ p. 138-139.

Plava-laguna /műanyagmetszet/

Dr. Földyné Asztalos Adrienne:

Kovács Dezső (1881–1964)

A pataki tanítóképzőnek több olyan igazgatója volt, akik emellett, hogy a nevelőképzés ügyét kiválóan szolgálták, országosan is hírnevet szereztek. Kovács Dezső is ilyen tanára, igazgatója volt az intézetnek, aki zeneszerzőként, tankönyvíróként vált híressé.

1881-ben született Kispiriten. Először nem a zenészpályát választotta. Csurgón tanítóképző-intézeti növendék korában művésztehetségű zenetanára hatása alatt választott a zenei pálya mellett. "Zenei tanulmányait Budapesten a pedagógiumban /Major J. Gyulánál és Sztankó Bélánál/, majd a Zeneakadémia orgona- és zeneszerzés szakon végezte. Zeneszerzéstanára a híres Koessler János volt"^{1/}, aki Kodály Zoltánt is tanította. Kodály Zoltán egy évfolyammal járt feljebb Kovács Dezsőnél, és egy későbbi levelében szeretettel emlékezik meg az egykori főiskolai társáról. Ezt írja: "Nagyon jól emlékszem Önre, igen világos felfogású volt, mindig sajnáltam, hogy nem volt módja Pesten maradni és továbbtanulni."^{2/} Kovács Dezső ugyanis két évfolyamot végzett a Zeneakadémián, mert a bajai tanítóképző zenetanári állását megpályázta. "Polgári iskolai tanári oklevelet szerzett a nyelv- és történettudomány szakcsoportból, polgári iskolai tanítói oklevelet ének-zenéből."^{3/}

A sárospataki Állami Tanítóképző Intézetbe 1905-ben kapott kinevezést. Ebben az évben heti 18 órában tanított a fiatal tanár. Bár az igazgató, Hodossy Béla szintén zenetanár volt, mégis Kovács Dezső tanította teljes óraszámában az ének-zenei tantárgyakat. Az óraszám a következőképp alakult: "ének és zenét I-IV. osztályban 1 órában oktatott és heti 2 órában a gyakorlati kép-

zésben is részt vett.^{4/} Tanórán kívüli munkája is sokrétű volt. "Az internátus felügyelője és a közétkezés elnöke volt. A tanári kar jegyzőjeként tevékenykedett, az ifjúsági olvasó-kör elnöki tisztségével is megbízták. Az ifjúsági zenekart vezette, a zenei könyvtár öre, emellett a kártérítési alap kezelője volt."^{5/} "Május 13-án a harmónium-alap javára a növendékek bevonásával az intézet zenetermében nagysikerű hangversenyt rendezett."^{6/}

Az ifjúsági zenekar állományát már 1908-ban gyarapította. Eddig mindössze egy hangverseny-harmónium, egy darab triangulum, 1 darab hangolható kakukk és 89 hangjegyfűzet, azaz zenemű volt a zeneszertár állományában. Az 1907-8. tanévi értesítőből megtudhatjuk, hogy a vonós zenekart fúvósokkal egészítették ki. Minisztériumi rendelet alapján az intézeti hegedűket elárverezték, a befolyó összegben pedig egy fuvolát, két kürtöt, két trombitát, egy harsonát, két klarinétot, egy nagydobot cintányérral és két üstdobot vettek. Ezenkívül vettek még egy nagybőgőt is. Iskolai ünnepélyeken, hangversenyeken, évszázó ünnepélyen szerepeltek.^{7/} Műsorukat nemcsak Sárospatakon adták elő, hanem Sátoraljaújhelyen, Léván, Királyhelmecezen, Szerencsen és máshol is. A tanult művek igényességet mutatnak. Mozart: D-dúr Szerenádját, Meyerbeer: Hugonották című operából részleteket, Mendelssohn: Gyászindulóját, Erkel-Kölcsey: Himnuszát és Egressy-Vörösmarty: Szózatát is játszották. Kovács Dezső: Népdalegyvelege a sárospataki tanítónövendékek indulója lett.

A gyakorlati kiképzést a tanítóképzés egyik legfontosabb munkarészletének tekintették. A tanítóképző intézeti tanárok is tanítottak olykor-olykor a gyakorlóiskolában, melyeken a III. és IV. éves növendékek vettek részt. Kovács Dezső is tartott ilyen bemutató tanítást. Szívesen járt a gyakorlóiskolába. Szívesen elbeszélgetett a látottakról, hallottakról.

1903-ban megnősült. 1909-ben kislányuk született, de öröme nem tartott sokáig, mert felesége gyermekágyi lázban meghalt. Rokonai, ismerősei biztatták, nősüljön meg újra. Elzár-

Kovács Dezső

között a gondolattól, de kislányára gondolva 1911-ben mégis megnősült. Második házasságából három gyermeke született.

Jelentős változás történt az intézet életében, amikor 1913-ban átadták a rég óhajtott új épületet, tornacsarnokot és igazgatói lakást. Az ország egyik legszebb tanítóképző intézete készült el Lechner Jenő műegyetemi tanár tervei szerint. Nagy ablakaival, magyaros díszítésével, a Rákóczi-kastélyokra emlékeztető oromzatával valóban szép képet nyújt. A tanári karban is nagyobb változás történt, több új kolléga került az intézetbe.

Az 1915-16. tanévben katonai szolgálatra vonult be Kovács Dezső. Első osztályú számvevő, póttartalékos lett. A tanárok és tanítványok jelentékeny része is katonai szolgálatot teljesített. A háború miatt a tananyagot összevonták, hogy április 15-re befejezhessék a tanévet. Egy IV. éves növendék, Kántor István vezette a zenekart a tanár úr távollétében. Az 1917-18. tanévben kezdett ismét tanítani. A háborús években nem adtak ki értesítőket. Mint későbbi igazgató, 1926-ban így emlékezik vissza erre az időre: "Míg az 1917/18. tanévben nélkülözéseink közepette egy jobb jövőbe vetett hittel végeztük munkánkat, addig az 1918-19. tanév vesztett világháborút, forradalmakat és a megpróbáltatások egész tömegét zúditotta ránk."^{8/}

1923. november 2-án változás történt az intézet vezetésében. Hodossy Béla igazgatót a minisztérium felmentette és ugyanakkor Kovács Dezsőt bízta meg az igazgatói teendők ellátásával. Az igazgató-változásról az ifjúság keveset tudott. Egy volt tanítványa, később kollégája, Szathmári Ferenc nyugalmazott gyakorlóiskolai tanító így emlékszik vissza az igazgató változásra: "A kinevezést, a megbízatást nekünk maga Kovács Dezső jelentette be: - Mától fogva én leszek az igazgató. Nem örülök neki". Bár az intézet sokat köszönhetett Kovács Dezső vezetésének, a zeneszerző alkotó kezét visszafogta az igazgató, a pedagógus. Kollégáit megbecsülte, érdemeiket elismerte.

1925. június 20-án új Tanterv- és Utasítást adott ki a

minisztérium. Így ír erről Kovács Dezső, az intézet igazgatója: "A tanítóképző öt évfolyamosításával s a felsorolt rendelkezésekkel egy-egy lépést tettünk előre a tanítóképzés fejlesztése terén. Reménykedve várjuk intézményünk további fejlődését."^{9/}

Később így ír a tanítóképzés fejlődéséről, a tanítói pálya megbecsüléséről: "Néhány évtizeddel ezelőtt a tanító munkáját még nem értékelték kellőképp. A sok dologgal, de kevés fizetéssel járó tanítói állásra csak azok törekedtek, akik a középiskolában nem boldogultak, vagy akiket szüleik szegénységük miatt nem taníthattak. Ez a helyzet a világháború után megváltozott. A figyelem a népkultúra felé fordult. Annak minél magasabbra való emelése országos érdek s kormányzatunk egyik fő feladata lett. E célra való törekvés eredményezte a magasabb színvonalú tanítóképzést és a tanító jobb javadalmazását. Ma a tanítói pálya a jobbak közé tartozik. Az alig 19-20 éves ifjú, mihelyt végzett, azonnal álláshoz jut. A XI. fizetési osztállyal kezdi és szolgálati éveiehez mértén, automatikusan előlép a VIII-ba s kinevezéssel bejut a VII. fizetési osztályba..." "A magasabb fizetés a tanítói állás megbecsülését, a tanító nemzetépítő munkájának az elismerését jelenti. Ennek tulajdonítható az az örvendetes jelenség, hogy ma már nemcsak a gyengék, a bukottak éreznek ellenállhatatlan vágyat a tanítói pálya iránt, hanem jó és jeles tanulók is tömegesen kérik felvételüket a tanítóképzőbe. Szükség is van erre a változásra. Az ajtón kopogtat a nyolc osztályú népiskola s ezzel együtt a tanítóképző akadémia. Nagy feladatok előtt állunk. A gyengék ideje lejárt, a jeleseknek kell a népkultúra szolgálatába állítani."^{10/}

1926. január 25-én mély gyászba borult Kovács Dezső családjá. Kicsi lányuk, Editke hat éves korában elhunyt. A diákok is nagyon szerették ezt a könnyen barátkozó, mosolygó kislányt. Sorsának alakulását éber érdeklődéssel figyelték, s amikor a kislány állapota válságossá változott, a fiúk mindenre elkészülve a Temetési énekek gyűjteményében Kovács Dezső művét kezdték próbálni, hogy illő módon felkészülhessenek a kislány búcsúztatására. A próba anyira csendben történt, hogy nagy

meglepetést okozott, amikor a temetésen megszólalt Tóth Mihály gyakorlóiskolai tanító szövegével a gyászzene. Igen megható volt, ahogy az igazgató úr megköszönte a diákság együttérzését.

Kovács Dezső az 1930-as években, a legnehezebb időszakban, az akkor adott szituációban kitűnően végezte munkáját. Mint igazgató is sok órában tanított. 16 órája volt, éneket, zenét /hangszer/, római katolikus egyházi éneket oktatott, emellett az énekkart és zenekart vezette. Az egész intézet irányítása, a nevelőképzés, a gyakorlati képzés, a berendezési tárgyak fejlesztése, a gazdasági ügyek intézése, vezetése mind az igazgató hatáskörébe tartozott. Gondolt a jövőre is. A bevétel egy részét félretétette. A megtakarított pénzből ún. fenntartási alapot létesített, melynek összege az 5. év végére 50 000 pengő volt.

A tanítás a Tanterv és Utasítás alapján készült helyi tanmenet szerint folyt. A növendékek előtt jó példát mutattak a tanárok. A szilenciumokat szigorúan megtartották, hogy a növendékeket a tanulásra kényszerítsék. Nagy gondot fordítottak a tanárok a tanulók erkölcsi nevelésére. Az ifjúsági olvasóköri összejöveteleiket hazafias szellem hatotta át. Kovács Dezső így ír erről: "A közelmúltban lefolyt nagy világtörténelmi események tanulságait sokszor tártuk a növendékek elé azzal a céllal, hogy a nemzeti nevelés ügyét minél sikeresebben szolgálhassuk."^{11/}

Nevelési szempontból kívánatosnak tartotta, hogy a régi növendékek találkozásánál az akkor tanuló ifjúság is ott legyen. A testi nevelést is fontosnak tartotta, hogy a szellemi munkával elfoglalt fiatalok a szabadban eleget mozoghassanak.

1928. június 13-án nagy esemény volt gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter látogatása. Nagyon tetszett neki az épület. Szerencsés körülménynek tartotta, hogy "történelmi háttérben s esztétikai környezetben" tanítanak a tanárok. 1929-ig a tanítóképzés állami irányítás alatt folyt, 1929-től a Tiszáninneni Református Egyházkerület vette át az intézet irá-

nyitását. "Klebeľsberg Kunó kultuszminiszter 5t 6vre szerz6d6st biztosított, 35 000 dologi 6s 90 %-os tanári kiegészít6 államseg6lyt."^{12/} A miniszter nagylelkűségének a növendékek látták els6sorban hasznát. Itt a beíratási 6s egyéb mellékdi-jakat nem emelték, hanem csökkentették. Ifjúsági segédkönyvtárat létesítettek. Megszaporodott a felvételiz6k száma is. Közöttük sok volt a jó 6s jeles bizonyítványú kérelmez6.

A tanít6képz6 intézet tanügyileg, anyagilag független volt a f6iskolától, de annak társ- /testvér/ intézeteként működött, ezért a f6iskoláéval közös kormányzóhatóságok alá tartozott. Kovács Dezs6nek jó volt a kapcsolata a f6iskolával. Közös estéket rendeztek a f6iskola- 6s a tanít6képz6 intézet tanárai 6s családjaik részére. "Kovács Dezs6 dinamikus egyénisége hamar kiemelkedett az igazgatók 6s diákotthon-igazgatók sorából. A maguk között kialakított ranglistán szívesen tudták volna a tanít6képz6t alacsonyabb skálára szorítani. Az ülések rendjében, a társalgásban azonban Kovács Dezs6 rangos helyet vívott ki. Mosolyogva intett a szemével a kartársainak 6s helyet szorított nekik." - így emlékszik vissza az egykori kartárs, Szathmáry Ferenc nyug. gyakorlóiskolai tanító.

Igazgatói tevékenysége mellett szívesen foglalkozott metodikai kérdésekkel. Több módszertani témával foglalkozó értekezletet tartott az intézetben, pl. "Mi a tanár teend6je a növendék önnevelése, önképzése tekintetében?" A tanítói szemináriumban a népiskolai énektanítás módszeréről adott elő, melyet gyakorlati tanítás követett. Orgonaiskolája előszavában metodikai útmutatásokat adott az orgonatanítással kapcsolatban: "Tanít6képz6kben az orgona tanítása a II. osztálytól kezd6d6en három évig tart. E munka, mely az új tanterv utasításai szerint készült, magában foglalja mind a három év /II., III., IV. osztály/ tananyagát. Minden egyes szakasza, a hol t.i. újabb ismeret nyújtásáról van szó, külön a jobb- s külön a bal kéz-, vagy a pedálgyakorlatoknál külön a lábak számára írt technikai gyakorlatokkal kezd6dik..." "Azt tartom, hogy kés6bb a nehézségek szaporodtával könnyebbségére lesz a ta-

nulónak, ha e fajta gyakorlatokkal már öt hangterjedelemben megismerkedik. Ezt, valamint a technikai gyakorlatokat is, a melyek pedig a meglevő legtöbb orgonaiskolánkból hiányzanak, fontosnak találom a tanítás fontossága szempontjából..." "Middön szerény munkámat kartársaim szíves figyelmébe ajánlom, egyúttal azzal az óhajtással bocsátom közre, vajha használnék vele a tanítás szent ügyének."^{13/}

A kiváló pedagógus kiváló zeneszerző is volt. Már 1907-ben a minisztérium engedélyével az ő Orgonaiskolájából tanítottak a tanítóképző intézetekben. Orgonára írt művei: Dallamos Praeludiumok és Fughetták c. műve Rozsnyai Károly kiadásában jelent meg. Húsz preludiumot írt a református egyház használatára. A tanítói képzés mellett a tanulókat a kántori vizsgára is felkészítették, ezért volt fontos az orgonajáték.

A zeneszerző tevékenységét mindig meghatározza a körülmény, ahol dolgozik. Kovács Dezső is olyan műveket írt elsősorban, amelyek a tanítóképzés ügyét szolgálták. Énekes művei ezért jelentősek. "Népiskolai dalgyűjtemény"-ét /1910/ jól tudták hasznosítani a tanítók az énekórákon. A szerző ezt írja az Előszóban: "Azzal az óhajtással bocsátom útjára, hogy segítse a tanítót nevelő munkájában és abban a törekvésében, hogy a gyermek megszerezze és - mint fajiságunk drága kincsét - megőrizze a magyar dalt!"^{14/}

A dalok legtöbbje költők versére íródott /pl. Ady Endre: Az Úr érkezése; Bevezető vers - Góg és Magóg/, de van közöttük népdalfeldolgozás is. "Teljes szívemből Tégedet szeretlek" című temetési dalát ma is éneklük Sárospatakon.

"Csak azért" című kis dala Lampérth Géza szövegére 1921-ben 10 000 korona pályadíjat nyert. Az anyagi siker mellett azonban többet ért az erkölcsi elismerés. Énekkari művei a következők: Egynemű karok: 40 templomi ének a magyarországi református könyvből /3 szólamú/; 42 templomi ének; Két magyar zsolttár: szólóénekre, női vagy gyermekkarra, kétszólamú vegyeskarra, férfikarra feldolgozva; A hősök sírja: férfikarra, Gy-

lai Pál versére; Gyászdal: férfikarra, Gulyás József költeményére; /Ez a műve a debreceni Kövesdi pályázaton második díjat nyert/; Búcsú - férfikar, Eötvös József szövegére; Rákóczi imádsága.

A "Cserebogár" című népdalfeldolgozása férfikarra íródott. Kovács Dezső elküldte ezt a művét Kodály Zoltánnak, aki jónak találta, csak néhány korrigálnivalót tanácsolt. Ezt írja levelében: "Kedves Kolléga! A cserebogár berepült, örülök, hogy megjelent, sajnálom, hogy nem néztem át tüzetesebben a kéziratot. A három lapon lévő öt párhuzamot könnyen kijavíthatja a műszaki példányon újabb kiadás számára. Ma ugyan már nem igen törődnek ilyenekkel, de egy egészében hibátlanul írt tételben feltűnő, éles is a dupla d."

Egyébként további jó egészség kívánással üdvözlí

Kodály Zoltán^{15/}

Vegyeskari művei: Zsoltárfeldolgozások, Ünnepi vegyeskarok, Májusi dal /Tóth Mihály szövegére/, Hadnagy uram..., Pataki énekek.

Zongorára írt művei: Gyermekdalok zongorára négy kézre, kezdők számára /11 dal/, Gyászzinduló, Hullámzó Balaton tetején /Népdal változatokkal/, Esti dal.

Nagysikerű műve "A vajda háza" daljáték négy képben, melyet 1947-ben írt. Szövegkönyvét Tóth Mihály gyakorlóiskolai tanító írta. "Új János Vitéz született" - írja Sárospatakról a Hírlap egyik olvasója. "A vajda háza" c. daljáték az erdélyi cigányok regényes környezetében játszódik... Sárospatakon tanítójelöltekből álló műkedvelő társulat játszotta el négy estén zsúfolt nézőtér előtt, május 30-án pedig Sátoraljaújhelyen is bemutatják.^{16/} A szerző megjegyzése a kottalap belső oldalán a következő: "Sátoraljaújhelyben két előadás volt a moziban. A szereplők fellelkesülve a sikeren, országos körútra akartak menni. Ebben megakadályozták az akkori élet politikáját, de főként pénzügyi nehézségei."^{17/}

Zenekari műve: Magyar nyitány; Kamarazeneművei: Magyar vonósnygyes, Hat hegedű négyes, Mese az ürgérről - énekes játék

Petőfi Sándor szövegére.

Igazgatói, zeneelméleti, zeneszerzői tevékenysége mellett Kovács Dezsőnek jutott még ideje az aktív muzsikálásra is. A sárospataki Kamarazene Társaság tagja volt, akik a klasszikus zenét magas szinten művelték és terjesztették Sárospatakon. Évenként többször megismétlődő előadásaikkal nevelő hatást fejtettek ki. A hangversenyeket a tanítóképző intézeti növendékek ingyen hallgatták meg. A díszterembe bevezette a vilányt, az orgonát megjavíttatta. Meghívott művészek közreműködésével a hangversenyek színvonalát emelték, a hangversenylátogatók érdeklődését jobban felkeltették.

Kovács Dezső kapcsolatai szerteágazóak voltak. Tagja volt a tanítóképző intézeti tanárok országos egyesületének. A debreceni tankerület tanítóképző intézeti tanulmányi felügyelője lett 1937-ben. Ugyanakkor megbízták a sárospataki tanítóképző tanfelügyelőjének is.

Sárospatakon az 50-es években a Rákóczi-várban Művészek Alkotó Háza működött, így alkalma volt zeneművészekkel találkoznia. Kodály Zoltánnal való ismeretsége még a zeneakadémiai évekből eredt. Többször hívta őt Sárospatakra, azonban ez a látogatás elmaradt. Járdányi Pállal is levelezésben állott, egyik műve kiadása ügyében kérte a zeneszerző segítségét. Ádám Jenő zeneszerzővel és zenepedagógussal is jó barátságban volt.

A dinamikus, tevékeny ember is megfárad egyszer. Teljes szolgálati éveinek eltöltése után Kovács Dezső 1937-ben nyugalomba vonult. Utóda, dr. Egey Antal így méltatta Kovács Dezső munkásságát a sárospataki Tanítóképző Intézet 1937-38. évi értesítőjében: "Intézetünknek 32 éven át fáradhatatlan, buzgó és példaadó munkása volt..." "18 éven át, mint zenetanár, intézetünk zenei életének nagy szaktudású munkása és irányítója. Szaktárgyait fiatalos hévvel, lelkesedéssel és munkabírással felkarolva, intézetünk ének- és zenekarának széles körben különleges tiszteletet és megbecsülést szerzett. Hangversenyünk zenei események lettek a környék életében; gyakran vidéki

szereplésekkel folytatva nevelő és gyönyörködtető munkáját... Mint igazgató, új elgondolásaival évről-évre nagyobbodó lendülettel mélyíti el az intézet célkitűzéseit.^{18/}

Nyugdíjas éveiben is tovább dolgozott mint zeneszerző és zenepedagógus. 1937-től az intézet tanfelügyelője volt. Az 1945-46. tanévben ismét tanított a Tanítóképző Intézetben. Több magántanítványa is volt. Nagysikerű művét, "A vajda háza" c. daljátékát pl. nyugdíjasként komponálta. A "Cserebogár" c. férfikara kiadatásán fáradozott. Végül 1963-ban jelent meg a mű.

A tevékeny, dolgozó élet 1964-ben megszakadt. Kovács Dezső, nyugalmazott tanítóképző intézeti igazgató 84 éves korában elhunyt.

Dinamikus ember volt - ezt a minősítést használják még ma is élő tanítványai és kollégái. Vezetésre és alkotásra termett egyéniségnek ismertük meg. Benne két ember élt, a pedagógus és a zeneszerző, mindkettőnek hivatott mestere volt. Élenjáró a pedagógiában és a művészetben. Maga a pedagógusi munkája sem volt egysíkú. Igazgató és tanár. A kettő korántsem azonos igényeket támaszt, de mindekketben otthonosan mozgott. Alkotói tevékenysége azonban nem tudott teljes mértékig kibontakozni. Mennyi szép művel ajándékozhatott volna még meg bennünket, ha vezetői munkája nem kötötte volna le annyira! Műveiben a dallamosságra, a szép összhangokra törekedett. Nem egy dallama szárnyra kelt és a sárospatakiak még ma is éneklék.

Szigorú ember volt, de mögötte szeretet húzódtott. Figyelme mindenre kiterjedt. Nagy felelősséget érzett az intézetbe gyermekként bekerült növendékek tanítói formálásában, hiszen oklevéllel a kezükben férfiúként kellett helytállni a katedrán. Egyenes, magabiztos, a bírálatot kiálló, jó lelkiismerettel bíráló ember volt. Tudott és akart nevelési célzattal modellként élni, példaként dolgozni. Ehhez hasonló magatartást várt el az emberektől is. Igyekezett jól megismerni kartársait, diákjait. Vezetése alatt a képzőnek élénk zenei élete volt. Az országban először ő vezette be a szolmizációs éneklést az iskolában. Ezt Kodály Zoltán is elismerte. A diákok zöme lapról

énekelt, több kiváló zenész került ki keze alól.

A sárospataki Tanítóképző Főiskola hálával és tisztelettel gondol vissza a kiváló pedagógusra, Kovács Dezsőre.

J e g y z e t e k

- 1/ Molnár Imre: A magyar muzsika könyve. Bp. 1936. 426.o.
- 2/ Kodály Zoltán levele Kovács Dezsőnek. Budapest, 1956. Kézirat. Tiszáninneni Ref. Egyházkerület Könyvtára, Sárospatak. L.gy. 317.
- 3/ A sárospataki Áll. Tanítóképző Intézet Értesítője /a továbbiakban: Értesítő/ az 1906-7-ik XXXVIII. tanévről. Sp. 1907. 11.o.
- 4/ Értesítő, 1905/6. 10.o.
- 5/ Értesítő, 1906/7. 11.o.
- 6/ Értesítő, 1905/6. 7.o.
- 7/ Értesítő, 1907/8. 45.o.
- 8/ Értesítő, 1917/18 - 1925/26. 3.o.
- 9/ U.o. 6.o.
- 10/ Értesítő, 1927. 3.o.
- 11/ U.o. 27.o.
- 12/ Értesítő, 1934. 3.o.
- 13/ Kovács Dezső: Orgonaiskola a Tanítóképző Intézetek számára. Sp. 1906. Előszó.
- 14/ Kovács Dezső: Népiskolai dalgyűjtemény harmóniumkísérettel. Előszó. Sp. 1931.
- 15/ Kodály Zoltán levele Kovács Dezsőnek. Budapest, ? III. 20. Kézirat. A család tulajdonában.
- 16/ Sárospataki Hírlap, 1947.
- 17/ Kovács Dezső jegyzete a kéziratok kottán. Sp. 1947.
- 18/ Értesítő, 1937/38. 1.o.

A nevelőképzés műhelyéből

Szövényi Zsolt:

Új szempontok a kollégiumi nevelésben és a tanítóképzésben

1. Sárospatak, a magyar kultúrtörténet egyik kiemelkedő emlékhelye a közelmúltban több alkalommal adózott a jeles elődök szellemiségének. Az emléküléseken tudományos igényességgel és alaposítással tárták fel és idézték a múltat - tovább bővítve ezzel a pataki iskolák hagyományait. Az ünnepek és az évfordulók azonban nemcsak a tisztelgésre, hanem önvizsgálatra is köteleznek bennünket. Felvetődik és feleletre vár az a kérdés, hogy vajon az emlékezők mennyiben képesek a példa követésére, a hagyományok megértésére, fejlesztésére. Bizonyítani és érvelni mi is - éppúgy, mint az elődök - tettekkel tudunk! A számvetés és a tanúságtétel itt, a Comenius Tanítóképző Főiskolán megkezdődött az őszi félévben az önálló tanítóképzés 125. évfordulójával, és felszabadulásunk ünnepén folytatódik a kollégiumi nevelésügy mai eredményeink értékelésével, a "Kiváló kollégium" cím átadásával. Bebizonyosodott, hogy az immár merőben más történelmi-társadalmi körülmények között élő, más lehetőségekkel rendelkező főiskolai ifjúság élenjáró tevékenységével, eredményeivel méltó az örökségre, s képes annak a kor új követelményeinek megfelelő megújítására. A főiskola kollégiuma 1979-ben nyerte el a "Kiváló kollégium" megtisztelő címet, amelynek megtartása folyamatos munkát, ismételt elnyerése újabb eredményeket feltételez. A múlt év novemberi kollégiumi vizsgálat tapasztalatai alapján a Sárospataki Tanítóképző Főiskola kollégiumát a következő három évre újból kiváló kollégiummá minősítettük.

+/ Elhangzott ünnepi beszédként főiskolánkon 1983. március 30-án a kiváló kollégium avatóünnepségén.

Munkájuk megítélésekor értékeltük azt a törekvést, hogy a kiváló kollégium politikai, erkölcsi, pedagógiai lehetőségeit jól kihasználva továbbra is megvédték és gyarapították az eredményeket. Fontos feladatnak tekintve a magasfokú neveltségi és követelményszint fenntartását, fejlesztését: a kollégium teljesítette a tanítóképzésből reá háruló feladatokat. A kollégiumban a pedagógiai vezetéssel szoros egységben, de a kiváló kollégium minőségének megfelelően érvényesült az ifjúsági, mozgalmi vezetés. Ennek értelmében a kollégiumban folyó munka a KISZ szervezet tevékenységének szerves része. Az ifjúsági vezetőtestületek /hallgatói pártalapszervezet vezetősége, KISZ bizottság, kollégiumi bizottság/ szervezeti felépítésükben megfelelően szolgálják a közvetlen és a folyamatos munkakapcsolat megteremtésének lehetőségeit. Tartalmi szempontból ugyancsak egyértelműek és tisztázottak kapcsolataik. A kollégium szuverenitását biztosítják, a kollégiumi önkormányzat hatáskörét a közösségi fejlettségi szintnek megfelelően bővítik, döntéseit tiszteletben tartják. A hallgatói párt-alapszervezet, amelynek minden tagja kollégista, kiemelt feladatának tekinti a kollégiumi nevelőtevékenységnek segítését. Ez az egység, amely nem választja szét az intézményt és a kollégiumot sem a tartalmi nevelőmunkában, sem a mozgalmi feladatokban, Patak legjobb hagyományait folytatja és egyúttal a továbbfejlődés garanciája is.

A kiváló kollégium egyik fő kritériuma a kollégiumi közösségi élet fejlettségi szintje, a jogokkal való élni tudás minősége és eredményessége. A kollégium közössége az elmúlt években ezen a területen is fejlődött. Igazolja ezt az alapközösségek további megerősödése, összehangoltsága, a kiegyensúlyozott életvitel, a baráti szálak erősödése, az egymás iránti odafigyelés, érdeklődés fokozódása. Mint ahogy az épület is téglákból, elemekből lesz minőségében valami új, úgy a kiváló kollégium is a kiváló szobaközösségi mozgalomból építkezett. Tevékenységüket komplex követelményrendszer alapján értékelve 1979-ben 32, 1980-ban 36, 1981-ben 36 szobaközösség érte el a megtisztelő

címet.

A kollégiumi nevelés dinamikáját az adja, hogy három évenként teljesen megújuló hallgatói környezetben kell egy értékrendet továbbadni és a mindig új követelményeknek megfelelni. Ebben a folyamatban a nevelés egyet jelent az állandó megújulással. Ezért is fontos fejlettségi mutatója a kollektívizmusnak az egész közösség közéleti érzékenysége, az öngazgatás tömegbázisának mértéke. A kollégisták sajátjuknak érzik a kollégium problémáit. Megoldásukban segítőkészek és igényesek; a közélet fórumai aktívak; önkritikusak és kritikusak. Sokat tesznek az egészséges közvélemény kialakításáért. Ebben a körben talán nem kell különösen magyarázni a közvélemény értékörző és értékrendet teremtő erejét a pedagógus hivatásra történő felkészülésben. "Olyan társadalomban élünk, ahol az embernek, még szűk körben is, valódi tiszteletet csak teljesítmény s kiválóság szerezhethet." A kollégiumi közösségben a szakmai-tanulmányi munkájukban, törekvéseikben ez a szellemiség érződik. Ezt erősíti a kollégium sajátos tanulást ösztönző rendszere, melyben jelentős szerepe van a folyamatos értékelő tevékenységnek, a felsőbb évesek patronáló munkájának, a szaktárgyi konzultációknak éppúgy, mint a klubkeretben szervezett szakmai előadásorozatoknak, vagy a kollégiumi szakmai tudományos tevékenységnek. A nagy példakép, Comenius egyik legillőbb útmutatását követi a kollégium: "A tudományoknak egyetlen forrását sem kell megnyitni anélkül, hogy azonnal patakok ne csergedezzenek belőle". Szakmai közösségeik tömörítik a különféle tudományos kérdések iránti érdeklődést tanúsító hallgatókat, a kollégium lakóinak mintegy 40 % -ban biztosítva igényes és öntevékeny önművelődési formát. Tartalmukat tekintve jellemzőjük a változatosság, színesség. Metodikailag a "műhelymunkára" orientáltak. Céljuk: a tudományos kutatómunka alapjainak megismertetése, a hivatástudat elmélyítése. Tevékenységük nagyban hozzájárul a tanszékekkel való kapcsolatuk további mélyítéséhez, bővítéséhez, a szocialista tanár-csák viszony megszilárdításához.

A főiskola közössége előtt való bemutatkozásuk alkalmaival új

hagyományt teremtettek. A kétévenként sorra kerülő felolvasó ülések, s az ezt követő viták, a sárospataki ősi kollégium maradandó kezdeményezéseihez kapcsolódva a legkorszerűbb önkifejező és közösségfejlesztő fórumoknak, "cseregedező patakoknak" tekinthetők. Ide kívánczok az őszi felolvasóülésen szerzett személyes élményem, amikor hallgatótársuk családja és egyben a pataki képző pedagógiai örökségét elemezte dolgozatában. Kritikus, értékelő szemmel vizsgálta a múlt eredményeit, ezáltal is felvállalva a hagyomány folytatását. E mozzanat hivatáserosító értékét minden jelenlévő hallgató átérezte. Patak fel nem tárt pedagógiai hagyománya olyan lehetőség a kollégisták előtt is, amely új arculatot és munkaterületet adhatna a kiváló kollégiumnak. Politikai szempontból számottevő az a törekvésük, hogy a tudományos tevékenységet összekapcsolják a szakmához közeli közéleti területekkel. A haladó közösségi hagyományok alapján ez a munka magas minőségű a kollégium értékrendszerében. A résztvevő hallgatók következetes, lelkiismeretes munkájukkal nagy segítséget nyújtanak a terület és az érintett intézmények művelődéspolitikai feladatainak megvalósításában. A feladatok megoldása közben a vállalók is szembesülnek a valóság problémáival, amely finomítja realitás-érzéküket, tökéletesíti pályaképüket, fejleszti felelősségtudatukat.

2. A Comenius Tanítóképző Főiskola kiváló kollégiumának értékeit még tovább elemezhetném a kulturális tevékenység, a politikai nevelőmunka területén, ahol eredményeik, kezdeményezéseik a példa erejével hatnak más tanítóképzős kollégiumokra. Azonban most inkább általánosabb kérdésekről szólnék, amelyek szorosan kapcsolódnak a tanítóképzéshez, az Önök mindennapi tevékenységéhez, és egyúttal talán új szempontokat, perspektívát is jelenthetnek a tanítóképzős kollégiumok és kiváló kollégiumok előtt. Mindenekelőtt utalni szeretnék egy, ha történeti távlatában nem is olyan nagy, de oktatáspolitikai jelentőségében hazai és nemzetközi viszonylatban is átütő fordulópontra, a tanítóképzés felsőfokúvá válásának közelgő 25. év-

fordulójára. Miért emelem ki ezt most és itt? Úgy gondolom, a magyar oktatásügy olyan döntéséről van szó, amely európai viszonylatban is elsőként ismerte fel és döntött a tanító-társadalom társadalmi presztizsének emelésében a tanító- és óvónőképzés, felsőfokúvá történő fejlesztésében. Erre az ünnepre méltón úgy készülhetünk, ha a tanítóképzés történelmi emlékeit összegyűjtjük, értékeinket feltárjuk és tudatosítjuk: önmagunkat megbecsülve, önmagunkat megismerjük, tanulunk. Ebben a feltáró, értékmegőrző és továbbvivő munkában nagy mértékben számítunk a hallgatókra, a kollégiumi közösségekre. A hagyomány közösségben őrződik és él tovább, és a kollégiumi közösségek, mint élő realitás, e gondolatnak őrzői és továbbvivői lehetnek emléküléseikkel, kiállítások, találkozók szervezésével. A visszatekintés egyúttal az új feladatokra történő felkészülést is jelenti. Politikai és állami döntések, de talán a tanítóképzés belső önmozgása is arra késztet, hogy ebben az időszakban gondoljuk végig a tanítóképzés továbbfejlesztésének perspektíváját is.

a/ Elsőként emelem ki a képzés értelmisségképző funkciójá-nak erősítését, a szűken vett iskolai, tanítói feladatokon túl felkészülni a szélesebben értelmezett pedagógus élethivatásra. Ennek részeként érteni, megismerni a tanító és az alsó tagozat társadalmi esélyegyenlőséget biztosító, az alapképességeket kibontó, az egész gyermeki személyiséget formáló funkcióit. Olyan tanítókat kell képeznünk, akik az iskolai feladatok színvonalas ellátása mellett, azon túltekintve, társadalmi méretekben nemzetben, népben tudnak gondolkodni és cselekedni. Ez csak részben jelent új feladatot, mert a tanítói társadalom legjavának ez a gondolkodás, társadalmi aktivitás jellemzője volt mindig. Az értelmiségi életformát az intézmény falai között kell megteremteni részben a képzés belső, főiskolai struktúrájával, részben az intézmény, a kollégium életrendjének kialakításával. Hogy miben és mennyiben jelent ez új feladatot, ezt közösen a hallgatókkal, a tanítójelöltekkel együttműködve kell kialakítani. A rugalmasabb, az önállóságra, a kreativitásra építő kép-

zési formák egyúttal nagyobb felelősséget és minőségibb, nagyobb terhelést fognak jelenteni mind a hallgatók, mind az oktatók számára. A követelmények magasabbak és kötöttebbek, de a hozzávezető út, a formák és a módszerek nagyobb szabadságot, variációs lehetőséget biztosíthatnak egy-egy intézménytípuson vagy intézményen belül is. Ebben a gondolkodásban, kezdeményezésben számítunk az oktatók tapasztalt vezetésére, a hallgatók kötelezettséget vállaló részvételére, az oktatók-hallgatók együttműködésére.

b/ A tanítóképzés tartalmi fejlesztésével azt az ellentmondást kell feloldanunk, hogy a mai képzési rendszerünk egy változó jövő általános iskolájára készítsen fel.

A megnövekedett, tantárgyakká töredezett ismeretrendszerben alapvető rendet kell teremteni: bátran kell elhagyni a hivatás és a tanítói mesterség szempontjából feleslegesnek tűnő anyagrészeket, ugyanakkor lehetővé kell tenni, hogy tanterveink - a "reformok" kikerülésével - folyamatosan tudják magukba építeni a legújabb ismereteket.

Erősíteni kell és tartalmában is meg kell újítani a mindenki számára kötelező tanítói alapképzés tárgyait, és az egyéni választás szabadságát kell biztosítani a tanítóképzéshez kapcsolódó specializációs irányokban.

Az alapképzésen belül növelni kell az anyanyelv, a matematika, valamint természet- és társadalom-ismeret súlyát.

A pedagógiai és pszichológiai képzés tartalmának megújítását a pedagógus mesterségre történő felkészítés érdekében gondoljuk végig!

A képzés az elméletileg megalapozott és sajátos rendszert alkotó "iskola-pedagógiát és pszichológiát" adja. E tárgyak tartalmának meghatározásakor a pedagógus tevékenységéből induljunk ki, és mindazon ismereteket, amelyek a pedagógusok szemléletét, elméleti felkészültségüket és gyakorlati tevékenységüket megalapozzák, ötvözzük új rendszerbe!

A képzés egész folyamatában megvalósuló gyakorlati felkészítésben érvényesítenünk kell azt a szemléletet, hogy a gyakorlat, a

közvetlen iskolai gyakorlat is lehet a pedagógiai megismerés forrása.

A gyakorlati képzés szervezeti rendjében, tartalmában azt a folyamatot tükrözze, amely a hallgató önismeretétől és gyermekismeretétől vezet a tanítói mesterségbeli tudáson keresztül a kritikai, önkritikai szemlélet kialakításáig.

c/ A harmadik feladatkörben, a képzési struktúra fejlesztésében a közoktatási rendszert kell alapul venni, és az alsó tagozat jellemzőit kell áttemelnünk, célként átértékelnünk: nevezetesen azt, hogy az alsó tagozatnak kettős átkötő funkciója van, egyrészt az óvoda és az iskolarendszerű oktatás, másrészt a felső tagozatos szakrendszerű oktatás irányában. Ez a feladat a tanító mindennapi munkájában, szaktudományi ismereteiben, pedagógiai módszertani kultúrájában jelentkezik. A tanítóképzés rendszerének ezt a kétirányú nyitottságot meg kell őriznie, míg a képzési struktúra gerincét az alsó tagozatos nevelői feladatokra történő felkészítés adja. A korábbi politikai állásfoglalások ebből az óvodai szemléletli nyitást, az óvónő- és tanítóképzés tartalmi integrációját jelölték meg reális és szükséges feladatként. Helyesen akkor értelmezzük a feladatot, ha megőrizve a tanítói és óvónői pályára készülők eltérő irányultságát, megkeressük a mindkettőben közös tartalmi, szemléletbeli alapozás elemeit, és ebben egységesen cselekszünk, erre építjük az eltérő pályakövetelményeknek megfelelő óvónő- és tanítóképzési rendszert. Ugyanilyen súlyú strukturális elemnek tartom a tanítóképzés szak kollégiumi rendszerét is, amely mintegy felválalhatja az általános iskolai szakos rendszerű oktatáshoz, az átmenetre történő felkészítést. Egyúttal nyitottá teheti a tanítóképzés rendszerét a szaktanári képzés irányába. Harmadik lényeges eleme a strukturális fejlesztésnek a tanítóképző főiskolák továbbképző funkciójának kitérjesedése; a szervezett továbbképzési és postgraduális képzési rendszer kiépítése, amely a következő évek feladata. Az alapképzésre épülő kiegészítő /postgraduális/ képzési rendszerben biztosíthatjuk a differenciált alsó tagozatos munkakörökre történő minőségi felkészítést, a munkaerő-

gazdálkodási szempontok és az egyéni törekvések érvényesítését.

Meggyőződésem, hogy a továbbképzés nemcsak a közoktatás, a pedagógus-társadalom igénye, hanem a főiskolai képzés érdeke is, amely lehetőséget teremt az iskolai gyakorlattal a közvetlenebb kapcsolatra, a képzés gyakorlati jellegének erősítésére, a képző intézmények innovációs tevékenységének kibontására.

A csak jelzésszerűen említett fejlesztési feladatok igénylik a hallgatók-oktatók és a közoktatási terület még szorosabb együttműködését, ügyeink közös intézését. Ebben a feladatsorban, mint azt a Sárospataki Comenius Főiskola kiváló kollégiuma is példázza, a főiskola és a kollégium egységben, egymástól el nem szakadva, közösen tud munkálkodni a minőségibb képzésért, az újabb elismerő cím megszerzéséért.

Székely Istvánné:

A marxi személyiség és életút példája

Larx Károly születésének 100. évfordulóján a Comenius Tanítóképző Főiskolára, a szocialista tanítóképzés sárospataki műhelyére is vonatkozik a méltó megemlékezés kötelezettsége. A hatalmas életmű ugyanakkor gazdag lehetőségeket kínál arra nézve, hogy a vele való foglalkozás nyomán a hivatásra nevelő munka elmélyüljön, magasabb szintre emelkedjék.

Tudvalevő, hogy a tanító- és óvónőképzés teljes szakanyagát a marxizmus-leninizmus eszmeisége hatja át, s hallgatóink a marxizmus-leninizmus tudományrendszerével külön tantárgyak formájában ismerkednek meg. A felsőfokú tanintézmények - közöttük a tanítóképzők is - különösen a 60-as évtizedben és a 70-es évek első felében értek el elismerésre méltó eredményeket a dialektikus materialista meggyőződés, a szocializmus ügye iránti elkötelezettség formálásában, megszilárdításában. A 70-es évek közepétől azonban egyre több probléma jelentkezett a világnézeti-politikai nevelőmunkában. Ennek fő oka az, hogy az oktatás-nevelés tágabb és szűkebb környezetében újszerű folyamatok bontakoztak ki, számunkra kedvezőtlen objektív és szubjektív jelenségek jelentkeztek. E körülmények közepette a világnézetformálással szemben megnövekedtek a követelmények, oktató-nevelő munkánk pedig egyre nehezebben tudott ezeknek kellőképpen megfelelni.

A szükséges továbblépéshez vezető út megtalálása nem volt könnyű! Reális, használható országos helyzetképhez, értékeléshez és feladatmegszabáshoz csak a nevelési tényezők, pedagógus testületek tapasztalatainak, véleményének figyelembevételével, kritikus és önkritikus elemzéssel, tudományos előrelátással,

a legteljesebb politikai felelősséggel lehetett eljutni. Úgy ítélem meg, hogy a felsőoktatás korszerűsítési dokumentumai így készültek el! Közülük az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának 1982. szeptemberi Állásfoglalása így szól a marxizmus-leninizmus oktatás súlyponti feladatairól:

"... a maga sajátos eszközeivel hozzá kell járulnia ahhoz, hogy a hallgatók élmény- és tapasztalati anyaga társadalmunk alapvető fejlődési folyamatával összhangban, a marxizmus gondolatainak segítségével tudatosodjon; elő kell segítenie, hogy a gyakorlati életbe kikerülő fiatal értelmiségiek a marxizmus-leninizmus társadalomfelfogása alapján képesek legyenek önállóan eligazodni és a szocialista értékrendszer szerint cselekedni a magán- és a közéletben egyaránt.

Ennek érdekében a marxizmus-leninizmus oktatásnak elsősorban azt kell elérnie, hogy a hallgatók elsajátítsák a marxizmus-leninizmus elméleti alapjait, megismerkedjenek a társadalmi folyamatok elemzésének marxi-lenini módszereivel, megértsék a marxizmus-leninizmus elméletének szerepét pártunk politikájának megalapozásában, tudatosodjon és megerősödjön bennük az a meggyőződés, hogy korunk problémáira, s ezek között a hazai társadalmi és személyes problémákra csak a szocializmus képes közöségi, humánus megoldást találni."

A fenti követelmények realizálása mindenképpen megkívánja tevékenységünk megújítását. Felül kell vizsgálnunk pedagógiai gyakorlatunkat, s késznek kell lennünk szemléleti változásokkal járó átállásra is!

Bizonyos az is, hogy korszerű, hatékony nevelő-oktató munka nem képzelhető el másként, mint a teljes személyiségre - értelmi, érzelmi, akarati tényezőkre, folyamatokra, képességekre - történő hatás és komplex formák, módszerek alkalmazása által. Ilyen vonatkozásban, a totális nevelő hatás elérésében tulajdonítok igen nagy szerepet az eszmei-politikai nevelőmunkában a politika, a tudomány, a kultúra, a nemzetközi és hazai munkásmozgalom területén kiemelkedő egyéniségekkel való foglalkozásnak. Vonzó, magával ragadó, ösztönző, példaadó lehet az

ilyen életutak, életművek felmutatása - természetesen ha ezt a maguk emberi keretei-korlátai között tesszük, mellőzve a szentté vagy szoborrá merevítést.

A személyes példák kapcsán életközelségbe kerülhetnek a történelmi korok, erők, láthatóakká válhatnak az eszmék, absztrakciók mögött levő, hozzájuk vezető tények, jelenségek. Aczél György mondta az ifjúságpolitikai vita zárszavában: "Az emberideálok, az embereszmények felmutatásában vannak adósságaink!" Igen, ez így van! Éppen ezért, minden alkalmat meg kell ragadnunk a törlesztésre. Ha pedig olyan különlegesen értékes apropó adódik, mint egy Marx évforduló, az ünnepségek során és a hétköznapi munka erre alkalmas szakaszaiban, mozzanataiban semmiképpen sem szabad megfeledkeznünk az emberről, akinek élete annyira egygyéforrt titáni művével. Annál inkább gondolnunk kell erre a lehetőségre, mivel Marx Károly személyisége közel sem részesült eddig olyan figyelemben, mint aminőt megérdemelt volna.

Életelvei már ifjúságában megfogalmazódnak, s azokhoz mindig hű. Mint elméleti tevékenységében, itt sem lehet szembeállítani az ifjú és érett Marxot: viszonyukra az egység, a kontinuitás jellemző - ez természetesen magában foglalja a fejlődés, az érés mozzanatát is. Személyiségének központi magva a tett, a cselekvés, a küzdés, a harc. Diákéveiben, amikor megpróbálkozott a költészet művelésével is, írja:

Minden szavam tett és tűz lesz.
Pillanat se múltjon el,
Melyben agyam rest vagy kába,
S akaratom nem tüzel.

E programmal teljesen összecseng az a válasza, amelyet a feleségével és felnőtt lányával folytatott szellemi társasjátéknak arra a kérdésére adott, hogy alapvetően mi jelenti számára a boldogságot: "A küzdés!"

Oktatási intézményben óhatatlanul felmerül: milyen volt Marx mint diák? Lehetett-e következtetni a diákból a majdani

óriásra?

Az egykorú megemlékezések azt emelik ki, hogy társai szerettek, mert minden diákcsínyben benne volt, de tartottak is tőle, mert mindig készen állt talpraesett, szellemes, ironikus visszavágásokra, alkalmanként gúnyversek írására is. Egyébként nem volt eminens tanuló. A 22 érettségizett között, összteljesítményét tekintve, két másik társával együtt a nyolcadik helyen állt. Megjegyzendő, hogy 5 évig járt középiskolába és 17 éves korában érettségizett. Figyelemre méltó viszont, hogy érettségi bizonyítványában - egyedül nála - egy ilyen záradék olvasható: "A vizsgabizottság elbocsátja abban a reményben, hogy meg fog felelni azoknak a kedvező várakozásoknak, amelyekre képességei feljogosítanak."

Ugyanebből az időből azonban van egy olyan produktuma, amelyet érdemes lenne pedagógiai stúdiumokon elemezni: a pályaválasztással foglalkozó érettségi dolgozata. Belőle az egyénnek önmagáért és az emberiségért érzett kettős felelőssége olvasható ki. A pályaválasztást - írja - lelkiismeretesen meg kell fontolni. Nem lehet a véletlenre bízni; önismeret és pályaismeret kell hozzá. A fizikai és a szellemi alkalmasság nem mellőzhető, mert ha ez nincs meg, nem lehetünk a pályán elégedettek; ámde akkor sem, ha csak szolgálai eszköz a munkánk, és nem ad lehetőséget az alkotó kiteljesedésre. A vezető szempont döntésünkben az emberiség java legyen. Olyan pályát válasszunk, ahol a legtöbbet tehetjük a társadalomért, az emberiségért; de ezzel együtt így biztosíthatjuk leginkább a saját tökéletesedésünket is.

E gondolatokban tartalmat nyer a cselekvés, a tett, a küzdelem, világossá válik, hogy az nem lehet öncélú, hanem az emberiségért és a saját tökéletesedésért való egyidejű munkálkodásnak kell áthatnia. Talán nem erőszakolt belemagyarázás, hogy ebben a korai megnyilatkozásában csírájában, implicite benne van a világ megváltoztatásának eszméje is.

A következőkben az alkotó értelmiség, a tudós néhány nála különösen jellegzetes vonását szeretném kiemelni.

Mint egyetemi hallgató, amellet, hogy nem vonta ki magát a vidám diákéletből sem, szinte csillapíthatatlan mohósággal sajátította el az ismeretek roppant tömegét, elsősorban azokról a területekről, amelyek későbbi tevékenysége szellemi-politikai alapjává lettek. Jelentősnek tartom, hogy a maga választása és érdeklődése szerint osztotta be tanulmányait, s hogy az elsajátítás fő módszerévé nála egyre inkább az önálló tanulás vált. Már 19 éves korára kialakította az ismeretelsajátításnak azt a módszerét, amelyet tudományos munkásságában mindvégig használt: minden elolvasott műről kivonatokat készített, és reflexiókat írt melléjük. Imponáló nyelvtudásának is ekkor vetette meg az alapját, mégpedig döntően egyéni tanulás-sal. /Könnyűszerrel olvasott az összes germán és román nyelven, három idegen nyelven - német, francia, angol - írt, és amikor arra a földjáradékkal való foglalkozása során szüksége volt, elsajátította az ószláv, szerb és orosz nyelvek alapjait is./

Doktori oklevelét szóbeli vizsga nélkül kapta meg. "A mű egyaránt tanúskodik szellemről, élelemjűségről és olvasottságról" - mondja disszertációjáról a bíráló. A minősítés "kiválóan megfelelt". Tudományos kvalitásai már itt, a doktorátusnál és azt követően a pályakezdésnél megmutatkoznak. Engelsnek mindvégig ez volt a véleménye: "Marx lángelme volt, mi többiek legfeljebb tehetségesek."

Persze a lángelme önmagában csak a természetadta feltétel, a tudományos alkotásokban való objektívizálódáshoz más szubjektív adottságok is kellene. Ezek garanciáját viszont az iménti életelv biztosította: a szakadatlan cselekvésre, küzdelemre és az emberiség szolgálatára rendelt élet. Csak csodálni lehet, micsoda belső kényszerként munkált benne a "megismerés és megváltoztatás" programja, micsoda vaskövetkezetességgel, tudatosság-gal, megalkuvást nem tűrően alakult évtizedeken keresztül életrendje, szinte számot sem vetve a sokszor elviselhetetlenül nehéz külső körülményekkel: az üldöztetéssel, a hontalan-sággal, a nyomorral, a betegséggel!

Alkotó műhelyének imponáló meghatározó jegyei: bámulatosan széles körű és mély műveltsége; tudományos lelkiismeretessége, mely megkövetelte, hogy a tárggyal kapcsolatosan minden rendelkezésre álló alapanyagot tanulmányozzon át /A Tőkéhez kb. 1500 forrással ismerkedett meg/; magas szintű igényessége saját munkájával, következtetéseivel szemben, mind tartalmi, mind formai vonatkozásokban. Lafargue, aki mint tanítvány, majd családtag, közvetlen közelről látta fáradhatatlan elméleti munkásságát, így összegzi a külső szemlélőben kiváltódó hatást: "Tanulni! Tanulni! Ez volt az a kategorikus imperatívusz, amelyre oly gyakran figyelmeztetett bennünket, mely azonban már benne rejtett az ő példájában, sőt ennek a hatalmas alkotó szellemnek puszta látványában is."

Az csak természetes volt, hogy a saját könyvtár megteremtése, szakadatlan gyarapítása a marxi értékrend szerint az elemi létszükségletek kielégítése után első helyen állt. Milyen veszteség volt számára, hogy Németországból való kiutasításakor Kölnben maradt magánkönyvtára! Évekig fáradozott azon, hogy könyveit Londonba szállíttassa, de ez csak 1860-ban sikerült. Micsoda öröm volt viszont, hogy kitérult előtte a British Museum könyvtárának ajtaja - ez nem volt egyáltalán természetes, az engedélyhez ajánlásra volt szükség! Ebben a kimeríthetetlen kincsesbányában, a világ akkori legnagyobb könyvtárában hosszú éveken keresztül, legalább egy évtizedig, napi 8-10 órát töltött. Helye a kézikönyvtár mellett, a G 7-es jelzéssel ellátott asztalnál volt.

Csak a 60-as évek második felében, amikor végre megadatott neki az anyagi biztonság, lett tudóshoz méltó dolgozószobája. Lafargue erről így ír: "Első ízben nem mint fáradhatatlan és páratlan szocialista agitátor, hanem mint tudós jelent meg előttem...dolgozószobájában, ahová a civilizált világ minden tájáról sereglettek az elvtársak...Ez a szoba történelmi nevezetességű, s ha Marx szellemi életének intim oldalához akarunk férkőzni, meg kell ismerkedni vele. Első emeleti szoba volt, s a széles ablak, melyen át a helyiség bőséges fényt kapott, a

parkra nyílt. A kandalló két oldalán és az ablakkal szemközt falnál könyvszekrények álltak könyvekkel és tetejükön, egészen a mennyezetig, újságkötetek és kéziratok tornyosultak. A kandallóval szemben és az ablak egyik oldalán két asztal állt, tele papirokkal, könyvekkel, újságokkal. A szoba közepén, ahol a legjobb volt a világítás, állt a rendkívül egyszerű és kicsiny íróasztal és a fa karosszék. A karosszék és a könyvszekrény között, az ablakkal szemközt bőrpamlag, amelyre Marx időnként leheveredett pihenni. A kandallón is könyvek tornyosultak, köztük szivarok, gyufaszálak, dohánytartók, levélnehezékek, fényképek - leányairól, feleségéről, Wilhelm Wolffról és Friedrich Engelsről." A puritán berendezés, amely szorosan csak a rendeltetésre, célszerűsége van tekintettel és mellőz minden sallangot; a minden szabad helyet betöltő könyv-, újság-, kézirat tömeg; a hozzá legközelebb álló személyek képei; a dohányzás kellékei; ez a Marxot munkájában körülvevő legszűkebb tárgyi környezet.

A magával szemben támasztott követelményszint és az a tulajdonsága, hogy szenvedélyévé vált a munka s minden munkát teljes erőbedobással végzett, túlfeszített munkatempót, önkínzó életmódot követelt tőle. Már ifjúkorában hozzászokott ahhoz, hogy az éjszaka nagy részét átdolgozza; ez a gyakorlat a továbbiakban általánossá vált. Ennek ellenére reggel időben talpon volt. Megitta feketekávéját, átolvasta az újságokat, s aztán dolgozószobájába vagy a könyvtárba ment, s folytatta a munkát ismét az éjjelbe nyúlóan. Séta közben is vele volt jegyzőkönyve, s gyakran használta is. Nem egyszer az éjszaka kellős közepén felkelt, és változtatott az előzőleg leírtakon.

Tudományos munkásságában érdekesen rajzolódik ki két vonulat. Egyrészt ott van a nagy mű, A Tőke, a polgári társadalom anatómiája, amelyre szinte az egész életét rátette. 25 éves, amikor ráterelődik a figyelme a gazdasági kérdésekre. Éveken át foglalkozik velük. Mégis, amikor Angliába érkeznek, úgy érzi, előlről kell nekifogni a munkának, a meglevő anyagot kri-

titikailag át kell dolgozni. Ennek így is kellett lennie! A Tőkét akkor másutt, mint Angliában, nem lehetett volna a kor szintjén megírni. Anglia a világ műhelye volt, a legfejlettebb tőkésország, London pedig világváros. Marxnak erre az eleven-ségre, forgatagra volt szüksége, erre a nyüzsgő világra, itt találta meg munkájához a legalkalmasabb építőköveket és kötőanyagot. Mindenesetre A Tőke az emberi akaratérő és a tudományos teljesítőképesség hatalmas példája!

Vannak aztán olyan művei - de ide tartozik publicisztikája is -, amelyekben kortörténeti, napi politikai kérdésekkel foglalkozik. Köztudott, hogy napjainkban tudományos kutatók sokszor szívesebben nyúlnak történeti, mint aktuális témákhoz, mondván - ez így is van! -, hogy ez utóbbiakkal való foglalkozás kockázatosabb. Valóban: a tévedési lehetőség, a hibaforrás sokkal nagyobb akkor, ha valamely esemény megtörténte után azonnal értékelésekbe, következtetésekbe kell bocsátkozni, vagy akárcsak a történeteket le kell írni. Marxot azonban ez a tudat nem riaszthatta el, mert nála az írás a gyakorlati cselekvést szolgálta, a proletariátus számára pedig a jelen tanulságainak levonása nem tűrt halasztást. Nem félt tehát a kockázatvállalástól - egyébként sem tartotta magát tévedhetetlennek, s a szükséges esetekben mindig készen állt a korrekcióra. Vállalta tehát, hogy a kialakulás pillanatában áttekinti a helyzetet és azt /ez még nagyobb dolog!/ a történelmi materializmus mércéjével megméri.

Ami pedig még inkább emeli e magatartás értékét, az az, hogy ezekben a jelenről szóló írásokban is, amelyek sokszor nem lépték át egy újságcikk terjedelmét /persze emellett vannak itt hosszabb, más műfajú, nagy fajsúlyú alkotások is/, érvényesült a roppant tudás, a hallatlan lelkiismeretesség. Marx a legjelentéktelenebb adatokat is tudományosan elemezte. Fáradtságos kutatómunkát végzett egy nem nagy horderejű témában, egy-egy rosszul díjazott vagy akár nem is közölt cikkel kapcsolatban is. Ezekre az írásaira is jellemző az egyéni látásmód, a

szatirikus hajlam, a kíméletlen, bátor véleményalkotás. Mindig tudni lehet belőlük, kiknek az oldalán áll, kikért harcol!

Tudományos portréjához hozzátartozik az a vonás is, hogy nem volt hiú. Kautsky szerint ha volt valaha olyan ember, aki mentes a szerzői hiúságtól, az Marx volt. Ő is, ugyanúgy, mint Engels, néhány jelentős munkáját annak a szervezetnek a nevével adta ki, amelyért és amelyben dolgozott, sőt némelyik fontos írását mások írásaiban, mások nevével adta közre. Más kérdés, hogy az újságokban, bizonyos kialakult gyakorlat szerint, sok cikke nem névalírással jelent meg.

Élete végéig munkált benne a tudós. A 70-es évek közepén olyan alkotó periódusba lépett, amely csak az 1858-63-as évekkel hasonlítható össze. Amikor 1881-ben Kautsky megkérdezte tőle, nem gondol-e műveinek egy összkiadására, mosolygott és azt mondta, előbb még meg kellene írnia összes műveinek mindegyikét. Mindenesetre így csak a szeretettel, szenvedéllyel, elkötelezetten végzett munkához lehet viszonyulni!

A tudományos alkotó tevékenység végigkíséri egész életét, de Marx mindenekelőtt forradalmár, méghozzá hivatásos forradalmár volt. Tudományos munkája is elsődlegesen és mindenekfelett a forradalmat: az emberiség haladásáért való útjának egyengetését, a vezetésre hivatott osztály tudatosodását, felkészítését szolgálta. Élete olyan időszakra esik, amikor hatalmas ívet tesz meg a történelem. A kezdet a feudalizmus elleni harc végső szakasza, halála előtt pedig már a kapitalizmus megdöntésére hivatott proletárforradalom első kísérletére kerül sor.

Marx életét, sorsát a forradalommal kötötte össze. A forradalmak veresége személyes tragédiájává is vált. A régi ellen, az új társadalom megteremtéséért vívott harca miatt következett be haláláig tartó száműzetése hazájából, lett országról országra járó emigráns, politikai menekült, hontalan. Az európai reakció győzedelmeskedésével, 1849-cel kezdődtek el szörnyű betegségei, vált a nyomor hosszú éveken át a család életének kísérőjévé. Az igaz, hogy mint forradalmár a világproletariátus szeretett vezérévé lett, aki alig 30 éves korában kiérdemelte a "Marx

apó" nevet, de másfelől az uralkodó osztályok szemében kora leggyűlöltebb és legtöbbit rágalmazott embere volt.

A tudós zsenialitásához nem fér kétség. A visszaemlékezések azonban egybehangzóan tanúsítják, hogy Marx népszerűnek is kiváló volt. Rendkívüli szónoki adottságai voltak, hatásosan tudott beszélni és meggyőzni a tömegeket vagy vitapartnereit. E képességéről számtalan kortársi vélemény áll rendelkezésünkre. A lényeget illetően mindegyikükre jellemző az elismerés, a méltánylás, a tiszteletadás. Ugyanakkor azonban attól függően, hogy az illető a barikád mely oldalán áll, milyen a forradalmi munkásmozgalomhoz való viszonya, egy sajátos érzelmi polaritás állapítható meg a vélekedésekből. Egyik részről a bizalom, szeretet, másik részről a gyűlölet, a szellemi alulmaradás kudarcélménye, félelme színez, s jelzi azt is, hogy Marx iránt senki nem maradhatott közömbös, csak vonzani és taszítani tudta az embereket. Persze a vélemények az eltérő érzelmi töltése mögött az is ott van, hogy Marx a maga retorikai-logikai eszköztárából mindig aszerint is válogatott, hogy kivel áll szemben. Ellenségeit maró gúnnyal tudta kezelni, leszerelni, erkölcsileg megsemmisíteni. Bizonyos, hogy azoknak a tekintélye, akiknek nézeteit, megnyilvánulásait vitairataiban vagy élőszóval kritikai elemzésnek vetette alá, alaposan megtépződött. A munkástömegek, elvtársai, harcostársai között viszont merőben más eljárásokat alkalmazott.

Nem hagyható említés nélkül, hogy a munkásosztály ügyéért Marx, családjával együtt, mindig készen állt mindenfajta anyagi támogatásra, még a nélkülözések idején is. Brüsszeli tartózkodása idején szívesen adott pénzt a belga munkások és demokraták felfegyverzésére, hogy kövessék a francia forradalom példáját. Amikor 1849-ben Londont elárasztották a kontinensről jött menekültek, Marxék bizottságot alapítottak a segítyezésükre, azzal a feltétellel, hogy a bizottság tagjai, köztük Marx is, semmiféle segítyt nem kaphatnak a pénztárból. A kölni munkásper idején minden egyéb munkáját félretette és hónapokon keresztül a per előkészítésének és a vádlottak védelmének szentelte magát.

Egész iroda volt ekkor náluk a cél érdekében berendezve. A 11 vádlott közül négyet sikerült is felmentetni. Utána a Kommunisták Szövetsége feloszlatta magát. Marx tovább vezette az elítéltek és családtagjaik megsegítésére irányuló akciókat, még az amerikai lapokban is közzétett egy felhívást pénzadományok gyűjtésére. Amikor megkapta anyai örökségét, annak nagy részét a Neue Rheinische Zeitung adósságleveleinek a fedezésére fordította. A kommünárokért a vereség után is tovább dolgozott. Szabályszerű útleveleket küldött a Kommün Párizsban rejtőző tagjai számára. Ő volt a kezdeményezője a londoni menekült bizottságnak, ahol nemcsak ő, hanem Jenny lánya is dolgozott.

Egész felnőtt életében több ország államvédelmi szerveinek a figyelme irányult rá. Különösen szívósan, rosszindulatúan harcolt ellene, országhatárokon átnyúlva, a porosz rendőrség. Kiutasították Párizsból, Brüsszelből, Poroszországból, elbocsátották - kérésére - a porosz alattvalói kötelékből, majd elutasították visszahonosítási kérelmét. Kölnben pereket indítottak ellene. A 'junkerek' szerint merényletet készített elő IV. Frigyes Vilmos ellen, sőt Viktória angol királynő és férje életére is tör. Olyan vádaskodás is elhangzik, hogy Marx a vezetője egy óriási, az európai kormányok elleni összeesküvésnek. Támadások érik az anarchisták részéről. Az angol szakszervezet egyes vezetői azt állítják, hogy rendőrügynök. Különösen rosszul esik neki, hogy még a bonapartizmus vádját is felvetik.

Az emberben felmerül a kérdés: hogyan lehet egy ilyen élet-sorsot vállalni? Bizonyos, hogy erre nézve az egyik sziklaszilárd bázis a forradalmár elméleti-gyakorlati elhivatottsága, a mögé sorakozó munkásosztály, a harcostársak segítsége, erőt adó egyetértése. De mindez nem lenne elegendő, ha nincs ott a másik rendíthetetlen tartóoszlop: a magánélet szférájának harmóniája, kiteljesedése, biztatást, biztonságot nyújtó melege. Egész élete folyamán legszűkebb környezetében olyan emberi viszonylatok vették körül, amelyek méltóak voltak az ő méreteihez, értékeihez, segítették választott életpályáján.

Ifjúkorában kiemelkedik ilyen értelemben az apjához fűző-

dő kapcsolata. A művelt, felelősségteljes atya sokat vár fiától, de aggodalmaskodik szertelenségei, fizikai-szellemi erejével való visszaélései miatt és nyugtalan jövője alakulásáért. Intései, figyelmeztetései mégsem távolítják el tőle az ifjúkor forrongásait, útkeresését, nemegyszer végletességeit tanúsító fiát, mert ott van bennük a perspektívákat nyújtó bizalom, a zsenialitást felismerő elvárás: "Neked még sokáig kell élned a magad, családot és ha sejtelveim nem csalnak, az emberiség javára." Apa és fiú viszonyát mindkét részről és mindvégig a szeretet, a megbecsülés jellemzi, de ezzel együtt a viták, csatározások is.

Karl Marx 17 éves, amikor megismeri Jenny Westphalent, s ettől kezdve életük végéig fennáll közöttük a bensőséges, eltéphetetlen, a teljes emberre igényt tartó, a szerelem fogalmával minősíthető kapcsolat. Egybekelésükre hét évig kellett Várni. Egzisztenciális problémák mellett azzal is számolniuk kellett, hogy a kor merev, hagyománytisztelő erkölcsét háromszorosan megsértették: titkosan jegyezték el egymást; a polgárfiú nemesi lányhoz mert közeledni; a lány - az ilyesmi akkoriban képtelenségnek számított - négy évvel idősebb volt kérőjénél. Mindenesetre ők teljesen felismerték egymásban az erkölcsi-szellemi értékeket, az egymásnak rendeltséget. A házasság kiállta az állandó létbizonytalanság, az üldözések, a nyomor, a betegségek, a fájdalmas halálesetek próbáját! Kell-e többet, nagyobbat mondani, mint hogy négy gyermekük halt meg! Három gyermekkel érkeztek Londonba, ott még négy született, és ugyancsak négy elhunyt, mindegyikük még 9 éves koruk előtt és főként a nyomorúságos viszonyok miatt. Egyik gyermekük elvesztésekor olyan anyagi helyzetben voltak, hogy a koporsót csak baráti segítséggel tudták megvenni.

Az életrajzok gondosan közlik, hol voltak a Marx család lakásai. Nem lehetett könnyű az összeállítás sem, de milyen lehetett az elviselése az instabilitást jelző, a családot sújtó 22 lakásváltoztatásnak! 1843-tól, Poroszország elhagyásától 23 lakásuk volt és ebből tulajdonképpen csak az utolsó

3 lakás felelt meg a nagy család igényeinek, Marx tudósi, politikusi rangjának.

Az általános szegénység állapotában voltak különösen nehéz időszakok. Jenny az 1851-es és 1852-es évekről mondja, hogy ekkor a legnagyobb és egyben a legkisszerűbb gondokat, kínládásokat, nélkülözéseket élték át. 1861/62-ben minden nélkülözhető holmijuk a zálogházakba vándorol. Marx így emlékezik erre a helyzetre: "A feleségem minden nap elmondja nekem, hogy bár feküdne a gyerekekkel együtt a sírban, és valójában nem is vehetem ezt zokni tőle, mert a megaláztatások, kínok és rémségek, amelyeket el kellett szenvednünk, csakugyan leírhatatlannak."

A politikai publikációk a népes Marx családot csak nagyon vékony kenyérhez juttatták. A tőke évekig tartó, sok nélkülözéssel járó előmunkálatai egy fillért sem jövedelmeztek. Ma a kapitalista világban a legszédítőbb spekuláció tárgyai Marx gazdasági feljegyzései, kivonatai, hallatlan összegekért lehet hozzájuk jutni. De Marxnak igaza volt, amikor ironikusan azt mondta vejének, A tőke nem hoz majd annyit a konyhára, amennyibe a megírása közben elszívott szivarok kerülnek. Ugyanígy a Louis Bonaparte brumaire 18-ájaért nemcsak hogy semmi anyagi ellenértéket nem kapott, hanem a kinyomtatás is csak úgy sikerülhetett, hogy egy Amerikában élő német munkás megtakarított 40 dollárját adta oda rá. A polgári nyomorúság évei csak kb. 1864-től szűntek meg, de ekkor is csak különböző örökségekhez való jutás és Engels baráti segítsége révén.

A Marx család azonban sohasem volt zárt, mindig voltak közös munkán, azonos elveken, életvitelen nyugvó, meleg baráti kapcsolataik. Elsősorban - természetesen - Engels, de rajta kívül sokan mások: Wilhelm Wolff, Wilhelm Liebknecht stb. Ők is arról emlékeznek meg, hogy a Marx házaspár teljes emberi életet élt. Nem engedte meg, hogy a kétségbeesés úrrá legyen rajta, életvidám, derűs emberek voltak, akik a legszűkösebb években is olyan családi légkört alakítottak ki, amely vonzotta a barátokat.

Engelshez fűződő barátsága kivételes értékű. Példázza, hogyan kell a kommunistáknak egymás mellett, egymást segítve dolgozni. Nem volt itt soha intrika, pozícióféltés, szakmai féltékenység, pénzhajhászás, egymás érdemeinek kisebbitése! Természetes volt e viszonyban Engels részéről az önfeláldozó anyagi segítségadás, de az is biztos, hogy más vonatkozásban Engels is nagyon sokat kapott Marxtól. A Marx család körében nagyon szívesen tartózkodott, már a párizsi napok idején ezt írta: "Soha nem éreztem magam olyan vidáman és emberien, mint a nálad töltött 10 nap alatt."

Marx erős és jó testalkatú volt. A betegség első jelei 1849-ben jelentkeztek nála, abban az évben, amikor a porosz rendőrség olyan vehemenciával üldözte. Bizonyos, hogy a betegség kiváltódásának, előrenyomulásának, elhatalmasodásának hátterében ott van a sok izgalom, nélkülözés, a túlhajtott munka is. Betegségében voltak hosszú tünetmentes szakaszok és fellángolások. A heveny időszakok mindig nagyon leverték, ilyenkor alig volt képes dolgozni. Élete utolsó évtizedében sokat segítenek rajta a karlsbadi kúrák, üdülések. Így válik lehetővé életének utolsó alkotói ciklusa.

A vég 1883. március 14-én következett be.

Mátray Lászlótól idézem: "Napjaink szellemi élete két döntő történelmi valósággal köteles szembenézni: a XX. században lezajló társadalmi és tudományos-technikai forradalmakkal. Mindkét hatalmas vívmány csak a marxí tanítás alapján érthető meg, vehető birtokba."

Igen: nem vitatható tény a marxizmus, a marxizmus-leninizmus ilyen értelmű időszerűsége. De mindkét forradalmat - a társadalmi és tudományos-technikait is - emberek vívják meg és hasznosítják; ezekhez a küzdelmekhez nélkülözhetetlen az emberi tényező. Ha pedig ez így van, Marxnak nemcsak elméleti-politikai tanai időszerűek, hanem a "Semmit sem tartok magamtól idegennek, ami emberi!" elvére épített, életútjával és életművével szervesen összefonódott, a maga totalitásában példaadó személyisége is!

Dr. Gönczy Ákos:

A tanítóképzős gyakorlati képzés tartalmának és formáinak változása 1959 és 1980 között

Hazánkban már az 1930-as években felmerült a tanítói akadémiaák szervezésének gondolata, de a megvalósulás több mint három évtizedet váratott magára. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1958. évi 26. sz. törvényerejű rendelete szüntette meg a középfokú képzést, s elrendelte a felsőfokú tanítóképző intézetek megszervezését.

Az 1959-es tanterv a tanítóképzés feladatát így fogalmazta meg: "A Tanítóképző Intézet feladata az általános iskola 1-4. osztálya számára művelt, hivatásukat értő és szerető kommunista világnézetű és erkölcsű tanítók képzése." /Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek részére, 1959. 7.1./ E megfogalmazás óta további négy tanterv módosította a tanítóképzés feladatrendszerét, tartalmát, bizonyos mértékben struktúráját is. Ezek a gyakorlati képzésben is változásokat eredményeztek. Ezért vizsgáljuk a képzés általános céljának, feladatainak módosulása alapján a gyakorlati képzést megalapozó szaktárgyi, pedagógiai, lélektani, módszertani oktatás kérdéseit és a tanítási gyakorlatok problémáit.

A tanítóképzés általános célját az 1964-es tanterv is az előbb idézett módon határozza meg. A pedagógiai, lélektani tárgyak feladatmegjelölései e tárgyak alapozó jellegét hangsúlyozzák, melyet az "ismertesse", "alakítsa a hallgatók szemléletmódját" kifejezések jeleznek, de egy-két utalás történik az elméleti ismeretek alkalmazására is. E feladatot azonban csaknem teljesen a módszertanok oktatására hárítja: "Tanítsa meg, hogyan kell elsajátíttatni a tanterv által előírt ismereteket, megvalósítani a nevelési feladatokat, valamint kialakítani a

szükséges jártasságokat és készségeket". /Tanterv és program a Tanítóképző Intézetek részére, 1964. 55.1./ Ezt javasolja a minisztérium Felsőoktatási Főosztálya által rendezett korszerűsítési tanácskozásról készült emlékeztető is: "A pedagógiai tárgyakat a szaktudományok szintjén kell oktatni, kidomborítva azok elméleti, alapozó jellegét. Az e tárgyak nyújtotta ismeretek 6-10 éves gyermekekre történő alkalmazását e tárgyak keretében minimálisra kell redukálni, átutalva az alkalmazást a pedagógiai gyakorlat körébe". "Ugyanakkor a tantárgyi módszertanok elméletieskedő jellegét gyakorlati jellegűvé kell változtatni, s arra törekedni, hogy a módszertan oktatása a pedagógiai gyakorlat szerves részévé, annak gerincévé váljék." /Emlékeztető a tanítóképzők korszerűsítéséről. Bp. 1962. 19.1./ A gyakorlati képzést az első két tanterv nem részletezi, arról az 1959-ben és 1964-ben kiadott gyakorlati képzési Útmutató rendelkezik. Az első útmutatóban az a törekvés érvényesül, hogy a hallgatókat elsősorban - csaknem kizárólag - a tanítási órákon végzendő feladatmegoldásokra kell felkészíteni. A másodikban az osztályban folyó oktató-nevelő munkára való felkészítés mellett már jelentős szerepet kap az osztályon és az iskolán kívüli tanítói feladatokra történő előkészítés is.

Az 1964-es tanterv alapján a pedagógiai, lélektani tárgyak és a módszertanok óraszámja 2-2 órával, a tanítási gyakorlat 3 órával csökkent. Az 1959-es tantervben a pedagógiai, lélektani, módszertani tárgyak képezik az összóraszám 31 %-át, a gyakorlati képzéssel együtt a 43 %-át. /1. számú melléklet/. 1964-ben ez 29,4 %-ra, illetve 39,8 %-ra csökkent. Mindez még nem veszélyezteti a gyakorlati képzés hatékonyságát, hiszen még 1964-75 között is 47 bemutató tanítást látnak a képzési idő alatt a hallgatók, 1 tanítójelölt átlagban 5,8 órát tart csoport előtti előkészítéssel és elemzéssel, kb. 14 órát hospitálása során, s kb. 210 órát a gyakorló félév idején /2. számú melléklet/.

Az 1970-es tanterv módosítja a tanítóképzés célját: "Kommunista világnézetű és erkölcsű, hivatásukat értő és szerető tanítók képzése, akik eredményesen alkalmazható általános és szakműveltség birtokában vannak, s az állandóan növekvő ismeretek

1. számú melléklet

A pedagógiai, pszichológiai tárgyak és a módszertanok /tantárgypedagógiák/ részesedése a tantervi órakeretből

Tantervek	Pedagógia, pszichológia %-ban	Módszertanok /tantárgypedagógiák/ %-ban	Pedagógia, pszichológia, módszertan együtt %-ban
1959.	15,5	15,5	31,0
1964.	14,7	14,7	29,4
1970.	14,1	13,4	27,5
1973.	14,1	12,4	26,5
1976.	12,7	10,6	23,3

önálló megszerzésének képességével is rendelkeznek." /Tanterv a Tanítóképző Intézetek számára. Bp. 1970. 4/a. 1./ A korábbi célmeghatározás tehát kiegészül az önálló ismeretszerzés képességének követelményével.

A pedagógiai tárgyak köre bővül a pedagógiai és pszichológiai /szintetizáló/ szemináriummal. Ennek ellenére a pedagógiai, lélektani tárgyak és a tantárgypedagógiák részesedése az összóraszámából 27,5 %-ra csökken. Első ízben jelennek meg a korábbi módszertanok "tantárgypedagógia" elnevezéssel. Feladatukat a tanterv így határozza meg: "Ismertesse a tantárgy tanításának fejlődését, feladatait, tartalmát, követelményeit, tegye tudatossá, hogyan kell az általános iskola 1-4. osztályos tanulóival elsajátíttatni a meghatározott ismereteket, kialakítani a szükséges jártasságokat és készségeket, megvalósítani a hozzájuk kapcsolódó szocialista nevelési feladatokat és készítsen elő az eredményes iskolai gyakorlatra." /29.1./ A hét tantárgypedagógia tartalmát vizsgálva megállapítható, hogy az előző tantervi anyag alig változott, csak a stúdiumok elnevezése.

Természetesen a módszertanok - és a tapasztalt oktatók - eddig sem szorítkoztak csupán a tanítási eljárások, szervezési, technikai megoldások ismertetésére. Arra a "fordulatra" azonban most került sor, amelyben nem utólag keressük meg a tananyag nevelési lehetőségeit, hanem elvileg már a tananyag kiválasztása a nevelési feladatrendszer alapján, a társadalmi gyakorlatra való előkészítés érdekében történik, s ezért a tantárgypedagógia "mindazon kérdésekkel a szükséghez mérten komplex módon foglalkozik, amelyek valamely tantárgy tanításával kapcsolatban felmerülnek, legyenek bár ezek a kérdések oktatásiak vagy nevelésiek, tartalmiak vagy módszerbeliek."^{7/} Ür- vendetes viszont a gyakorlati képzés óraszámának emelkedése: a III. félévben heti 6, a továbbiakban heti 8, 8,6 óra. A tényleges hallgatói tanítások számát tovább növeli az az intézkedés, hogy csak az újként belépő tárgyak tanításakor kell egy teljes órát előkészítésre és elemzésre fordítani, a IV.

A tanítási gyakorlatok és bemutató tanítások órakeretének
változása a tanítóképzésben

A tantervek érvénybe lépése	Tanítási gyakorlat heti óraszámja félévenként				Összesen	Egy hallgatóra jutó tanítás /sárospataki adatok kerekítve/				Bemutató tanítások
	III.	IV.	V.	VI.		Csop. előtti	Egyéni		Összesen	
							gyak. isk.-ban	szakmai gyak.-on		
1959.	3	9	gyak. f.év	6	18	7	14	210	241	34
1964.	6	6	gyak. f.év	3	15	6	14	210	240	47
1970.	6	8	8	6	28	12	4	25-40	66	40
1973.	5	8	8	6	27	9	11	30	50	29
1976.	3	3	3 ⁺	-	9	2+1 ⁺	12+4 ⁺	30	49	27

⁺A választott szakkollégiumi készségekből.

félévtől már lehetséges 1-1 órában két tanítást előkészíteni, illetve elemezni. Így ebben az időben egy végzett hallgató a hospitáló tanításokon kívül átlagban 12,4 órát tart csoport előtti előkészítéssel és elemzéssel. Első ízben jut kifejezésre a tanórán kívüli feladatokra történő felkészítés az elnevezésben is, mely tanítási gyakorlatról iskolai gyakorlatra változik. E szemlélet érvényesül az iskolai gyakorlat tartalmának tantervi részletezésében is: napközi otthoni foglalkozás, kisdobos mozgalmi munka, ünnepélyek szervezése, szülői értekezlet, családlátogatás. Ugyanakkor a féléves szakmai gyakorlat 4 hétre szűkül.

Ehhez a tantervhez 1971-ben készült gyakorlati képzési útmutató, mely véleményünk szerint mindmáig a legreálisabb, a képzési célt legjobban szolgáló program. Jellemző pl., hogy az 1973-as és az 1976-os tanterv is változatlanul ezt a feladatmeghatározást veszi át: "Ismertesse meg a szocialista pedagógia gyakorlatát, alapozza meg a korszerű elmélet alkotó alkalmazását, formálja, fejlessze az általános iskola 1-4. osztály nevelő-oktató munkájához szükséges készségeket, képességeket, tudatosítsa a hallgató világnézetét, fejlessze továbbképzési igényét". /Tanterv a tanítóképzők számára, 1970. 38.1./

Az útmutató gondosan részletezi az iskolai gyakorlatban résztvevő nevelők feladatait. Az iskolai gyakorlat folyamatát a képzés egész idejére kiterjesztve elemzi, állapítja meg az egyes szakok feladatait, követelményeit. Ezek eléréséhez módszeres eljárásokat, modelleket, hallgatói tevékenységeket, szervezeti megoldásokat is ajánl. A képzés szakaszai a következők:

1. A pedagógiai tapasztalatszerzés szakasza: I-II. félév.
2. A tanítási kísérletek szakasza: III-IV. félév.
3. Az önálló tanítások szakasza: V-VI. félév.

Úgy érezzük, hogy a gyakorló félév megszűnésével megcsappant önálló gyakorlási lehetőség csökkenését az a tanterv még megfelelően tudja ellensúlyozni az iskolai gyakorlat óraszámának növelésével, a csoport előtti és a hospitáló tanítások ked-

vező arányával, s az útmutatóban rögzített tervszerűsége, tudatosságra ösztönző eljárásokkal.

Az 1973-ban életbe lépő tantervben erősen érződik a külföldi pedagógusképzésben jelentkező integrációs törekvések hatása. A pedagógusképzés irányítói úgy ítélték meg, hogy ekkorra megérték a feltételei annak, hogy az általános iskolai és az óvodai nevelőképzés egységes koncepció alapján és ún. közös tantárgyak bevezetésével történjék. Ennek megfelelően a pedagógiai tárgyak óraszámára és törzsanyaga azonos mindhárom intézménytípusban. A tanítóképzőkben a pedagógiai tárgyak köre két tantárggyal bővül: közoktatáspolitikai és úttörővezetés. A tanítóképzés általános célja és az iskolai gyakorlat feladatmeghatározása nem változik. Az iskolai gyakorlat óraszámára eggyel csökken, a pedagógiai, lélektani tárgyak és a tantárgypedagógiák részesedése pedig az említett két új tárgy ellenére 26,5 %-ra csökken. /1. számú melléklet/

A tanterv koncepciója alapján közös útmutató szabályozza a tanító- és tanárképző intézményekben folyó iskolai gyakorlatot és az óvónőképzők óvodai gyakorlatát. /Az általános iskolai és az óvodai gyakorlatok útmutatói az 1974/75. tanévtől. Bp. 1974./ A dokumentum hangsúlyozza, hogy az útmutató keretjelleget, az egyes intézmények kidolgozhatják a maguk konkrét, félélévekre bontott, de a képzés egészét figyelembe vevő, az elmélet és gyakorlat egységére, a fokozatosságra és folyamatosságra épülő képzési tervüket. Az útmutató az iskolai gyakorlatok folyamatát az 1971-es kiadványhoz hasonlóan ismerteti, de nem közöl metodikai javaslatokat. Az előzőeknél bővebben részletezi a gyakorlatok résztvevőinek feladatait.

A tanítási gyakorlat új szervezeti formája az V. félévi egyhetes folyamatos hospitálás során végzendő 6-8 óra önálló tanítás. /Hospitáló tanítások eddig is voltak, de ezek nélkülözték a folyamat jelleget./

A fentiekből kitűnik, hogy az 1973-as tanterv nem hozott lényeges változást a tanítóképzés rendszerében. Az azonban, hogy a pedagógia oktatásának súlya és a gyakorlati képzés óra-

kerete tovább csökkent, ellentmond a tanítóképzés hagyományainak és a képzés korszerűsítésének.

A felsőfokú tanítóképzésben az 1975., illetve az 1976. év hozott komoly tartalmi és szervezeti változást. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1974. évi 13. számú törvényerejű rendelete hazánk tanítóképző intézeteit - változatlan képzési feladattal - tanítóképző főiskolákká szervezi. A főiskolai rangra emelt tanítóképzés új tantervében az általános képzésre épült egy differenciált képzés. A tanterv ezt így fogalmazza meg: "A tanítóképző főiskolák hallgatói egy szakkollégiumot kötelezően választanak az orosz nyelv, az ének-zene, a rajz, a technika vagy a testnevelés és egyet a pedagógia, a népművelés vagy a könyvtár szakokból. A tanítóképző főiskolák hallgatói a szakkollégiumok elvégzéséről az oklevél mellékleteként igazolást kapnak. Ennek alapján az általános iskolák alsó tagozatában szakrendszerű oktatás ellátására, illetve külön jogszabályban szabályozott népművelési vagy könyvtári munkakör ellátására jogosultak." /Az általános iskolai és óvodai pedagógusképzés tantervei. Budapest, 1976. 4.1./ A tantervi utasítás idézett részei és egyéb publikációk is azt mutatják, hogy a tanítóképzés alapvető célja nem változott meg. csak kiegészült a szakkollégiumi rendszerrel, melynek keretében a tanítójelöltek adottságaiknak megfelelő területeken alaposabb felkészítést kapnak a tanórai, órán kívüli és iskolán kívüli feladataik megoldására.

Milyen indokok alapján történt a tanítóképzés tartalmának és szervezeti formájának ilyen változása?

A tanterv szerkesztője szerint irreális az az igény, hogy a tanító éppúgy legyen szakembere az anyanyelvi képzésnek, mint a matematikainak, vagy az ún. cselekedtető tantárgyakban /készés-tárgyakban/ folyó képzésnek. Úgy véljük, hogy ma, amikor pl. az alsó tagozatosok 10-15 %-a összevont osztályban tanul, a készségi tárgyak szakosított oktatása még nem oldható meg, ezért a tanítót minden tantárgy oktatására alaposan kell felkészíteni. Ugyanakkor a két szakkollégium a hat félév óraszámának 30,8 %-át veszi igénybe. Ez pedig az általános képzés súlyát és színvona-

lát is érzékenyen érinti.

A két kötelező szakkollégium bevezetése kedvezőtlenül hatott a pedagógiai-lélektani oktatás és a gyakorlati képzés órákeretére is. Az elméleti órák részesedése ismét csökkent, most már a pedagógiai-lélektani, tantárgypedagógiai felkészítés az összóraszámnak csupán 23,3 %-át képezi. Ezt azért is helytelenítjük, mert egy erősebb alapozás bizonyos fokig ellensúlyozhatná a gyakorlati képzésnek azt a hiányosságát, hogy nem készít fel minden alsó tagozati tantárgy tanítására, jobban biztosítaná a munkafeltételekből szükségszerűen adódó későbbi önképzés lehetőségét.

A főiskolai tanterv lényegesen csökkentette a csoport előtti tanítások óraszámát: a III. és IV. félévben heti 3-3 óra, ugyanakkor 2-2 hétre növelte az összefüggő iskolai gyakorlatot a IV-V. félévben. A szakkollégiumi tárgy tanítására az V. félévben heti 3 órát /előkészítés, tanítás, elemzés/ biztosít, az V. félévi egyéni gyakorlat során pedig személyenként 4 tanítást. Ezek alapján a hallgatói tanítások száma tantárgyakra, csoportokra és egyénekre bontva lényegesen módosul. /3. számú melléklet/

A mennyiségi mutatók alapján felvetődnek olyan problémák, amelyek a gyakorlati képzés minőségét, hatékonyságát erősen befolyásolják.

Aránytalannak érezzük, hogy a tanításoknak csak 1/7 része történik csoport előtt, gyakorlóiskolai tanító és főiskolai oktató /pedagógiai szakos tanár, tantárgypedagógus/ irányításával. Ezzel nem tagadjuk a folyamatos egyéni gyakorlat szükségességét, hiszen nyilvánvaló előnye pl. a folyamatban való gondolkodás lehetőségének megteremtése, az azonnali /másnap/ javítási lehetőség biztosítása. De nem mondhatunk le ilyen mértékben arról a tudatosabbnak látszó tanulásirányításról, amelyet az elméleti és a gyakorlati szakember /a két megjelölés természetesen nem mereven értelmezendő/ együttműködése és együttes irányítása biztosít. Nem nélkülözheti a tanítójelölt az előkészítésen, a tanításon és az elemzésen a társaktól való tanulás lehetőségét sem.

Ha a pedagógia, tantárgypedagógia oktatói alig vesznek részt a gyakorlati képzésben, az még az elméleti oktatás színvonalára is visszahat, mert idővel szegényessé, színtelenné teheti, a gyakorlattól eltávolíthatja azt, s nem nyer visszajelzést az általa oktatott szaktudomány alkalmazhatóságáról, alkalmazni tudásáról.

A másik komoly aránytalanságnak az látszik, hogy a tanítások csaknem 1/3-át egyetlen szakkollégiumi tárgy /a testnevelés, ének-zene, rajz, technika valamelyike/ képezi. Ez a tárgy óraszámában csaknem olyan súlyt kap, mint az anyanyelvi tárgyak együttesen, s nagyobb, mint a matematika. A mennyiségi aránytalanságot további két tényező fokozza. Az egyik: az anyanyelvi tárgyak tanítását zömmel a III-IV. félévben a "szárnypróbálgatások", az első botladozások idején gyakorolja a hallgató, a szakkollégiumi tantárgyat pedig bizonyos rutint szerevezve az V. félévben. A másik: a jelzett "képességtárgyak" oktatása sok olyan különleges sajátosságot mutat, amelyek miatt az itt szerzett tanítási készségek transzfer hatása jóval kisebb, mint az ún. közismereti tárgyaké.

A tanterv feladatmeghatározása, időkerete és utasításai mellett a gyakorlati képzést két dokumentum szabályozza: A gyakorlati képzés programja /Nyíregyháza, 1977. Szerkesztette: Papp József/ és Papp József: A gyakorlati képzés módszertani kérdései című kiadványa. A program a csoportos hospitálás, a csoportos tanítási gyakorlat, az egyéni iskolai gyakorlat, a külső iskolai gyakorlat és a zárótanítás feladatait és tartalmát részletezi. A módszertani kiadvány pedig ugyanezen fejezeteket tárgyalva indoklásokat és metodikai tanácsokat is tartalmaz. Legfontosabb törekvésként fogalmazza meg azt, hogy "a gyakorlati képzés a teljes képzési időre terjedjen ki, legyen több lehetőség az egyéni gyakorlatokra, lehetőleg a pedagógus hivatás egészét éljék át a hallgatók, használják fel rendszeresen és tervszerűen a ZTV adta megoldásokat".^{9/} Ezzel a szándékkal

A hallgatói tanítások száma az 1976-os tanterv alapján

Tantárgy	A tanítások száma egy csoportra /12 hallgató/							Egy hallgató- ra jutó taní- tás			
	III.félév		IV.félév		V.félév		VI.félév		Összesen		
	csop. e.	csop. e.	egye- ni	csop. e.	egye- ni	csop. e.	egye- ni		zárót.	csop. e.	egye- ni
Anyanyelvi tárgyak	10	3	39	-	34	5			<u>13</u>	<u>78</u>	7,56
									91		
Matematika	2	6	27	-	15	4			<u>8</u>	<u>46</u>	4,50
									54		
Környezetismeret	-	3	6	-	23	3			<u>3</u>	<u>32</u>	2,92
									34		
Szakkollégiumi tárgy	-	-	-	12	48	12			<u>12</u>	<u>60</u>	6,00
									72		
Összesen	12	12	72	12	120	24			<u>36</u>	<u>216</u>	<u>3</u> <u>18</u>
									252		21,00

egyetértünk, de ennek érvényesítésében sem a program, sem a módszertani kiadvány nem következetes. Különösen vonatkozik ez a gyakorlati képzés idejének kiterjesztésére. Ez legfeljebb a tanárképzésben valósul meg a korábbinál nagyobb mértékben, a tanítóképzésben "visszalépés" történik. Itt ugyanis megszűnnek az I-II. félévi egyéni hospitálások.

A gyakorlati képzés időtartamának a teljes képzési ciklusra történő kiterjesztését igénylő követelménynek ellentmond az a változás is, hogy a VI. félévben - külső 4 hetes szakmai gyakorlat után - nincs tanítási gyakorlat, csak egy-egy zárótanítást végeznek a jelöltek. Nagyon valószínű, hogy ezzel a gyakorlati képzés leghatékonyabb félévé vesz el. Ekkor hasznosíthatnák a különböző feltételek mellett működő iskolákban szerzett tapasztalatokat, adhatnák át egymásnak a gyakorlatvezetőtől ellesett nevelési-oktatási eljárásokat. Ez lenne az utolsó alkalom a tapasztalt fogyatékosok alapján a tanítói készségek, képességek tudatos, irányított fejlesztésére, és az esetleges rossz beidegződések korrigálására.

A tantervi célok, szervezeti formák és keretek elemzése alapján a képzés legnagyobb tartalmi fogyatékoságának azt tartjuk, hogy nincs biztosítva a szaktárgyi, pedagógiai, gyakorlati képzés összhangjának, egységének lehetősége, ami alapja a tudatos, tervszerű tanítói tevékenység elsajátításának.

A szaktárgyi képzés területén az anyanyelvi nevelés, a matematika és a természetismeret oktatása megfelelően biztosítja, hogy a jelölt ne csak tudja azt az anyagot, amit tanítani fog, hanem viszonylag széles látókörrrel és korszerű szemléletmóddal egyeztetni tudja a tudomány rendszerét a tantárgyak nevelési és didaktikai rendszerével. A készségtárgyak tanításának szaktárgyi alapozása azonban nincs biztosítva. A szakkollégiumi képzés alapján egy-egy készségtárgy tanítására a korszerű követelményeknek megfelelő módon a tanítójelölteknek csak 10-20 %-át készítjük fel. Ez azt jelenti, hogy a választott szakkollégiumi készségtárgyon kívül eső területeken készségfejlesztés alig, vagy egyáltalán nem történik.

4. számú melléklet

Az alapozó készségtárgyak tantervi órakeretei

Tanterv	Ének-zene	Rajz	Technika /gyak.-i fogl./	Testne- velés	Össze- sen
1973.	2 félév heti 3, 2 félév heti 2	4 félév heti 2	1 félév heti 3	4 félév heti 2	29 óra
1975.	1 félév heti 1	1 félév heti 2	--	4 félév heti 2	11 óra
A csökke- nés mér- téke	9	6	3	--	18 óra

5. számú melléklet

A tantárgypedagógiai átlagok alakulása

Tanév	Ének-zene	Rajz	Technika /gyak.-i fogl./	Testneve- lés	Átlag
1976/77.	3,40	3,70	3,64	4,05	3,74
1977/78.	3,08	3,43	2,99	3,18	3,14
Csökkenés:	0,32	0,27	0,85	0,87	0,6

Az összehasonlításból kiderül, hogy a készségfejlesztő órák száma 18-cal csökkent, s ez 15 hetes félévekben gondolkodva 270 órát jelent. Különösen érzékenyen érinti a változás az ének-zene oktatást, ha azt is figyelembe vesszük, hogy az alkalmassági vizsga eltörlése óta a korábbinál gyengébb előképzettséggel rendelkeznek a hallgatók. A felületes rajzi képzést azért tartjuk megengedhetetlennek, mert a tetszetős táblai írásra, magyarázó rajzok alkalmazására a tanítónak minden tantárgy oktatása során szüksége van. A technikai nevelés teljes elmaradása pedig a tudományos-technikai fejlődés mai szintjén kétségessé teszi a politechnikai nevelés legáltalánosabb feladatainak megoldását is. /Az 1980-as tanterv javulást hozott az ének-zene és a technika tantárgyak szaktárgyi alapozásában, de a probléma megoldásához ez nem elegendő./ Felmérésünk szerint 1978-ban a szakmai gyakorlatosokat fogadó iskolák alsó tagozata 13 %-ban volt szakosítva az ének-zene tanítás, 6,5 %-ban a rajz, 10,80 %-ban a technika /gyakorlati foglalkozás/ és 4,3 %-ban a testnevelés. Ezek az adatok pedig nem is az átlagot mutatják, hiszen a gyakorlatokat általában a kedvezőbb adottságú intézményekben /Miskolc, Sárospatak, Sátorajjújhely/ végezték, tagiskolákban, összevont osztályokban nem tanítottak. Ezek a tapasztalatok azt bizonyítják, hogy az általános iskolák a mai feltételek között még olyan tanítókat igényelnek, akik a készségtárgyak tanítására is képesek. Ezért a mai tanítóképzés nem nélkülözheti e szaktárgyi készségeket, képességeket megfelelő fejlesztését. Ezt igényli a nevelőiskola megvalósítása, a mozgalmi munka irányítása, a napközi otthoni foglalkozások szervezése is. Ezért Kiss Lajos megállapításával értünk egyet, aki a szaktárgyi képzés ilyen mérvű csökklését a tanítóképzés egyik lényeges problémájának tartja: "Lehetőleg legyen a tanító sokoldalú, hiszen általános pedagógiai eszményünk maga a sokoldalúan képzett ember, nyilván sokoldalúságra nevelni jobban tud az, aki a 6-10 éves gyermek számára sokoldalú tud lenni."^{8/}

A pedagógiai képzésben a tantárgypedagógiák súlya csökkent lényegesen. Az ún. közismereti tárgyak tantárgypedagógiáinak

/anyanyelv, matematika, környezetismeret/ oktatása nem vet fel lényegi hiányosságokat. Bár az időkeretek némileg csökkentek, úgy érezzük, hogy ezek erős hagyományaik és a tényleges tantárgypedagógiává válás igénye alapján megfelelő "hídverők" az alapozó tárgyak és a gyakorlati képzés között. A tantárgypedagógiává válás folyamata természetesen még nem zárult le. Úgy tapasztaljuk, hogy az útkeresés során egy-egy tankönyv a metódikai képzést kissé elhanyagolja, s ez veszélyeztetheti a tantárgypedagógiai képzés gyakorlati irányultságát, az eredményes tanítási gyakorlatra történő előkészítést.

A készségtárgyak általános /nem szakkollégiumi/ tantárgypedagógiai oktatásában olyan változások történtek, melyek a pedagógia elméleti megállapításaihoz, a gyakorlati tapasztalatoknak és igényeknek is ellentmondanak. Arról a tarthatatlan helyzetről már szóltunk, hogy a tantárgypedagógiai képzést nem előzi meg megfelelő szaktárgyi készségképzés. Tovább súlyosbítja a helyzetet az a körülmény, hogy a képzés során a nem szakkollégiumi készségtárgyakat nem kötelező tanítania a hallgatónak. Ez kedvezőtlenül hat a tantárgypedagógiák tanulására is. Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy az új rendszerű képzésben a tantárgypedagógiák tanulmányi átlagai jelentősen csökkentek az előző évfolyam eredményeihez képest /5. számú melléklet/. Nem kedvezőbb a kép akkor sem, ha a tantárgypedagógiai képzés egészét az alapozó pedagógiai, lélektani felkészítés lehetőségeivel együtt vizsgáljuk. A mennyiségi mutatók egyértelműen bizonyítják a szomorú tendenciát, hiszen e tárgyak tantervi részese-
sége az 1959-es 31 %-ról 1976-ra 23,5 %-ra csökkent /1. számú melléklet/.

Milyen felkészültség, tájékozottság lehet a csökkenő tantervi keretek és átlagok mögött?

Attól tartunk, hogy még a számszerű eredményeknél is alacsonyabb szintű, mert a gyakorlati alkalmazást nélkülöző ismeretek nagyon gyorsan halványulnak, feledésbe merülnek. A szaktárgyi bizonytalanság mellett ezért is tartanak azoknak a tárgyaknak a tanításától, amelyeknek csak a tantárgypedagógiáját tanulták.

Mind ezek azt bizonyítják, hogy a készségtárgyak tanítására történő felkészítést az 1976-os tantervi keretek nem biztosítják megfelelően, mert a szakmai-pedagógiai-gyakorlati képzés egysége megbomlott: a szaktárgyi alapkészségek hiányos volta és a gyakorlati alkalmazás elmaradása lehetetlenné teszi az eredményes tanításra történő felkészítést.

A gyakorlati képzés történeti és kritikai elemzésével azt igyekeztünk bemutatni, hogy a tantervi változtatások nem voltak minden esetben megalapozottak. A változtatásokat nem előzték meg megfelelő elméleti kutatások, és a gyakorlati tapasztalatok igényes elemzése, szintetizálása elmaradt. A legnagyobb hibának azt tartjuk, hogy az 1975/76-os tanterv tartalmi célkitűzése nem vette figyelembe megfelelően a jelenlegi társadalmi, iskolaszervezeti viszonyokat és csökkentette az általános tanítói alapképzést és az erre épülő gyakorlati képzés lehetőségeit. Ezáltal megbomlott a szaktárgyi-pedagógiai-gyakorlati képzés szükséges rendje, egysége.

Úgy véljük, hogy a gyakorlati képzés szervezeti formáinak változása tanárképzés-szemléletet tükröz, s ez a mély hagyományokkal rendelkező tanítóképzésben nem mindig progresszív. Erre mutat a gyakorlati képzés óraszámának csökkentése, az intenzív gyakorlati képzés /tanítási gyakorlat/ 3 félévre zsugorítása, a tanítási gyakorlatot megelőző egyéni hospitálások megszüntetése, a bemutató tanítások számának alakulása, s a pedagógia, lélektan, tantárgypedagógia oktatóinak csökkenő szerepe a gyakorlati képzésben.

Ezek után érthető, hogy az 1976-os tanterv nem volt hosszú életű. 1980-ban adta ki az Oktatási Minisztérium az új dokumentumot: A tanítóképző főiskolák tanterve az 1980-81-es tanévtől. Ez a gyakorlati képzés néhány alapvető tartalmi problémáját megoldja, egy-két gondját pedig igyekszik enyhíteni. A második kötelező szakkollégium eltörlése nemcsak a hallgatók túlterhelését csökkenti, hanem lehetőséget ad a technikai képzés újbóli bevezetésére, az ének-zenei, a rajzi készségek nagyobb óraszámúban történő fejlesztésére. Az I-II. félévre bevezeti az egyéni

és csoportos pedagógiai gyakorlatot, hogy a tanítójelölt már a képzés kezdetén kapcsolatba kerüljön leendő munkájával, s olyan tapasztalatokat szerezzen, amelyek megkönnyítik az elméleti ismeretek gyakorlati alkalmazását. Mindezek hatása kedvező, de még nem mérhető pontosan. Ennek vizsgálata, elemzése egy újabb tanulmány feladata lehet.

Jegyzetek:

- 1/ A gyakorlati képzés programja. OM 1977.
- 2/ A tanítóképző főiskolák tanterve az 1980/81. tanévtől. OM 1980.
- 3/ Az általános iskolai és az óvodai pedagógusképzés tantervei az 1973-74. tanévtől. MM 1973.
- 4/ Az általános iskolai és az óvodai gyakorlat útmutatói az 1974/75. tanévtől. MM 1974.
- 5/ Az általános iskolai és az óvodai pedagógusképzés tantervei az 1976/77. tanévtől. OM 1976.
- 6/ Emlékeztető a tanítóképzők korszerűsítéséről. MM sokszorosítás, 1962. Főiskolai irattár 19. l.
- 7/ Faludi Szilárd: Tantárgypedagógia. Pedagógiai Szemle, 1975. 11. sz. 1034. l.
- 8/ Kiss Lajos: Problémák és gondok a főiskolai tanítóképzésben. Felsőoktatási Szemle, 1977. 78. sz. 490. l.
- 9/ Papp József: A gyakorlati képzés módszertani kérdései. Nyíregyháza, 1977. 7. l.
- 10/ Tanterv és Program a Tanítóképző Intézetek részére. MM 1959. 7. l.
- 11/ Tanterv és Program a Tanítóképző Intézetek részére. MM 1964. 55. l.
- 12/ Tanterv a Tanítóképző-Intézetek számára. MM 1970. 4/a l., 29. l.
- 13/ Útmutató a tanítóképző intézetek iskolai gyakorlatához. MM 1971.

Szentendre /filctoll/

Dr. Kováts Dániel:

A nyelvi stúdiumok rendszere a tanítóképzésben

A közelmúlt minden iskolai reformjában központi helyet kapott az anyanyelvi nevelés kérdése. Annak bizonyítékát látjuk ebben, hogy általánossá lett a felismerés: anyanyelvi kultúra, megfelelő kommunikációs képességek nélkül sem a nevelésben, sem a társadalmi termelésben nem következhet be minőségi változás. Nyilvánvaló, hogy a pedagógusképző intézményekben is új megvilágításba kerül a nyelvi nevelésre való felkészítés. Keresnünk kell a legalkalmasabb formákat, az optimális tartalmat. Ehhez kíván hozzájárulni ez a dolgozat, amely előbb a nyelvi stúdiumoknak a tanítóképzésben való helyét vizsgálja, majd kísérletet tesz a nyelvi stúdiumok tartalmi összetevőinek áttekintésére, végül fölvezolja az e stúdiumok során alkalmazható munkaformák rendszerét.

A szerző elnézést kér, hogy dolgozata címében idegen szót is kénytelen volt használni. A n y e l v i s t ú d i u m o k terminussal arra kíván utalni, hogy esetenként túlmutat a "Magyar nyelv" elnevezésű tanítóképzős tantárgy keretében, másfelől azt is jelezheti, hogy nemcsak ismeretek nyújtását vagy szerzését érti rajta, hanem az oktatás fogalmának más elemeit is - így jártasságok, készségek, képességek fejlesztését -, sőt nemcsak oktató, hanem nevelő és képző folyamatokat is.

I.

A NYELVI STÚDIUMOK A TANÍTÓKÉPZÉS RENDSZERÉBEN

Három alaptételre épül - meggyőződésünk szerint - a nyelvi tanulmányok megtervezése; céljainak, anyagának, formáinak

kialakítása. Ezek az alaptételek egyúttal azt is igazolják, mi teszi indokolttá a témánkkal való foglalkozást. Ezek a kiinduló pontok a következők:

a/ tárgyunk egyik nélkülözhetetlen eleme a tanítóvá tételnek;

b/ a tárgy tananyagának kidolgozásához a kiindulási alap nem a szaktárgy tudománya, hanem a szaktárgynak a képzésben betöltött helye;

c/ nyelvi nevelés nemcsak a "Magyar nyelv" elnevezésű tantárgy keretei között folyik, hanem a képzésnek úgyszólván minden elemében.

Egy tantárgy helyét az állami dokumentum, a tanterv körvonalazza, jelöli ki. Az adott időszak társadalmi igényei, közoktatáspolitikai céljai, valamint a képzési feladatok határozzák meg egy-egy tanterv arányait.

A felsőfokú tanítóképzés huszonharmadik évében vagyunk, s immár a hatodik tanterv alapján oktatunk, tehát átlagosan 3,7 évenként módosultak a tantervek. Természetesen nem kell gyökeres átalakításokra gondolni. Az alábbi táblázat áttekinti a tantervek által előírt kereteket:

Év	A tárgy elnevezése, elnevezései:	Melyik félévben?	Milyen óraszámokban?		Mány tanéven át?
1959	Anyanyelvi ismeretek	I-II.	2/2	1/2	öt
1964	Anyanyelvi és irodalmi ismeretek	/nyelv:/ I-II.	1/2	1/2	öt
1970	Nyelvtan és nyelv- művelés Beszédművelés	I-II. I-II.	2 1	2 1	három
1973	Beszédművelés Nyelvtan és nyelv- művelés	VI. I-II.	2	2	három
1976	Beszédművelés Nyelvtan-nyelvmű- velés	I. I-II.	2 2	2	négy
1980	Magyar nyelv	I-IV.	1/3 1/1	1/2 1/1	két éve

A tantervek megfogalmazzák a képzési célokat és feladatokat. Ezek között nem említene a nyelvhasználattal összefüggő feladatot. /A "funkcionális" szó az 1976-os tantervben jelenik meg./

Az általános iskolai és az óvodai pedagógusképzés célját legutóbb 1973-ban fogalmazták meg, 1976-ban ugyanis ugyanaz ismétlődik, az 1980-as dokumentumban pedig nincs célmeghatározás. Ez így hangzik:

"Kommunista világnézetű és erkölcsű, hivatásukat értő és szerető általános iskolai tanítók, szaktanárok és óvónők képzése, akik eredményesen alkalmazható szak-tudományi és pedagógiai műveltség birtokában vannak, és az állandóan növekvő ismeretek önálló megszerzésének képességével rendelkeznek." /7. oldal/

Az 1976-ban kiadott nevelési program természetesen több nyelvi vonatkozást is tartalmaz, de nem szerepel külön területként az anyanyelvi és kommunikációs nevelés, holott ez szükséges volna.

A főiskoláinkon használt Pedagógia című tankönyv /szerkesztette: dr. Nánási Miklós/ a pedagógus személyével szemben támasztott követelmények számbavétele során a pedagógiai felkészültség követelményéhez sorolja a beszédkultúrát. Ezt mondja róla:

"A pedagógus beszédmójának, nyelvi kulturáltságának igen magas követelményeket kell kielégítenie. A beszéd, amely általában a gondolat kifejezésének formája, az ő tevékenységében az ismeretek átadásának, a tanulókra gyakorolt hatásának is eszköze. A pedagógusnak különösen nagy szüksége van arra, hogy világosan, egyszerűen, logikusan és meggyőzően tudjon beszélni. Beszédének érzelmi színeződése igen fontos, hiszen tanítványainak nemcsak értelmére, hanem érzelmeire is kell hatnia!" /267-8./

Az idézet, amely a neveléstan felől közelít a beszédtevékenységhez, többféle igényt is fölvet. S vajon hol foglalkozunk - nyelvészeti megalapozottsággal - olyan gyakorlatokkal, mint

- az alsó tagozatos tanuló számára követhető nevelői beszéd jellemzői,

- a beszéd mint a tanítói meggyőzés eszköze,
- a beszéd mint érzelmek kiváltója,

hogy csak hármat ragadjunk ki hirtelen a lehetséges sokféle igényből? A helyzet vizsgálata alapján igazat kell adnunk SZÉPE GYÖRGY hét évvel ezelőtt leírt megállapításának: "... nincs kidolgozva a szocialista neveléseméletben a nyelv korszerű felfogása." /Magyar Tudomány, 1975:3. 131./

Tegyük azonban rögtön hozzá, hogy azóta a nevelésemélet törlesztett ebből az adósságából, legfeljebb nem vált az újabb szemlélet általánossá eddig. BOROS DEZSÓ új szempontokat fölvető jegyzetére gondolunk /A neveléstudomány alapkérdései. Tankönyvkiadó, Bp. 1980./. E felfogás szerint a nevelés feladata viszonyrendszer kialakítása, amely rendszerben az érintkező viszony is helyet kap, s ennek egyik eszköze a nyelv. A szerző szerint:

"A nyelvi nevelés olyan nevelőhatások összessége, amelyek a gyermek ösztönös fogvatékos nyelvét tudatossá, a nyelvi jelek befogadására alkalmassá teszik, illetve a nyelvi jelek újraformálását, a belső tartalmak pontos kifejezését biztosítják." /I.m. 65./

Korábban nem kapott megfelelő hangsúlyt, amit BOROS DEZSÓ így fogalmaz meg:

"Nyelvi nevelés zajlik a megismerési folyamatokban. Mind a tapasztalás, mind a gondolkodás nyelvi jelekben konkretizálódik. Régebben ezt a pedagógia értelmi nevelésnek nevezte, tehát a nyelvi nevelés az értelmi neveléssel egybefonódó folyamat. A nyelv ugyanis a helyes gondolatok kifejezésének az eszköze, azaz olyan összefüggést tartalmaz, ami megfelel a valóságnak." ... "A nyelvi nevelés azt az eszközrendszert fejleszti, amely biztosítja a megismerést." /I.m. 66./

S hadd idézzünk még egy harmadik megállapítást, amelynek igazát figyelembe kell vennünk:

"Az emberek közötti kommunikációnak alapvető feltétele, hogy a nyelvi jelek mögött ugyanazok a tartalmak éljenek. A nyelv egységes világnézetté integrálja az emberi kultúrát, ennek alakítása, gazdagítása minden szaktanár alapvető feladata." /I.m. 68./

Ezek a kiragadott idézetek jelzik, hogy a neveléstudomány

beépíti rendszerébe a nyelvelmélet újabb eredményeit. Várható, hogy a nevelés gyakorlatában is fokozatosan tért hódít ez a felfogás. Nem tartjuk ugyanis túlzásnak, amit SZÉPE GYÖRGY fentebb már idézett tanulmányában így fogalmazott meg: "A nyelvi /kommunikációs/ nevelés bizonyos szempontból az összes többi nevelési terület alapja." /I.h. 130./ S nem lehet figyelmen kívül hagyni még két - a pedagógusképzés szempontjából is alapvető - megállapítását:

"A nyelv nemcsak eszköze a társas kölcsönhatásnak, és nemcsak mutatója a műveltségnek, hanem ennél sokkal több: a társas tudat egyik legalapvetőbb formája."

"A magyar történelem, irodalom mellett, velük egyenlő rangban a nyelv a magyar nemzeti nevelésnek, mint - a szocializmus egyetemes céljának alárendelt - sajátos társadalmi-közösségi nevelésnek fő eszköze." /I.h. 131/

Ha ezt elfogadjuk, nem szabad megfélemedeznünk arról, hogy a magyar nyelvi stúdiumok során valahol erre is föl kell készítenünk hallgatóinkat!

Sajnos a nevelési program /Az általános iskolai és az óvodai pedagógusképzés nevelési programjai. Második, átdolgozott és javított kiadás. Bp. 1976./ nem tükrözi még ezt a felfogást. "A nevelőmunka általános helyzete és feltételei" című fejezetben a szerzők kiemelve állapítják meg, hogy a hallgatók 60 %-a fizikai dolgozó szülők gyermeke, továbbá, hogy "jelentős hányad hátrányos helyzetű", valamint: "Ezek gyakori zárkózottságban, a társas kapcsolatteremtés lassúságában ... mutatkoznak meg." /64. és 65. o./ Ennek ellenére sem az ifjúság neveltségi és műveltségi szintjének jellemzői közt, sem a hallgatók tudományos igényű neveltségi szintfelmérésének módszerei és szempontjai közt nem térnek ki a nyelvi kultúrára.

A nevelési követelmények és feladatok rendszerébe - a nevelési program fentiekben igazolt és alapvető fontosságú részeként - be kellene iktatni külön területként az anyanyelvi és kommunikációs nevelést! De az adott - véleményünk szerint kissé meghaladott - szerkezetben is ad azért a nevelési program eli-

gazítást a nyelvi stúdiumok anyagának megtervezéséhez. Néhányat felidézünk ezek közül a még most is érvényben lévő dokumentumból:

I. Világnézeti-politikai-közéletiségre nevelés:

A közéletiségnek vannak nyelvi megnyilvánulásai, ezért a feladatok között ilyeneket is találunk: vitakészség, történeti szemlélet.

II. Értelmi-tudományos nevelés:

A célok egyike itt a kommunikációs képesség fejlesztése. A követelmények között: "legyenek jártasak a tudományos igényű szóbeli és írásbeli közlés tartalmi, szerkesztési, stílusbeli követelményei terén" /I.m. 80/. A feladatok között: "Meg kell kívánni a hallgatóktól, hogy gondolataik közlésekor tömörségre, szabatosságra, választékosságra törekedjenek. Következetes igényességgel be kell tartani a helyes magyar beszéd, kifejezés-mód és írás szabályait. Fel kell őket készíteni az önálló nyelv művelésre." /80.,81./

III. Erkölcsei nevelés:

A célok között: a hallgató tudjon együttműködni más emberekkel a közös társadalmi feladatok megvalósításában; tudjon hatni társaira.

/Ez nyelvi-magatartásbeli kérdés!/
A feladatok között: szeretessük meg a népi-nemzeti kultúra értékeit! Az etikai normáknak megfelelő viselkedés fejlesztése.

IV. Esztétikai-kulturális nevelés:

Cél - többek között - a fejlett ízlés, a kulturális igény kialakítása.

Követelmény az esztétikai hatás forrásainak megismerése. /Gondoljunk a nyelv esztétikumára!/
V. A testi-, az egészséges életre való nevelés:

Feladat szervezetünk funkcionális állapotának megismerése keretében a beszédszervek működésének ismerete.

VI. A politechnikai-technikai nevelés:

Követelmény az a-v eszközök iránti fogékonyság kialakítása, de a gépi úton közölt információ ezzel szorosan összefügg.

A struktúra kialakításában - a nevelési program szem előtt tartása mellett - azt is tekintetbe kell venni, hogy a nyelv és a beszéd kérdéskörével foglalkoznak hallgatóink több tárgy-

ban is. A filozófia keretében a beszéd kialakulása, nyelv és társadalom, nyelv és megismerés viszonya kerül szóba. A logika nyelv és gondolkodás viszonyát tárgyalja. A pedagógiai gyakorlat foglalkozásain a verbális és nonverbális kommunikáció kérdései kerülnek elő. A pszichológia illetékes a gyermeknyelv sajátosságainak vizsgálatában. Az egésszességben mind a szóbeli, mind az írásbeli gondolatközlés kapcsán foglalkozik a nyelvhasználattal. S természetesen kap fontos szerepet a nyelv az anyanyelvi tantárgypedagógia /s természetesen a didaktika, s a többi szaktárgyi metodika/, az irodalom, valamint az idegen nyelvek keretében.

Mindehhez a magyar nyelv tantárgy keretében bizonyos alapokat adunk, ugyanakkor a szigorlaton, a negyedik félév végén szintetizálnunk is kellene! Ezt feltétlenül figyelembe kell venni a tantárgy feladatának és anyagának meghatározásakor.

II.

A NYELVI STÚDIUMOK TARTALMI ÖSSZETEVŐI

Ha visszatekintünk a felsőfokú tanítóképzés tanterveire, megállapíthatjuk, hogy mindig volt törekvés a szűkebb értelemben vett grammatikán való túllépésre. Manapság azonban még határozottabban kerül előtérbe ez a gondolat. A nyelvtudós, BENKŐ LÓRÁND így nyilatkozott: "az anyanyelvi oktatás egészét vagy akárcsak nagyobb részét grammatizálással kitölteni nem célravezető." "... támogatni kell minden olyan szándékot, amely a retorika és a stilisztika oldaláról közelít a nyelvhez, a beszéd- és írásmű magasrendű igényességre, szépségre, hatáskeltésre szolgáló eszközeit emeli ki." /Pedagógiai Szemle, 1977:1. 5./ Ezt erősíti meg SZÉPE GYÖRGY már idézett tanulmánya is: "S mivel az iskolai nyelvi nevelés kommunikációs neveléssé szélesedik, vagyis sokkal több stilisztikai, nyelvhaszná-

lati, beszédművelési, sőt retorikai feladatot lát el, ezért nyilvánvaló, hogy nem korlátozódhat a grammatikára." /Magyar Tudomány, 1975:3. 133./

A tanítóképzés feladataiból fakadó következtetések és a mai nyelvszemlélet egyaránt arra ösztönöznek, hogy a nyelvi stúdiumok tartalmát főiskoláinkon is differenciáltabban állapítsuk meg.

A t a r t a l m i e l e m e k kiválasztásakor tehát többféle szempontot kell figyelembe venni.

1. Milyen nyelvi ismeretekre, nyelvhasználati tájékozottságra, jártasságra, készségekre van szüksége a tanítónak?
2. Milyen legyen a tanítói beszéd?
3. Melyek az alsó tagozatban /az óvodában/ folyó anyanyelvi nevelés igényei, s ezekhez igazodva milyen felkészítés szükséges az anyanyelv-elsajátítási folyamat befejezéséhez nyújtandó eredményes közreműködésre? Ezen belül efféle elemek kaphatnak helyet:
 - a nyelvi egyenlőtlenségek kérdése, a nyelvi hátrányok csökkentése, kiküszöbölése,
 - a beszédhibák javítása,
 - a köznyelv használatára való nevelés /pl. a nyelvjárárs mellett/,
 - a kommunikáció szóbeli és írásbeli, aktív és passzív változatának harmonikus fejlesztése,
 - beszédnevelés, a szóbeli társas érintkezéstől a közszereplésig,
 - olvasásra nevelés,
 - korszerű szemlélet megalapozása a nyelvről, a kommunikációról, az információról, a jelekről.

A "Magyar nyelv" tárgy keretében a n y e l v h a s z n á l a t fejlesztése áll a középpontban, ennek konzekvenciáit a tartalom kialakításában is érvényesítenünk kell. A nyelvhasználat f e j l e s z t é s é n e k DEME LÁSZLÓ által megfogalmazott útja:

1. megismerjük a nyelvi eszközök értékét,
2. felismerjük használatuk lehetőségeit és korlátait,
3. megszokjuk helyes alakjukat,
4. beidegezzük, aktivizáljuk a helyes használatra való készséget. /Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról. Madách, Pozsony, 1970. 146./

Ha ezt elfogadjuk, akkor nyilvánvaló, hogy nem fordíthatjuk a rendelkezésünkre álló idő legnagyobb részét a grammatikára, hanem valóban nélkülözhetetlen a megfelelő grammatikai alapok birtokában foglalkozni

- a szöveg vizsgálatával /összefüggésben a szerkesztéstan-
nal és a fogalmazástanítással; s gyakorolni kell az al-
kalmazás módját/,
- a kommunikációval, +/
- a szókinccsel és a jelentéstannal,
- a stílussal,
- a beszédműveléssel.

Ezek mellett meg kell ismertetni a hallgatókat a nyelvhasználat szintjeivel, rétegezettségével, továbbá a nyelv történeti mozgásának alapvonásaival.

Ami nyelvi stúdiumaink s z e m l é l e t é t illeti, magunk is úgy véljük, elfogadhatjuk a strukturalista irányzatnak azt az alapállását, hogy a nyelvészetnek az elhangzott vagy leírt nyilatkozatok tanulmányozásával kell foglalkoznia, s hogy a nyelv különféle szintek egymásra épülő rendszere, melyben minden szintet a felsőbb szintben előforduló kapcsolódásai határoznak meg. /V.ö. BENCÉDY JÓZSEF véleménye: Az új tantervek bevezetésének küszöbén. Bp. 1980. 6-29./ Ezért kézenfekvő a tananyagnak az a felépítése, amelyet az 1980-ban kiadott tanterv sugall, s amely szerint tervezünk mi is a sárospataki tanítóképző főiskolán már harmadik éve.

+/ V.ö. Szokolszky Ágnes: Kommunikációs készségek fejlesztése a pedagógusképzésben. Magyar Pedagógia, 1982:2.

Gyakorlatunkat másrészt a funkcionális szemlélet jellemzi, vagyis a nyelvi eszközök működésére figyelünk, azt vizsgáljuk, mire valók ezek az eszközök a közlésben /a mondatban, a beszédműben/.

A nagyobb egységektől a kisebb szintek felé haladó tananyagépítkezés ellen a beszédművelésre hivatkozva lehetne felszólalni. Számunkra is gond, hogy a beszédhangokkal a beszédművelés kapcsán az első félévben foglalkoznunk kell, bár a hangtan a negyedik félév anyaga. Az ellentmondást úgy oldjuk fel, hogy az első félévben a hangképzés tudatosítása céljából fonetikával foglalkozunk a gyakorlati órákon, a negyedik félévben meg fonológia, vagyis funkcionális hangtan az anyagunk. Előnyös viszont, hogy a mondat- és szövegfonetikai eszközökkel a mondattani anyagrésszel egyidőben tudunk foglalkozni /a második félévben/.^{+/}

A stílusvizsgálat és a retorika helyét kell még megnyugtatóan megoldanunk; erre az ötödik és hatodik félévben nyílik lehetőség.

III.

A MUNKAFORMÁK RENDSZERE

Az előzőekből kitűnhetett, hogy a nyelvi stúdiók során tanárra és hallgatóra meglehetősen szerteágazó feladatrendszer teljesítése vár.

Egyrészt új nyelvészeti, nyelvtani, nyelvhasználatra vonatkozó ismereteket kell elsajátíttatni, tudást kell szerezni. Ennek formája lehet az előadás, szakirodalom feldolgozása, megfigyelések végzése és a tapasztalatok általánosítása.

^{+/} Főiskolánkon az ún. jászberényi modell szerint épül fel a program, tehát szövegtan-mondattan-jelentéstan-szótan-hangtan a sorrend.

Másrészt g y a k o r o l n i kell a kommunikációt, a nyelvhasználatot a jártasságok, készségek, k é p e s s é - g e k f e j l e s z t é s e céljából. Ennek formája a - le - hetőleg kisebb csoportban végzett - tudatosan szervezett gya - dolnat.

A nyelvi tevékenység, nyelvi magatartás során bizonyos t e l j e s í t m é n y e k r e van szükség. Ilyenekre gon - dolunk:

- Szövegértés.
- A szöveg közvetítése.
- A mondanivaló logikus tagolása.
- A stílusos megformálás.
- Vázlat alapján, szabadelőadás.
- Az élőbeszédben a köznyelvi normához való igazodás, a kellő hangerő megválasztása, a kifogástalan artikulá - ció.
- Az idegen szavak helyes kiejtése, használata.
- Mondatok nyelvtani elemzése, stílusminősítése.
- Helyes mondataalkotás, -szerkesztés.
- A szóhasználat változatossága, rokonértelmű szavak stí - lusos használata.
- Komplex szövegelemzés /irodalmi és szakmai jellegű be - szédművek alapján/.
- Szóbeli és írásbeli közlésfajták szerkesztése.
- Logikus rend az írásműben.
- A terminológia helyes használata.

A szóbeli és az írásbeli közlést egyaránt fejleszteniünk kell. Tartsuk szem előtt BENKŐ LÓRÁND intelmét: "A nyelvi igé - nyesség, gondosság, stilizáltság... jórészt az írásműből áram - lik a beszédmű felé, s hat arra kedvező jelleggel. Ebből kö - vetkezik, hogy az anyanyelvi oktatásban az írásosságnak kie - melkedő szerepe van, s alóla a talajt semmiféle ürüggyel nem szabad kihúzni. Nem minősíthetők tehát pozitív megnyilvánulá - soknak azok, amelyek a tömegkommunikáció mai jellegére s mi - egymásra hivatkozva az anyanyelvi írásbeliséget, illetőleg an -

nak problémakörét a beszédbeliség javára vissza akarják szorítani az iskolában." /Pedagógiai Szemle, 1977:1. 7./ Különösen érvényes ez a felsőoktatásban megvalósuló nyelvi nevelésre.

A g y a k o r l a t o k anyaga pedig ilyen elemekből alakítható ki:

- Helyesírási problémák vizsgálata /hibák elemzésével/.
- Nyelvhelyességi problémák vizsgálata /hibák elemzésével is összekötve; a tanító ilyenekkel munkája során gyakran találkozik/.
- A szövegtartalomnak fejlett olvasással való megértése.
- Szövegalkotás: szerkesztés /elrendezés/, formálás /részek kidolgozása/.
- Beszédművelés /beszédtechnika/.
- Stílusfejlesztés: stílusos kifejezés /szóban és írásban/.

A jelenlegi - 1980-as - tanterv megszabja azokat a kereteket, amelyekben feladatainkat meg kell valósítani. Három formát különíthetünk el:

a/ E l ő a d á s : évfolyam-keretben, elsősorban az elméleti anyag közvetítésére. Négy féléven át heti egy óra.

b/ S z e m i n á r i u m : csoport-keretben /20-25 fő/, kiselőadások, olvasmánybeszámolók tartásával az elméleti anyag elmélyítése, kísérlet értékelése, bizonyos nyelvi készségek fejlesztése. Az első félévben heti két óra.

c/ G y a k o r l a t : kiscsoport-keretben /10-13 fő/, az írásbeli gyakorlásra, nyelvi és beszédgyakorlatokra, komplex feladatmegoldásokra. Az első félévben heti egy óra beszédművelés, a második félévben heti egy óra beszédművelés és egy óra nyelvhasználati /elemző, nyelvhelyességi és helyesírási/ gyakorlat, a harmadik és a negyedik félévben heti egy óra nyelvhasználati gyakorlat /nyelvi jelenségek vizsgálata, alkotó jellegű alkalmazó feladatok/.

Az ismertetett három órátípus tantervi anyagát a következőképp kellene beosztani:

FÉLÉV	ELŐADÁS	SZEMINÁRIUM	GYAKORLAT
I.	Ált.nyelvészet Szövegtan	Ált.nyelvészet Irányzatok a nyelvészetben Nyelvtörténet Nyelvi rétegek Irodalmi nyelvünk A gyermeknyelv	Beszédművelés: hangképzés Szövegalkotás Helyesírás
II.	Mondattan Jelentéstan		Beszédművelés: mondatfonetika Mondatalkotás, mondatvizsgálat Helyesírás
III.	Szókészlettan Metonímia és metafora Szófajtan Alaktan		Összetétel és képzés Komplex elemző gyakorlatok Helyesírás
IV.	Fonológia Helyesírásunk rendszere		Komplex szöveg- vizsgálati és szövegalkotási gyakorlatok

Az első félév szemináriumi foglalkozásait felhasználjuk arra, hogy a hallgatói kiselőadások, beszámolók rövid megbeszélése nyomán a szöveg megértésének, kivonatolásának, reprodukálásának, szerkesztésének, előadásmódjának műveleteit elsajátíttassuk, így képességfejlesztő funkciót is szánunk ezeknek.

A gyakorlatoknak komplex jelleget szánunk. Végül - a szigorlatra való felkészítéssel összhangban - kialakul a szövegvizsgálatból kiindulva, a nyelv és nyelvhasználat életszerű

gazdagságát feltáró elemzés menete:^{+/}

1. A műfaj meghatározása, /a szövegfajta elemzése/.
2. Nyelvtani elemzés:
 - a: a mondat faja, szerkezete /általában/,
 - b: nagyobb egységekre bontás, /a tagmondatok összetartozásuk szerint/,
 - c: a tagmondat elemzése,
 - d: a szerkezeti képlet megalkotása,
 - e: a tagmondaton belüli elemzés /önálló mondatrészek szerint/,
 - f: a szószerkezetek elemzése,
 - g: szótani és alaktani elemzés.
3. Stiluselemzés:
 - a: a mondatfűzés,
 - b: a szóhasználat,
 - c: egyéb jellemzők.
4. Nyelvhelyességi problémák.
5. Értelmező felolvasás.

A tanítóképzés követelményeinek megfelelően azonban nemcsak a nyelvi tények e l e m z é s e, hanem a nyelvi formák helyes h a s z n á l a t a is tudatosan és tervszerűen fejlesztendő. Az előzőekben felvázolt tananyag-elrendezés a gyakorlati órákon erre is biztosít időt és lehetőséget. A még mindig szűknek mondható keretek között mikrotanításokra aligha kerülhet sor, mégis szükség van változatos szituációs gyakorlatokra, a tanítói beszéd elsajátításának tudatos segítésére. Ezen a ponton újra utalnunk kell az anyanyelvvél, a nyelvhasználatlaltal foglalkozó más tárgyakkal való együttműködésre. Az ezekkel való tudatos koncentráció, illetőleg bizo-

^{+/} V.ö.: Deme László: Nyelvi nevelés és beszédkultúra. In: Nyelvi és nyelvhasználati gondjainkról. Madách, 1970. 144-192. o.

nyos mértékig az "integrált" beszédfejlesztés megtervezése egy másik vizsgálódás témája lehetne. Úgy gondoltuk, hogy előbb a "Magyar nyelv" tantárgyon belül próbáljuk meg a nyelvi stúdiók rendszerszerűségéből fakadó tennivalókat számbavenni. Az új tanterv bevezetése óta eltelt két esztendő tapasztalatai ugyanis ehhez adnak támpontokat; törekednünk kell ezek fölhasználásával a megfelelő tartalmak, fölépítés és módszerek kialakítására. A legjobb tartalmak és struktúra kidolgozásához - a vitaindítás és gondolatébresztés szándékával - kívántuk gondolatainkat összefoglalni.

Split I. /műanyagmetszet/

Kalló János:

A hallgatók öntevékenységet biztosító módszerek a matematika tantárgypedagógia szemináriumi foglalkozásain

A matematika tantárgypedagógia oktatásának feladata a hallgatók felkészítése az integrált matematikaoktatásra az alsótagozaton. A hallgatók önállóságát, öntevékenységet biztosító módszereket és formákat sikerrel lehet alkalmazni a szemináriumi órákon, mert a tárgyi feltételek adottak: van egyéni munkapadokkal berendezett szaktantermünk, rendelkezésünkre állnak a szükséges munkaeszközök /logikai készlet, színes rudak, Dienes készlet, szöges tábla, munkalapok/ és dokumentációs anyagok /kézikönyvek, segédanyagok/, és mert a tantárgypedagógia tananyagának szerkezeti felépítése és sajátos jellege igényli a modern munkaformák alkalmazását a szemináriumokon.

A hallgatói önállóság fejlesztésének fő formái a szemináriumi foglalkozásokon: az egyéni és a csoportos munka. Főként az egyéni munka szerepe rangos, mert ez fejleszti legintenzívebben a hallgatók önállóságát, kombinatív képességét és fantáziáját, és mert az életben felmerülő problémák megoldása is elsősorban egyéni munkát igényel. Az egyéni és csoportos munkaformák alkalmazása azért is indokolt a szemináriumi órákon, mert ezen munkaformák megszervezése okozza a legtöbb problémát a hallgatóknak a tanítási gyakorlatokon és pályakezdetésükkor. Az egyes munkaeszközökkel való megismerkedés és azok felhasználási lehetőségeinek vizsgálata is leghatékonyabban az egyéni munka keretében valósítható meg.

A logikai készlet alkalmazásával foglalkozó szemináriumi órákon például érdekes volt a hallgatók munkájának megfigyelése. A logikai készlet elemei mind a hallgatók, mind a gyermekek kombinatív készségét fejlesztik, mert a megkezdett soro-

zat folytatásának feltétele a szabály felismerését igényli, s a többféle megoldási lehetőség színessé teszi a játékot. A hallgatók egyénileg próbálták folytatni a megkezdett sorozatot. Érdekes volt megfigyelni a többség arcán látható kudarc és kétely nyomait. A feladatot helyesen megoldó néhány hallgató további feladata az volt, hogy hallgatótársai hibás megoldásait előbb észrevételezze, majd helyesbítse. Esetenként vita is kerekedett: jó-e, avagy hibás a folytatás és miért.

A színes rudak alkalmazásának főbb formái a szemináriumi órákon:

- Színek és értékek összetartozósága.
- Szönyegezés.
- Bontás-pótlás, a műveletek előkészítése.
- Az oszthatóság, a prímszámok, az összetett számok vizsgálata.
- Az egyenlő részekre osztás és a bennfoglalás manipulatív módon történő vizsgálata.
- A tört fogalmának előkészítése, törtek összehasonlítása.
- Szöveges feladatok megoldása.
- Hosszúság-, kerület-, terület-, térfogatmérés.
- Kombinatorikai feladatok.

A Dienes-készlet alkalmazásának néhány lehetősége:

- Ismerkedés a készlettel /kettes-, hármas-, négyes-, tízes készlet/.
- Az elemek elnevezése.
- Melyik hány kisebbet ér? Melyik hanyada a nagyobb-nak?
- Nagyobb elemek felváltása kisebbekre, kisebb elemek beváltása nagyobbakra.
- Leltárkészítés - számrendszerek.
- Felhasználás a törtek tanításakor.

A szöges tábla használatának néhány területe:

- Az alapműveletek tanítása, tulajdonságaik.
- A geometriai transzformációk /tengelyes- és középpontos tükrözés/.

- Hosszúság-, kerület-, területszámítás.
- Ismerkedés a koordináta rendszerrel.

A munkaeszközök kikészítésében, szétosztásában, használatában, elrakásában majd összeszedésében jártasságot szerzett hallgatók nyilván sikerrel fogják ezirányú tapasztalataikat kamatoztatni tanítói munkájukban. Megállapítható, hogy a munkaeszközök játékos jellegének pozitív hatását a hallgatók egyéni munkájukon keresztül, személyesen érzékelték. A szó szoros értelmében élvezték a "játékot", s még a két szemináriumi óra közti szünetben is folytatták azt - önként keresték az egyes megoldásvariánsokat. Az ilyen és az ehhez hasonló feladatok egyéni megoldása elősegíti a hallgatók önellenőrzésre, társaik munkájának ellenőrzésére valamint társaik munkájának célirányos segítésére való nevelést. Ebben a folyamatban tudják hallgatóink a legnagyobb hatékonysággal elsajátítani azokat a módszertani fogásokat, melyeket sikerrel alkalmazhatnak majd oktató-nevelő munkájukban is.

A munkalapok feladatainak egyéni megoldatásakor jó lehetőségek adódnak a hallgatók régebben szerzett ismereteinek átisztelésére, felújítására, és az ezek közti kapcsolatok felfedeztetésére. Jó, ha ilyen és ehhez hasonló kérdésekre igényeljük a választ a hallgatóktól:

- "A feladat a matematika mely témaköréhez, illetve témaköréhez kapcsolódik?" /Ha többhöz, akkor elsősorban melyikhez? stb./
- "A feladat megoldása milyen előzetes ismeretanyag tudását igényli?"
- "A feladat mennyiben szolgálja a törzsanyagban, a kiegészítő anyagban, a követelményben, a minimális követelményben szereplő ismeretek alkalmazását?"
- "A feladat megoldása milyen előkészítő munkát igényel a pedagógustól a tanítási gyakorlatban?"
- "A feladat megoldása milyen további ismeretek tanításának előkészítését szolgálja?"

Megállapítható, hogy a munkalapok feladatainak megoldatása-

kor döbbennek rá leginkább hallgatóink saját matematikai ismeretanyaguk hiányosságaira, valamint szóbeli számolási készségük nem kielégítő színvonalára. Ez utóbbinak főbb okai: a szóbeli számolási készség fejlesztésének viszonylagos háttérbe szorulása az általános iskolai és középiskolai matematikatantásban; a kényelmesebbnek tűnő, biztonságosabbnak látszó, de időigényesebb írásbeli műveletvégzés formájának választása a hallgatók részéről a nem indokolt esetekben is; a zsebszámológépek rohamos térhódítása, elterjedése, azok szerepének túlbecsülése és kritikátlan használata. Tapasztalhatják továbbá hallgatóink a megoldások esetenkénti sokféleségét /egy megoldáshoz sokféleképpen lehet eljutni, avagy több megoldáshoz juthatunk egy módszerrel, továbbá több megoldáshoz jöhet létre több úton stb./ Jobban ráismernek az alkalmazható módszerek megválasztásának lehetőségeire /főként az előkészítés és ellenőrzés-értékelés vonatkozásában/, valamint arra, hogy a tanítóképző főiskolán miért tanítjuk a matematika programunkban szereplő fejezeteit és miért úgy, s hogy a matematikai ismeretek sikerrel hasznosíthatók a tantárgy alsótagozatos oktatásában, ha azoknak birtokában vannak.

A fentiekből következik, hogy a matematika tantárgypedagógiai szemináriumokon olyan feladatok feldolgoztatása célirányos, amelyek mind a konstruktív gondolkodás, mind a szóbeli számolási készség fejlesztését egyaránt szolgálják. Gondot kell fordítanunk az egyes feladatok megoldatásakor a szükséges elméleti ismeretanyag felelevenítésére, átismételtetésére, valamint a szerkezeti kapcsolatok megláttatására is.

Jó, ha a feladatok feldolgoztatásakor egyértelműen tisztázzuk, hogy mi és hogyan követelhető meg a gyermekektől, és mit kell tudnia ezen felül - "többletként" - a jövő tanítójának. Feltétlenül meg kell említenünk, hogy nehezen feloldható és megoldható az az ellentmondás, amely a jövő tanítója iránti társadalmi igény /amely valamennyi alsótagozatos tantárgy tanításának legalább jó minőségi szinten való teljesítését követeli meg/ és a főiskolára jelentkezők matematikai tudása,

szemléletmódja, valamint a matematikához való viszonyuk között fennáll. Az oktatók számára ezért permanens feladat az említett ellentmondás intenzitásának csökkentése. Az ellentmondás teljes megszüntetése, idő hiányában, nem valósítható meg.

Mindezek a tények mind a matematika, mind a pedagógia területén egyéni továbbképzésre is ösztönzik az igényes hallgatókat. A tanulói munkaeszközök alkalmazásakor is az a leghatékonyabb módszer, ha - gyorsított ütemben - végrehajtatjuk az egyes feladatokat a hallgatókkal úgy, ahogy nekik is célszerű végrehajtatniuk azt - természetesen lassúbb ütemben - tanítványaikkal. Jó, ha kérdezőmódunkra a feladatok megoldásakor különösen ügyelünk: a feladatokat röviden, tömören és érthetően ismertetjük, az összetettebb feladatok esetében több részre szakaszoljuk az ismertetést. A megoldás során szükséges útbaigazítást, segítséget úgy adjuk meg, hogy az a hallgatókat az önálló gondolkodás kötelezettsége alól ne mentse fel. Mindezzel elősegítjük azt, hogy hallgatóink kérdezőkultúrája eredményesebben fejlődjön, hogy hallgatóink mihamarabb megtanuljanak jól kérdezni. Természetes, hogy ebben is az oktatóknak kell példát mutatnia.

Ha az egyes feladatok megoldásakor az adott feladaton belül célszerűen változtatjuk a munkaformákat, akkor hallgatóink könnyebben elsajátítják az egyes munkaformák leghatékonyabb alkalmazását is. /Pl.: a feladatmegoldás előkészítését frontális munkaformával indítjuk, majd a megoldás egyéni munkával folytatódik, végül az eredményt frontális munkával ellenőrizzük, elemezzük, értékeljük./

Ügyelnünk kell arra, hogy a hallgatók önálló munkáját megfelelő időpontban leállítsuk. Nem várhatjuk meg - a legtöbb esetben - azt, hogy valamennyi hallgatónk eljusson a megoldásig, mert fenyeget az időből való kifutás veszélye. /Aki nem oldotta meg a feladatot, folytassa azt otthon! Búvárkodjon! Beszélje meg a problémát csoporttársaival! /

Jó, ha az alsótagozatos feladatokat esetenként nehezítjük, általánosítjuk, mert így az ezekben rejlő matematikai szerke-

zeti kapcsolatok jobban és mélyebben, tartósabban rögzítődnek hallgatóinkban, s az igényesebb hallgatókban kialakul a szerkezeti kapcsolatok önálló kutatására, felfedezésére való törekvés vágya is. Így képesek lesznek hallgatóink az egyes feladatok értékük szerinti rangsorolására, el tudják majd dönteni önállóan is azt, hogy melyik feladat "gazdaságos", s melyik kevésbé az. Igényesebb hallgatóinkat képessé tehetjük arra, hogy feladatokat önállóan is készíteni tudjanak. /Egyszerű szöveges feladatok nehezítése, összetettebb feladatok egyszerűsítése, analóg tartalmi feladatok keresése, egyéni feladatgyűjtemény készítése./ Egy-egy feladat megoldatásának önálló megtervezése majd a komplett óravázlat készítése a hallgatók önállóságát és öntevékenységét a tervező-szervező-irányító munka terén formálja és fejleszti.

Az óravázlatok elkészítéséhez a szemináriumi foglalkozásokon adott segítségnek egyfelől az óravázlat szerkezeti felépítésére, másfelől a részletek kidolgozására célszerű kiterjednie. A szerkezeti felépítésben főként a következőkre kell felhívni hallgatóink figyelmét:

- az óra célja és feladata a tanítás-tanulás folyamatában,
- a megoldásra kitűzendő feladatok kiválogatása, súlypon-
tozása, sorrendjük meghatározása a fokozatosság elvének
figyelembevételével,
- az időbeosztás megtervezése, a tábla képének elkészíté-
se.

A részletekben:

- az egyes feladatok megoldatásában felhasználható szemléltető- és munkaeszközök alkalmazása; a munkaformák célirányos megválasztása,
- a tervezett feladatok megoldásának írásos rögzítése minden esetben,
- a legfontosabb utasítások, kérdések rövid leírása is kívánatos az óravázlatban, tervezetben.

Jó, ha hallgatóink látják a fentiekén kívül az alábbiakat

- adott a tanítási óra időtartama, nem lehet tehát mindent megtanítani 45 perc alatt; nem szabad a gyermekeket "túl-hajszolni" felfokozott munkatempóval; de helytelen az "alultervezés" is, mert a következmény a gyermekek aktivitásának csökkenése, az eredménytelenség,
- pótfeladat /ok/ tervezésével biztosíthatják az esetleg fennmaradó idő gazdaságos kihasználását,
- "időzavar" bekövetkezésekor mely feladatok feldolgoztatása hagyható el,
- gondot kell fordítani az óravázlat, tervezet áttekinthetőségére, külalakjára, olvashatóságára; a tömör, szabatos, rövid és magyaros fogalmazásra, a helyesírási hibák kerülésére.

Az "Általános iskolai nevelés és oktatás tervé"-ben, a tanítói kézikönyvekben és egyéb dokumentumokban foglaltakkal az óravázlat készítésekor ismerkedhetnek meg leghatékonyabban hallgatóink, ekkor sajátíthatják el a dokumentumok önálló használatának módszereit.

Az óraelemzés jelentőségét /a bemutató tanítások után; a képmagnón látott órák, órarészletek megbeszélésekor, a hallgatói tanításokat követően, a zárótanítások értékelésekor és a tanítói tevékenység több évtizedes gyakorlatában/ nem lehet eléggé hangsúlyoznunk. Ezért a matematika tantárgypedagógia szemináriumi foglalkozásain rangos szerepet kell biztosítanunk a helyes óraelemzés megvalósításának. A gyakorlatban jól bevált módszernek bizonyult az óraelemzés alábbi öt fő területre való bontása:

- I. Az óra célja és tartalma.
- II. A pedagógiai technológia.
- III. A tanító munkája és személyisége.
- IV. A tanulók tevékenysége és tanulása.
- V. Az óra értékelése, tanácsok.

Fel kell hívunk hallgatóink figyelmét, hogy az óraelemzés legfőbb céljai:

- a helyes módszerek, eljárások rögzítése;

- a kevésbé hatékony, illetve hibás kivitelezés észrevevése azok jövőbeni elkerülése érdekében;
- a feladatok és módszerek jobb megválasztására való ösztönzés;
- az önellenőrzésre, önkritikára való nevelés.

Néhány megjegyzés:

- Jó, ha a bemutató tanítások, képmagnóról látott órák, illetve órarészletek megfigyelésének szempontjait a fentiek közül választjuk ki.
- Rangos szerepe van a matematika tantárgypedagógia általános elvi megállapításaira való visszautalásoknak a gyakorlati feladatok végrehajtásakor. Ezzel nemcsak az elmélet és a gyakorlat dialektikus egységét tudatosítjuk hallgatóinkban, hanem felelevenítjük és felszínen tartjuk bennük az elméleti ismereteket is.
- Hatékony eljárás a konkrét feladatok megoldásakor, ha azokat a hallgatók először - a gyermekek eljárásához hasonlóan - próbálgatással, munkaeszközökkel, ábrák, rajzok segítségével oldják meg, mert így tanulják meg azt, hogy miként célszerű azokat a tanulókkal is megoldatniok. A fentiek végrehajtása után azonban feltétlen szükséges megoldatni a feladatokat, "magasabb szinten" formulák alkalmazásával is!
- Gondolnunk kell a probléma általánosítására, egyszerűsítésére és annak megláttatására, hogy az adott feladat megoldása milyen előismeretek biztos tudását igényli, hogy milyen további ismeretek előkészítését szolgálja, hogy a feladat miért ott és miért úgy szerepel a tananyagban, ahol és amint azzal találkozik a tanító.

Ha ennek a folyamatnak megvalósítása sikerül, akkor a jövő tanítói biztonsággal állják majd meg helyüket.

A matematika tantárgypedagógia szemináriumi óráin az alábbi audióvizuális eszközök használata látszik leghatékonyabbnak:

Az írásvetítő alkalmas a feladatok ismertetésére, azok megoldási fázisainak bemutatására, az eredmények ellenőrzésére, a tantárgypedagógiai anyag egyes fejezeteihez készített összefog-

lalások, táblázatok vizsgálatára. Nagy gondot kell fordítanunk az írásvetítő és a vetítővászon optimális elhelyezésére /lát-hatóság/, a fóliára írt szöveg helyes és részarányos beosztá-sára, olvashatóságára, annál is inkább, mert a hallgatók tanítási gyakorlataik során igen gyakran vétének a fenti elemi kö-vetelmények ellen.

A képmagnó mind komplett tanítási órák, mind órarészletek megtekintését, majd az ezeket követő elemző értékelést segíti.

A diavetítő egyes témakörökhöz kapcsolódó diasorozatok megtekintését biztosítja alsótagozatos feladatok és megoldásaik közös megbeszéléséhez, illetve a problémák önálló megoldásához ad lehetőséget.

Az otthoni, egyéni feldolgozásra adott feladatokkal kapcsolatban néhány gondolat kívánkozik még ide. A feladatokat az alsótagozatos munkalapokból célszerű elsősorban kiválogatni. Jó, ha a szemináriumokon előzőleg feldolgozott feladatokkal analóg, illetve részben analóg feladatokat tűzünk ki megoldásra. Indokolt esetekben adjuk meg a szükséges mértékű segítséget, de ügyeljünk arra, hogy hallgatóinkat ezzel ne mentsük fel az önálló gondolkodás kötelezettsége alól. Törekedjünk arra, hogy a kitűzött feladatok változatosak, érdekesek /esetenként tréfás szö-vegezésűek/ legyenek. Ha a kitűzött feladat természete lehetővé teszi, akkor igényeljük annak többféle megoldását is.

Az egyes munkaformák, munka- és szemléltető eszközök változatos alkalmazásával - amint az tanszékünk több oktatójának gyakorlatában meghonosodott - a szemináriumi foglalkozások színesekké, érdekesekké válnak a hallgatók számára: megszeretik a matematika tantárgypedagógiáját, és pozitívan módosul a matematikához való viszonyuk is. Önálló munkájukkal maguk is hozzájárulnak a jó tanítóvá válásukhoz.

Félelem /műanyagmetszet/

Dr. Jáger Katalin:

A gyermekirodalom az orosz szakkollégiumi munkában

A tanítóképző intézetekben jó tíz éve kezdtek el a speciálkollégiumi képzést az általános tanítói képzés mellett. A főiskolákon szakkollégium lett a neve, tovább terebélyesedett, gazdagodott a képzés. Az orosz szakkollégium tagjai az általános képzés mellett az orosz nyelvből elméleti tárgyakkal foglalkoznak /nyelvtan, felnőtt- és gyermekirodalom, az orosz nyelv tanításának módszertana, lexika, országismeret/. A gazdag elméleti anyagot a tanítási gyakorlat teszi teljessé, amelyet a gyakorló iskola 4. osztályában végeznek hallgatóink. Az odesszai hathetes részképzés szintén hozzájárul nyelvtudásuk elmélyítéséhez.

Hallgatóink az általános képzés során tanulmányozzák a gyermekirodalmat, foglalkoznak általános esztétikai kérdésekkel, a gyermekirodalmi művek elemzésének kérdéseivel, módszereivel. Megismerkednek a népköltészet műfajaival, a magyar és az európai mesekincs gyöngyszemeivel, magyar és külföldi írók gyermek- s ifjúsági alkotásaival, amelyeket felhasználhatnak az általános iskola 1-4. osztályában. Az orosz szakkollégisták az orosz és szovjet gyermekirodalom tanulmányozásakor bővítik ismereteiket. Részletesebben az orosz népköltészet műfajaival ismerkednek meg, a XIX. és a XX. század nagy orosz íróinak gyermekirodalmi alkotásaival. Az elméleti anyagot itt is igyekszünk összekapcsolni a gyakorlati felhasználás lehetőségeivel: mit és hogyan lehet felhasználni a tanult művekből a 4-5. osztályos orosz órákon.

Dolgozatomban a tananyag rövid bemutatásával és a gyakorlati hasznosítás lehetőségeivel foglalkozom.

A tantervi anyag elvégzéséhez, a hallgatók tanulásához szöveggyűjtemény áll rendelkezésünkre. Ennek az anyagát olyan elméleti ismeretekkel, tudnivalókkal kell kiegészítenünk, amelyek segítik a biztos tárgyi tudás kialakítását.

1.

A műfajok bemutatása:

a/ Az epikus alkotások között a mesék játsszák a vezető szerepet, ezek a kisgyermekek életkorához legközelebb álló művek. Az átélés a mesével következik be a legteljesebben.

A mesék első és legnagyobb, legjelentősebb csoportját a népmesék alkotják. A gyermekirodalmi órákon beszélünk az állatmesékről, amelyeknek sok közös vonásuk van a magyar állatmesékkal. Egy részük az ember és az állat harmonikus kapcsolatáról szól, másokban az ember eszével legyőzi az állatokat /pl.: A paraszt és a medve/. Minden népnek megvannak a hagyományos állatmese-szereplői. Az orosz mesékben is érdekes, változatos állatportrék egész sorát találjuk meg: a róka ravasz, a farkas álnok és ostoba, a kakas bátor, a macska ügyes, serény, a medve ügyetlen, suta. Diákjaink A cipócska és a Kulipintyó c. állatmesékkal ismerkednek meg. A cipócska lett a névadója annak az ismert és kedvelt szovjet gyermeklapnak, amelyet már a nyelvtanulás kezdetén bemutatathatunk a gyerekeknek. /Kolobok/

A mesék egy sajátos csoportját alkotják az ún. gyermekmesék. Szöveggyűjteményünk elsősorban ilyeneket tartalmaz, közülük egyet-kettőt már a nyelvtanulás kezdetén fel lehet használni: A répa, Mása és a medve, A cipócska. Szót ejtünk az írói feldolgozásokról. A XIX. században Usinszkij, L. Tolsztoj, a XX. században A. Tolsztoj, Marsa¹ foglalkozott vele. A népköltészet, a mesék hatottak Puskinra meséi megírásában, L. Tolsztojra, M. Gorkijra. A klasszikus írók meséi a XX. században is mintaszerűek, mert bennük a teljes művészi harmónia valósult meg.

A XX. századi irodalmi mesék hasonlítanak a népmesékre, de különböznek is azoktól.

A modern mese bonyolult mechanizmusát a múlt nagy mesélőinek tapasztalata és a modern művészetek új vonásai gazdagították. Ezt különösen jellemzőnek érzem K. Csukovszkij verses meséire és A. Tolsztoj meseregényére /Az aranykulcsocska/. A szemináriumokon beszélünk a meseregényről. Ilyen A. Tolsztoj: Az aranykulcsocska vagy Burattino kalandjai c. műve, melyet Colloidi Pinoccioja alapján írt.

Külön csoportba soroljuk a reális történeteket, az elbeszéléseket. A XIX. században Usinszkij, Nyekraszov, L. Tolsztoj, Csehov, a XX. században a Nagy Honvédő Háborúról V. Katajev, V. Inber, Pantyelejev írt ilyeneket, majd N. Noszov.

Napjainkban terjed egyre inkább, de régebben is írtak fantasztikus elbeszéléseket /Gorkij, N. Noszov/.

b/ A lírai alkotások közé tartoznak a dalok és a gyermekversek. A kicsinyeket formáló pedagógiai hatás a mély élményt keltő művészi képekből sugárzik elő. A gyermekköltők a formai változatosságnak a pergő ritmussal tesznek eleget. A játék a szavakkal segíti az anyanyelv, illetve a mi esetünkben az idegen nyelv elsajátítását, gyönyörködtet, fejleszti a nyelvi fantáziát. A népdalok közül tanuljuk: Áll a mezőn..., Kalina, A folyó mentén. Mindezek gyermekdaloknak tekinthetők, a nyelvtanulás kezdetén elsajátíthatók.

Az ún. kisműfajok részben lírai, részben epikus jellegűek: közmondások, találós kérdések, gyorsmondókák, kiszámolók. Rövidségükkel, játékosságukkal, vidám derűjükkel, humorukkal hatnak. Szintén nagyon fontosak a nyelvtanulás kezdetétől.

2.

A gyermekirolalmi művek felhasználásának lehetőségei a nyelvtanulás kezdetén:

Az orosz órákon a nyelvtanulás kezdetétől a népmesék, a gyermekversek, az orosz és szovjet költők, írók műveinek egy része lehetőséget biztosít az eszmei, művészi, esztétikai nevelésre. Hozzájárulnak a tanulók személyiségének fejlesztésé-

hez, látókörük bővüléséhez, sok örömet nyújtanak. Lehetőséget adnak a játékhoz, a gyermeki-, ifjúi művészeti-, irodalmi készségek kibontakozásához és fejlődéséhez. Az általános iskolai tantervi anyagban szerepelnek versek, dalok, mesék, közmondások, találós kérdések, tréfák. Az 5-6. osztályban 1-1 rövid vers, a 7-8. osztályban 2-2 költemény megismerése szerepel a tantervben.

Az új 4. osztályos tankönyv vonzó a gyerekeknek és megfelelőnek látszik az irodalmi anyaga is. Ebben az évben tanulnak a gyerekek először ebből a könyvből, az eredményekről reálisan csak később tudunk beszámolni. A tankönyv végén lévő szövegyűjtemény tartalmazza az irodalmi szemelvényeket, s azt is jelöli, melyik művet mely olvasmányhoz ajánlják. A két mese - A répa és A cipócska - közül bármelyiket lehet választani. Rövid terjedelme és ismert volta miatt A répát ajánljuk. Kis-csoportban, jobb osztályokban érdekes lehet A cipócska is.

A verseket a XX. századi szerzők műveiből válogatták:

A. Barto, Lifsic, Sz. Mihalkov, Marsak, Csukovszkij a költők. Mondóka és kiszámoló szintén található a szövegyűjteményben. A válogatással egyetértek, mivel rövid, könnyű szövegű, ezáltal könnyen elsajátítható műveket közöl az "Első orosz könyvem". Az 5-8. osztályos tankönyvek még nem elég érdekesek, nem vonzóak. Kevés bennük az irodalmi anyag, a színes elbeszélés, a népmese, a tréfás, humoros történet, a találós kérdés, a rejtvény; mindaz, ami az érzelmekre hat és fejleszti a fantáziát, amellet, hogy az idegennyelvi tudást gyarapítja.

A tanulók érdeklődésének, nyelvkészségük fejlesztésének megfelelnek azok a művek, amelyekkel gyermekirodalmi tanulmányaik során hallgatóink foglalkoznak. Természetesen elsősorban az egyszerűbb szerkezetűek, nyelvezetűek!

a/ Felhasználhatók ezek az alkotások a nyelvi anyag feldolgozásában:

A helyes kiejtés tanításában, elsajátításában jó szolgálatot tesznek a könyvek. A gyermekversek gazdag, mozgékony

változatos intonációival szemléltethetjük az orosz nyelv intonációs típusait. A mesék párbeszédeiben szintén figyelmet fordítunk az intonációs típusokra. /Természetesen csupán utánozással. A nevelő pontos, helyes ejtését utánozzák a tanulók. A 4. osztályos tananyaghoz készített magánzószalagok jól felhasználhatók./

tan-tanításban az irodalmi anyag az igék, főnevek elsajátítását könnyíti meg /A rópa, A cipőcska/.

kincsgyarapítás szolgálatában az olvasásra szánt - a nyelvi tudásszintnek megfelelő - szövegek eredményesen használhatók a beszédkészség fejlesztésére. A 4. osztályos szöveggyűjteményben szereplő művek változatos, sokrétű szókincs elsajátítását teszik lehetővé. Az irodalmi alkotások olvasásával, fordításával színes, gazdag beszéd- és kifejezőkészségre tehetnek szert a tanulók a felsőbb osztályokban.

b/ Az orosz nyelvi jártasságok, készségek fejlesztésében is nagy szerepük lehet a gyermekirodalmi alkotásoknak:

A szóbeli nyelvhasználatot fejleszti a rövidebb mesék, költemények hallás utáni megértése. A 4. osztályban a szóbeli kezdőszakaszban 1-1 mondókat, kiszámolót, dalocskát tanulhatnak meg így a gyerekek. A dialógusok elmondására minden osztályban sok lehetőség van /reprodukálás, másféle szituációba való át-helyezés/, verstanulás. A költemények, kis párbeszédek megtanulása nagy szerepet játszik a szókincs elsajátításában.

Az olvasás gyakorlását az 5-6. osztálytól jól szolgálják az irodalmi szövegek. Az egyéni és közös olvasáshoz, az egységes ritmus, olvasási tempó kialakításához, valamint a hangos és a néma olvasás gyakorlásához egyaránt felhasználhatók. Az irodalmi alkotások, adaptációk szintetikus olvasását a 7-8. osztályban kezdetjük el. Mivel a nyelvtanulásban fontos a sikerélmény, az olvasási kedvet fokozhatjuk a versekkel, mesékkel. /pl. Csukovszkij: Ajbolit doktor c. műve/. A nyelv iránt érdeklődőknek a 7-8. osztályban házi olvasmányokat adhatunk, ajánlhatunk.

Az írásbeli kifejezőképesség egy-egy olvasott mű tartalmi felidézésével fejleszthető, de csak a nyelvtanulás viszonylag magasabb fokán, 8. osztályban, vagy majd a középiskolában.

Egy-egy gyermekvers közös fordításáról önálló munkaként a 7-8. osztályban lehet csak szó.

3.

A feldolgozás módszerei:

A nyelvi órákon egyre nagyobb szerepük, jelentőségük van a játékos módszereknek, különösen a nyelvtanulás kezdő szakaszában s az általános iskolai oktató-nevelő munkában. A gyermekírók kötetekben sok a játékos vonás, így az oroszórán nagyszerűen játszhatunk velük. Ez a játék fejleszti a beszédképességet és a képzeletet, fokozza az érdeklődést, csökkenti a nyelvi gátlásokat. A sokféle játéklehetőség közül csupán néhányat sorolok fel. Csukovszkij Telefonja alapján játszhatjuk az elromlott telefont. Készíthetünk egy-egy költemény, mese címére, szereplőjére vonatkozó keresztretjtvényt. A szerepjátékok a nyelvi órákon is vonzzák tanítványainkat. A gyermekműveket vagy részleteiket dramatizálhatjuk a 4. osztálytól kezdve. A jelenetek bemutatása, előadása fejleszti a diákok kiejtését, beszédképességét, oldja a nyelvi gátlásokat. A játék során előtérbe kerül az emocionális átélés, a valóság és a mese területeinek képszerű elsajátítása.

A 4-8. osztályban a nép- és műmesék olvasása előtt /motiválásként, az érdeklődés felkeltésére/, vagy feldolgozásuk után bábozhatunk. A bábokkal bemutatathatunk egy-egy rövid jelenetet, jellemző, izgalmas részletet, a hősök tetteit. A tanuló bábozása szintén fejleszti a beszédképességet, a szókinccset.

A hang-, szó- és gondolati játékoknak szintén nagy jelentőségük van. A nyelvtanulás kezdeti időszakában érdekes, vonzó és hasznos a mesés abc. Az orosz abc betűihez egy-egy ismert orosz nép- vagy műmesei figurát, tárgyat társíthatunk.

Pl.: Ajbolit doktor, Buratino, Krokodil. Ez az abc a tankönyv elején vagy a végén színes, kivágható, jól használható kis képek formájában szerepelhet. Segítségével a tanulók könnyebben, hamarabb megjegyzik a cirill betűket. Egy-egy hang és betű, elsősorban a magyartól eltérőek, nehezen elsajátíthatóak tanulásánál a kép szereplőjéről meghallgathatunk egy-egy mesét - egyelőre még magyarul.

Itt vetődik fel a kérdés: mit és hogyan szemléltethetünk?

A hagyományos képekkel, illusztrációkkal történő szemléltetésnek nagy szerepe van a nyelvtanulásban s a gyermekirodalmi művek feldolgozásában. A szovjet kiadású színes, képes mesekönyveket jól hasznosíthatjuk az órákon. Az általános iskolai 4-8. osztályban A répa, A babszemecské, A telefon, Ajbolit doktor, Színes könyv stb. A kötetek illusztrációi alapján beszélgethetünk a szereplőkről, az eseményekről. Az orosz szak kollégisták törekszenek ilyen anyagok beszerzésére mind a hazai idegennyelvű könyvesboltokban, mind szovjet útjaikon.

Az auditív eszközök közül a lemezjátszót használjuk elsősorban gyermekdalok hallgatására /Antoska, Születésnap, Cseburaska dala stb./. A 4. osztályos orosztanuláshoz magnós anyag készült főleg gyermekdalokból. A 25 dalt a 4-8. osztályban orosz órákon motiválásként használhatjuk. Jónéhányat megtanulhatnak közülük a tanulók.

Az orosz szakköri munkában szintén fontos szerepük van az irodalmi alkotásoknak a 7-8. osztályban. Az orosz népköltészeti alkotásokból, a gyermekírók köteteiből, hanglezemefeldolgozásaikból, a szovjet gyermekfolyóiratokból kiállítást rendezhetünk az iskolában, orosznyelvű iskolai kiskönyvtárat teremthetünk.

Az 5-8. osztályban rajzkiállítást is szervezhetünk, amelyen a tanult és önállóan olvasott gyermekművek alapján készített rajzokat mutathatjuk be. /Kedvenc meséim, szereplők/. Ez az alkotó tevékenység is hozzájárul az esztétikai érzék, a művészi szemléletmód fejlődéséhez, az irodalom szeretetének elmélyüléséhez. Sz. Marsak írta a gyerekeknek: "A könyvek be-

szélnek veletek. Olyan nagyszerű mesét, érdekes elbeszélést tudnak mondani, amitől égni kezd a fületek, lapjaikról olyan csodálatos versek hangzanak el, amelyekre sokáig emlékeztek, az is lehetséges, hogy egész életetekben... A lehető legtöbb tudást, ismeretet sajátítsátok el, olvassatok sokat és kitar-
tóan".

Mivel az idegen nyelvek oktatása, elsajátítása minden ok-
tatási formában társadalmi igénnyé fejlődik, így orosz szak-
kollégista hallgatóinkat igyekszünk felkészíteni a nyelv ta-
nítására. Diákjaink mind az elméleti órákon, mind a tanítási
gyakorlaton igyeksenek jó munkát végezni, eredményesen tani-
tanak a 4. osztályban a nyelvtanulás kezdő szakaszában.

Demeter Éva:

Oroszórák a nyelvi laboratóriumban

I.

Bevezető gondolatok

A Sárospataki Pedagógiai Füzetek 6. számában ismertetés jelent meg főiskolánk nyelvi laboratóriumáról, felszereléséről és alkalmazásának területeiről.^{9/}

Ezúttal arról szeretnék beszámolni, milyen laboratóriumi munkaformák kerültek alkalmazásra az elmúlt tanév folyamán.

A nyelvi laboratórium olyan eszköz, amelynek segítségével a tantervi célkitűzéseket hatékonyabban tudjuk megvalósítani, mert:

1. az orosznyelvi oktatás lehetőségei jóval nagyobbak;
2. biztosítják a nyelvvel való közvetlen kapcsolatot, a hallgatók olyan hanggal beszélgethetnek, amely anyanyelvén szólal meg;
3. a nyelvi laboratórium segítségével egyéni oktatást lehet megvalósítani;
4. segítségével az egész csoport beszédképességét egyidőben lehet vizsgálni.

A hallgatók tudásszintjének figyelembe vétele nagyon fontos az AV-eszközökre támaszkodó oktatási módszer alkalmazása, a hagyományos tantervi órákba való beépítése során. A normál orosz csoportok hallgatói heterogén nyelvtudásúak, sokan minimális lexikai és grammatikai ismeretekkel kerülnek be a főiskolára. A hallgatók hallás utáni megértési készsége többnyire meglehetősen fejletlen, és ugyanez jellemző a beszéd-, a fordítási- és grafikai készségekre is. Ezért van fokozottabb szükség intenzívebb módszerre és ehhez a nyelvi laboratórium megfelelő audio-

vizuális eszközei, programozott tananyagai hathatós segítséget nyújtanak.

A normál orosz nyelvi csoportok heti három órás foglalkozásaiba az audiovizuális nyelvoktatás módszerének néhány fontos mozzanatát sikerült beépíteni, figyelembe véve, hogy a beszédértés és kifejezőkészség fejlesztésére elismerten és kiválóan alkalmas, s mint jól bevált módszert a nyelvtanárok már több éve eredményesen használják.

A nyelvi laboratórium, illetve az audiovizuális eszközökkel történő oktatás a hallgatók számára nívum volt, megszokása nem kevés időt vett igénybe. Több órára is szükség volt ahhoz, hogy a hallgatók elsajátítsák a technikai felszerelés /tanulói magnetofon, fejhallgatós mikrofon/ kezelését, megszokják az anyanyelvi bemondók gyors beszédét, az esetleges mellézközejeiket, s azt, hogy a látás oly nagy segítsége többnyire teljesen ki van kapcsolva. A gyengébb, lassabban reagáló hallgatók kezdetben nehezen "szólaltak meg". A laboratóriumi munkaformák rendszeressé válásával a hallgatók hamar elsajátították a technikai eszközök kezelését, beléjük idegződött, hogy a laboratóriumban sokkal nagyobb figyelemmel és minden tudásukat összeszedve dolgozzanak, mert a magnó, a hanglemez megy tovább.

A laboratóriumi foglalkozást tantermi szóbeli gyakorlatok /drillek/ vezették be, amelyek segítségével a tiszta auditív megértést és a stimulusra való gyors reagálást gyakorolták a hallgatók. Ehhez a gyakorlatsorhoz hanglemezeket használtak fel, s a bemondók kiejtését először kórusban, majd egyéneként próbálták utánózni. Ezután ismerkedtek meg a hallgatók a nyelvi laboratóriummal, a technikai eszközökkel és kezelésükkel, a mesterszöveg és sajátyszöveg rögzítésmódjával.

II.

Nyelvi laboratóriumi munkaformák

1. Kétfázisú fonetikai korrekciós drillek

A fonetikai korrekciós gyakorlatok egyszerű, imitativ jellegűek, de segítették a helytelen kiejtés korrigálását,

a hallgatókat a figyelem összpontosítására, gyors reagálásra szoktatták, és elősegítették a hallás utáni jobb megértést.

A körülbelül 10 perces gyakorlatsor első fázisában a bemondó mintaszerű kiejtése hallható szünetek beiktatásával; a második fázisban a tanuló ismétli a hallott szót, szókapcsolatot, kifejezést ügyelve a magán- és mássalhangzók helyes kiejtésére. Ezeket az imitációs gyakorlatokat a "Russzkij jazik za rubezsom" folyóirat hanglemezmellékletéről programoztam át magnószalagra. Példaként bemutatok néhányat: /a rövidség kedvéért csak a stimulust/

1. [o] он, осень, слово, вино
2. [o] - [ʌ] мой - моя [мʌја]
слово - слова [слʌвʌ]
3. [y] ум, ухо, умный
4. у меня [ум'ин'а]
5. [н] ты, мы, дым, жир
6. [в] ва, вот, вам
[в] виза, ветер, вяз
а/ [в] перед гласными
в университете [вун'ив'эр'сит'эт'ь]
в институте
б/ [в] перед звонкими согласными
в доме
в городе
в/ [в] перед глухими согласными /ассимиляция/
в школе [фшк'ол'ь]

A hallgatók a mesterszöveg rögzítésekor passzívan hallgatták a bemondókat, és ez lehetővé tette számukra, hogy jobban felkészüljenek a munkára. Ezután egyéni tempóban haladhatott mindenki a sajtószöveg rögzítésekor. Majd a két sáv visszahallgatása következett, amely alatt kétféle ellenőrzés folyt: önelőző ellenőrzés és tanári ellenőrzés /belehallgatás/.

Mivel a gyakorlatok reprodukzív jellegűek, nem kívántak a

hallgatóktól önálló feladatmegoldást, de segítették a tudatosítást, az automatizálást. Jelentősége és hasznossága a tantermi közös munka során nyilvánult meg. A hallgatók jobban figyeltek kiejtésükre, különösen a magánhangzók hangsúlyos és redukált kiejtésére.

A helyes orosz kiejtés és intonáció elsajátítása nem lehet csak ösztönös, fel is kell hívni a sajátosságokra a figyelmet, de nagyfokú automatizálást is igényel, s ehhez nagy segítséget nyújtanak a 4 fázisú drillek. Ehhez a gyakorlathoz szükséges hanganyagot az Orosz intonáció típusok c. tanszalagról és hanglemezekről montíroztam. A gyakorlatok reprodukzív jellegűek, mivel a fő figyelmet a hanglejtésre kell fordítani. Példaként néhány stimulus:

I. ИК-1

S: Наш друг прилежно изучает русский язык.

S: Наш друг прилежно изучает русский язык.

S: Наш друг прилежно изучает русский язык.

S: Наш друг прилежно изучает русский язык.

2. ИК-2.

S: Куда ты идёшь?

S: Что там видно?

S: Зачем ты пришёл?

S: Она поёт.

S: Это наш директор.

R: Что она делает?

M: Кто он?

M: Что она делает?

S: Она идёт в школу.

I: Что она делает?

M: Куда она идёт?

3. ИК-3.

S: Это ваша сумка?

S: Она поёт?

S: Её зовут Наташа?

S: Читает по-английски.

R: Вы читаете по-английски?

S: Понимает по-французски.

R: Вы понимаете по-французски?

4. ИК-4.

S : Я еду домой.

S : Они идут в театр.

R : А вы?

R : А вы?

S : Они пригласили нас.

S : Сегодня занятия не будет.

R : А вас?

R : А завтра?

5. ИК-5.

S : Какой сегодня день!

S : Какой суп вкусный!

S : холодно

R : Как сегодня холодно!

S : жарко

R : Как сегодня жарко!

S : дождь идёт

R : Как дождь идёт!

S : красивый лес

S : чудесная картина

2. A beszéd-készség fejlesztését, a hallás utáni megértést segítették a szövegfeldolgozó laboratóriumi foglalkozások. Ilyen módon végeztük "A magyar úttörőszervezet" c. szöveg begyakorlását. A program teljesítése 45 percet vett igénybe. A munka menete a következő:

Bevezetés: A laboratóriumi munka témájának, céljának ismeretése. A munkahely és a technikai eszközök előkészítése. A programot kétféleképpen lehetett végrehajtani: 1. A mestersáv diktálta ütemben, 2. egyéni ütemben, de így csak 4 feladat megoldására volt lehetőség.

1. feladat. Hallgassák meg a témát bevezető rövid szöveget. A feladat célja: hallás utáni megértés.

/A hallgatók a mestersávon rögzítik a szöveget/ A szöveg új, de ismeretlen szót nem tartalmaz.

В Венгрии после освобождения страны были организованы первые пионерские отряды по инициативе Венгерской Коммунистической Партии. В 1946-ом году был создан Союз венгерских пионеров - массовая детская организация, работающая под руководством Венгерского Коммунистического Союза Молодёжи.

2. feladat. Hallgassák meg és ismételjék a szünetekben a mondatokat, amelyek fokozatosan bővülnek, és végül egy összetett hosszú mondattá növekednek. Ez a feladat az összpontosítást, az emlékezetet fejleszti. /Két piramis mondat hangzik el/

В Венгрии были организованы пионерские отряды.

В Венгрии после освобождения были организованы пионерские отряды.

В Венгрии после освобождения страны были организованы пионерские отряды.

В Венгрии после освобождения страны были организованы первые пионерские отряды.

3. feladat. Állítsák meg a szalagot, és írják le emlékezetből az egyik mondatot. A feladat célja a helyesírási és a hallás utáni írás készségének fejlesztése.

4. feladat. Szerkesszenek a megadott kifejezésekkel az előző feladat mondataival analóg mondatokat:

1. Советский Союз

2. присвоить имя В.И. Ленина 3. пионерская дружина

Cél: önálló mondatszerkesztés.

Megoldások: 1. После победы Октябрьской революции в Советском Союзе были созданы пионерские отряды.

2. В 1924 году пионерской организации было присвоено имя В. И. Ленина.

3. Пионерская дружина делится на отряды, а отряды на звенья. В Советском Союзе пионерские дружины создаются в каждой школе.

5. feladat. Válaszoljanak a kérdésekre /5 kérdés/. Ez a feladat a már feldolgozott szöveg elsajátításának ellenőrzésére szolgált. A gyakorlat 4 fázisból állt.

Stimulus: Kérdés: Когда был создан Союз венгерских пионеров?

Reagálás: Hallgató válasza.

Megerősítés: Helyes válasz: В 1946-ом году.

Ismétlés: A helyes válasz megismétlése.

6. feladat. Mondják el "A magyar úttörőszervezet" c. szöveg tartalmát a táblára felírt vázlat alapján.

7. feladat. Hallgassák vissza a megoldásokat, és ellenőrzék helyességüket a jegyzetbeli szöveg segítségével.

Ez a gyakorlatsor nagyfokú összpontosítást, a hallgatók részéről alapos felkészültséget igényelt. Lehetőség volt egyéni haladásra, és a közepes és gyengébb nyelvtudású hallgatók ezt a megoldást választották, így csak a 4. feladatig jutottak el. A jobb orosz nyelvtudással rendelkezők megbirkóztak a teljes programmal. A foglalkozás ideje alatt a csoport minden tagját tudtam ellenőrizni, de a foglalkozást követően ismét meghallgattam a jobbak munkáit, és így teljesebb képet kaphattam a feldolgozott tananyag elsajátításáról és a hiányosságokról.

Ez a gyakorlattípus alkalmas az országismereti témák feldolgozására is. Pl.: orosz és szovjet zeneszerzők, képzőművészek, szovjet városok stb. megismerését szolgáló órákon való felhasználásra.

3. A nyelvtani struktúrák gyakorlására, súlykolására, a "Programozott nyelvtani gyakorlatok a gimnázium I-IV. osztálya számára" hanganyagot használtam. A program mind a laboratóriumban, mind tantermi órákon alkalmazható. A drillek egy-egy

nyelvtani jelenséget súlykolnak, 4 fázisúak. Nem gépies ismétlésre, hanem aktív gondolkodásra, alkotómunkára készítetik a hallgatókat.

Az igeragozás ismétlődő automatizálására felhasználhatók a reprodukív és produktív gyakorlatok. A gyakorlatsorok reprodukív drillekkel kezdődnek.

S : Мы встаём в шесть часов утра.

Когда вы встаёте?

M : Мы встаём в шесть часов утра.

Produktív gyakorlatok:

Példa:

S : Я встаю рано, - Пётр

M : Пётр встаёт рано.

S : брать с собой портфель

M : Пётр берёт с собой портфель.

S : нести портфель

M : Пётр несёт портфель.

S : ты

M : Ты несёшь портфель.

A gyakorlatokat természetesen a program által diktált időpontokban használtuk fel. Például a БОЛЕТЬ ige ragozása "Az orvosnál" c. társalgási téma feldolgozásakor került felhasználásra, de nagyon jók a МОЧЬ, УМЕТЬ, ЗНАТЬ igék használatát súlykoló drillek is.

A begyakorolt nyelvi jelenséget ezután megpróbáltuk visszahelyezni természetes beszédhelyzetbe. Dialógusok összeállítására egy megadott minta alapján:

I. Иван выучил первый урок.

- Иван, ты выучил первый урок?

- Да, я уже знаю первый урок.

К нам приехал новый учитель.

На конверте его адрес.

2. Вы изучаете русский язык.

- Вы умеете писать по-русски?

- Конечно.

Отец говорит по-русски.

Ты ходишь в кружок рисования.

У Марии хороший голос.

A dialógustanításhoz nélkülözhetetlen vizuális /képi/ anyag, sajnos, nem állt rendelkezésünkre. A bemutatott dialógusokat variálták a tanulópárok a megadott szavak, kifejezések alapján.

- Что вы хотите?

- [1]

- Какую вам дать?

- [2]

- Пожалуйста.

- Спасибо.

[1.] газету
журнал
карту

[2.] "Правду"
"Огонёк"
города Москвы

4. Analógián alapuló, változtatásokat, transzformációt igénylő gyakorlatsorokat alkalmaztam néhány társalgási téma gyakorlásakor.

Az "Orosz társalgás" jegyzet témáinak egy-egy gyakorlata alkalmas laboratóriumi program készítésére. Például az "Évszakok és időjárás" c. témakör feldolgozása során:

Feladat. Szerkesszenek mondatokat a példa alapján a megadott kifejezésekkel! /A gyakorlatsor 4 fázisú/

Példa: Наступила зима.

Stimulus: весна

Helyes megoldás: Наступила весна.

Példa: Термометр показывает ноль градусов.

S : МИНУС ШЕСТЬ ГРАДУСОВ

M : ПЛЮС ВОСЕМЬ ГРАДУСОВ

Helyes megoldás: Термометр показывает минус шесть градусов.

A "Vásárlás", "Áruházban" témakör feldolgozásához jól használhatóak a házi készítésű diaképek, nemcsak szemléltetésként, hanem a párbeszéd gyakorlásához képi stimulusként is felhasználhatóak.

A gyakorlatsort variálható párbeszédekkel kezdtük.

- Скажите, пожалуйста, сколько стоит [1] ?

- [2] . Возьмете?

- Да, возьму.

[1] пальто	[2] 80 рублей
мужской костюм	91 рубль
плащ	43 рубля
юбка	10 рублей

- Что вы хотите купить?

- Я бы хотел купить [1] .

- Какого цвета?

- [2]

- Пожалуйста.

[1] куртку	[2] коричневого
джинсы	синего
рубашку	белого
свитер	серого

Ezután a diaképekhez a tanulópárok dialógusokat állítottak össze, így "hangosítottuk" a különböző, vásárlással kapcsolatos szituációkat bemutató diaképeket.

5. Fordítási, tolmácsolási gyakorlatokat is felhasznál-
tam a jegyzetből laboratóriumi feldolgozásra = /5. és 6. gyakorlat, 56. oldal/.

Ez a gyakorlatsor is 4 fázisból állt.

S: 10 év

M: десять лет

S: IV. osztály

M: четвертый класс

S: Mikor születted?

M: Когда ты родился?

S: Hány éves vagy?

M: Сколько тебе лет?

S: Mikor iratkoztál be a tanítóképző intézetbe?

M: Когда ты поступил в учительский институт?

A tolmácsolási gyakorlatok a szakszövegfordítási készség fejlesztését segítik, és jól alkalmazhatók az átvett szókincs ellenőrzésére, a hiányosságok feltárására.

III.

Néhány tanulság

A nyelvi laboratóriumban alkalmazható sokféle munkaforma közül az audio-orális gyakorlatok kerültek leginkább /többnyire/ alkalmazásra, mivel megfelelő audiovizuális program nem állt rendelkezésre. A nyelvi laboratóriumi órák hallgatókra gyakorolt motiváló hatása azonban így is észrevehető. Lehetőséget adott változatos és tartalmilag is érdekes órák tartására. A hallgatók szívesen és aktívan vettek részt a közös munkában. A technikai eszközök által diktált tempó aktív tanulá-

ra, felelősségteljesebb felkészülésre készítette a hallgatókat.

Jelentős eredményekről és gazdag tapasztalatokról még nem számolhatok be, kis beszámolómmak nem is ez a célja. A végzett munka azonban azt sugallja, hogy még hatékonyabban, rendszerebben kell bevonni az oktatómunkába a laboratórium által biztosított audiovizuális technikai eszközöket, a nyelvi laboratóriumi munkaformákat. Ehhez azonban a laboranyagot /hang- és képanyag/ sürgősen fel kell újítani és bővíteni. Nem áll rendelkezésünkre olyan központi program, amely az oktatótt tananyag megfelelő részeivel foglalkozna. A jegyzetnek nincs nyelvi laboratóriumi programja, a tanórán feladott szövegeknek, házi feladatoknak nincs nyelvi laboratóriumi megfelelője, ami az egyéni tanulásban fontos szerepet játszik.

Természetesen, mi oktatók, saját magunk is készíthetünk laboratóriumi anyagot, de az ilyen ad hoc programozás számos hátránnyal jár az olyan speciális anyagokkal szemben, amelyek egyenesen a nyelvi laboratóriumok számára készültek. Azonban nem jelentéktelen és elhanyagolható az a tény sem, hogy az ad hoc programozás segítségével lehet legjobban megtanulni, hogyan kell használni a nyelvi laboratóriumot; az oktató jártasságra tesz szert a laboratóriumi program tervezésében és használatában.

A nyelvi laboratórium az új módszerekhez, eszközökhöz új típusú tanár-egyéniiségeket kíván. Ebben a továbbképzés feladatai óriásiak.

Hazánkban magas színvonalú kutatások folynak az idegennyelv-oktatás modern technikai eszközökkel való megújítása érdekében. Több felsőoktatási intézményben már gazdag tapasztalatokkal rendelkeznek a nyelvtanárok, s ezeket az eredményeket mi is hasznosíthatjuk.

A megfelelő programmal ellátott és megfelelő módon használt nyelvi laboratórium nagymértékben hozzájárulhat a nyelvtanulási lehetőségek növeléséhez, és a hallgatók motiváltságát is erősítheti.

Használt irodalom:

1. Ábrahám Károlyné - Koltai Gézánó: Programozott orosz nyelvi szalagok a gimnáziumok számára. INyT, 1972. 6.
2. Bóky Loránd: A nyelvi struktúrák laboratóriumi oktatásának kérdései. AV Közlemények, 1978. 5.
3. Dr. Pülöp József: A dialógusok szerepe és tanításuk metodikája az orosz nyelv oktatásában. INyT, 1981. 3.
4. Gyöngyössy Istvánné - Nemes Zsuzsa: Beszédközpontú nyelvoktatás AV-eszközökkel. AV Közlemények, 1976. 5.
5. Hegedűs József: Az MKKE nyelvi laboratóriuma. AV Közlemények, 1974. 5.
6. Dr. Horváth Antal: A drillek használata a középiskolai angol órákon. INyT, 1972. 5.
7. Kéri Henrik: A beszédértés fejlesztése. INyT, 1972. 6.
8. Dr. Kováts Dániel: Laboratóriumi munkaformák a középiskolai nyelvtanításban. INyT, 1967. 2.
9. Dr. Kováts Dániel: Modern technikák és eszközök a nyelvoktatásban. Sárospataki Pedagógiai Füzetek, 1982. 6.
10. Németh Attila: AV-módszerek a Veszprémi Vegyipari Egyetemen kezdő hallgatóinak angol nyelvi képzésében. AV Közlemények, 1981. 2.
11. Paál László: Ellenőrzés és számonkérés a nyelvi laboratóriumban. INyT, 1967. 2.
12. Péch Mária: Mégis mozog a föld az ELTE Bölcsészettudományi Karán is. AV Közlemények, 1974. 4.
13. Dr. Tarján Jenő: Audio-orális nyelvoktatás. A korszerű nyelvoktatás kérdései, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp. 1965.
14. Technikai eszközök a nyelvoktatásban. A laboratóriumi nyelvoktatás elvei és módszerei. Tankönyvkiadó, Bp. 1964.

15. Возможности развития навыков устной речи с помощью технических средств и аудиовизуальных учебных пособий в обучении русскому языку в ВНР. Государственный Центр Технологии Обучения ВНР /ООК/, Веспрем 1981.
16. Вятутнев М.Н.: Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах. Русский язык за рубежом, 1977. 6.
17. Нахабина М.М., Самуйлова Н.Н., Сободева Н.И., Харланова Л.А.: Лингафонные работы по русскому языку. Москва "Русский язык" 1982.
18. Петрова Т.И.: Обучение разговорной диалогической речи. Русский язык за рубежом, 1979. 2.

Szentirmai László:

Bábjátékelmélet — apróban

„A művészet ott kezdődik, ahol a tudomány leteszi a fegyvert.” Ez a bölcs megállapítás nem a művészet mindenható voltát, hanem inkább emberarcúságát, emberközeliségét hangsúlyozza. A művész: környezetét, a világot kutató-megismerő-magyarító ember. Vizsgálódása köznapi, módszere csak mélységében, elszántságában különbözik az utca emberétől, ítéletei az érzékekre összpontosítva, az érzelemein át győzik meg a kíváncsiakat.

A művészetek rangja érthetően esett vissza a tudományok nagy áttöréseinek idején. Elgondolkodtató azonban, vajon bearrayozzák-e a kisember mindennapjait a magfizikának a neutronbomba rettenetét felmutató nagy eredményei, a csillagászat emberléptékkal mérhetetlen távlatokat befogó, jégvilág-semmibe omlást festő jövőképei. A computer-TV-automata világ túl kevés virágillatot lehel magából. A madárcsicsergés lemezsercegéssel, magnetofonszalagalapzajjal érkezik a fülbe sokak számára.

A művészetek ott vannak körülöttünk. A klasszikusok által feltárt tartalmak tetemes része beépült napjaink életébe, vitathatatlan axiómákként szabályozzák gondolkodásunkat. Hatnak ránk, akár tudomásul vesszük, akár nem. A művészetek hatásrendszerének eo ipso eleme az érzékeken, az érzelmeken át való hatás. De miért hatnak? A dolog igen egyszerű. Maga a való világ köszön vissza a műveken át. A valós világ olyan másai, amelyek többek a mindennapok egy-egy pillanat töredékénél. Minden mű egy törött, de fénylő tükörcserép, melyről nem hisszük, mennyit képes visszaadni a való világról mindaddig, míg "lehajolni" képesek nem vagyunk érte. Az igazi művész gyűjtögette

ítéletfűzér ugyanannak a valóságfeltárásnak a gyümölcse, amivel a laikus fordul környezetére felé, igaz, jóval képzetlenebbül, gyéresebb asszociációs bázis, kevesebb megtanult összefüggés birtokában, kevésbé kritikusan, elkötelezetlenebbül. Hallani mindnyájan hallunk, de meghallani már kevesebben, s kicsi azoknak a száma, akik értelmesen fülelnek, főként azért, hogy hallassanak valamit. Hiszen mindannyian nézünk, de kevesen látunk, sokan csak bámészkodnak, a legkevesebben azok vannak, akik megláttatni akarnak, s tudnak is.

Közismert, hogy előre lépni csak a lehetőségeit reálisan felmérni s azok szerint cselekedni képes ember tud. Egyébként kudarcokkal teli, hasztalannak érzett, kilátástalanságba torkolló élete lesz. A szervezett oktatás alapvető célja az, hogy mindennemű, hasznosnak ítélt ismeretekkel feltöltse a felnövekvő nemzedékeket, hogy az birtokába kerüljön mindannak, ami segítségével legalább jól alkalmazkodhat környezetéhez, majd azt hasznosan alakítani képes legyen. Ezek nagy része fontos, de száraz tudomány, természet- vagy társadalomtudomány, mely az ész birodalmába tartozik, nem szándékszik az érzelmekre hatni. Tőlünk független axiómák ezek. Szerethetjük, nem szerethetjük; vannak és így vannak.

Köztudott, hogy a gyermek "érzelmi lény". Az érzékeiben fogékony, bázisismeretekben azonban szegény gyermek képességeinek felfedezése, csiszolása, ismeretekkel táplálása újabb és újabb módszerek bevezetésére serkenti az iskolát. Egyébként az emberiség hasznos információinak folytonos és felgyorsult növekedéséből, a technika rohamos fejlődéséből következő új követelményekből fakadó versenyben az iskola alul fog maradni.

Minden olyan módszer, amely egyik vagy másik gyökerén át valamely művészeti ágból táplálkozik, fokozott eredményességre számíthat, főként a 8-9. életévre tehető gondolkodás-váltást/ti. a konkrétból az elvontba/ megelőző időszakban. Ennek legszűkreszabottabb bizonygatása is jóval meghaladná az egész gondolatsor méreteit, különben is remélhetőleg nyitott ajtókat döngetne.

A művészeti ágak egyike a bábjáték. A színházművészetben elfoglalt autonóm helye vitathatatlan. Ennek hangsúlyozása azért fontos, mert a köztudatban sokáig valamiféle gyerekeknek szánt mesés pótszínházként rögződött, amelynek a szereplői kérik a legkevesebb fizetést... A valóságban ez közel sem így van. A bábjáték sajátos törvényszerűségekkel rendelkezik, s olyan dolgokra képes, amire a többi drámai ágazat - az élő szereplők testi korlátai miatt - képtelen.

Igen sok művészeti ág bábáskodik egy-egy sikeres produkció létrejötténél. A sok összetevő hivalkodás nélkül simul össze, hatásuk nem egyenként, hanem komplexen érvényesül, s itt-ott süti át a produkciót. Egy-egy ág igazi szerepe, fontossága akkor mérhető igazán, ha avatatlan kezekben hiányával vagy éppen hibásságával vonja magára a figyelmet.

A bábjáték beillesztése a pedagógia módszertárába azért indokolt, mert az oktatásban alkalmazott bábos megoldások kapuk lehetnek művészeti ágak, ágazatok felé: egyrészt befogadói minőségben, másrészt aktív, alkotói minőségben /tervezéstől mozgatásig/. Az animációra könnyen hajló gyermek /akár gondolatban, képzeletvilágában, akár például babával játszaskor a realitásban mozogjon/ és a művészeteken át végül is a valós világ között teremthető kapcsolat, s ezt feladni ostobaság.

A gyakorlatban egyre elterjedőben levő bábjátékos módszereket, illetve inkább megoldási kísérleteket megfigyelve alapvető hiányosságra derül fény, hogy ti. sehol sem tanítják /az óvodák képzést kivéve/. Ajánlgatni több tantárgypedagógia is ajánlgatja, de a módszerbeli ismertetésben, felkészítésben nagyok az elmaradások. Mint mindennek, ennek is van "ABC"-je, sőt komoly "grammatikája". Sok összetevője tanítható, tanítandó lenne.

Azt már előljáróban le kell szögezni, hogy a bábjáték látható és hallható drámai ág. A pedagógiában alkalmazott bábozásnak, mint módszernek, ugyanazon törvényszerűségeknek kell megfelelnie /a pedagógiaiakon túl természetesen/, mint a művészi bábjátéknak. Ebből egyenesen következik, hogy látványyszerű elemeinek is meg kell felelnie a képzőművészet szabályainak.

Ez evidens. Nyilvánvaló igazságát meggyőzően lehet megerősíteni egy hajmeresztően képtelen ötlettel, /amely természetesen azonnal elvetendő!/, hogy ti. ronda bábukkal is lehet eredményt elérni. Lehetni lehet, csak kívánatosat nem... Az előbbi gondolatnak az ad létjogosultságot, hogy a mindennapok gyakorlatában az alkalmazás fontosságáról sűrűn hangzanak el ajánlgatások a pedagógiai célzatú bábjátékkal összefüggésben, de a dolog nehezebbik részét már az ilyen területen többnyire teljesen képtelen pedagógusokra bízzák, akik személyes jóindulatukon, lelkesedésükön, gyermekszeretetükön túl nem sokat tudnak felsorakoztatni egy avatott megoldás létrejötte érdekében.

A katedrúra került bábu nem lehet csúnya, ez nyilvánvaló. Giccses sem, ez is evidens, bár ez már nehezebben kerülhető el, hiszen olyan sok "elbűvölően édes kedves kis" bábu kínálja magát a világban. Mielőtt eltévednénk giccországban, szegezzük le: a látható /mert látható/ bábu tervezésekor /mert tervezendő, a szó elmét-dolgoztatást jelentése értelmében/ a képzőművészet sarkalatos képi szabályainak meg kell felelnie munkánknak.

A legelengedhetetlenebb a látványbeli egyöntetűség, az "azonos töről metszettség". Ezek az igen szemléletes jelzők oly sokszor nem érvényesülnek, pedig a látványbeli disszonanciák, már maguk elegendőek ahhoz, hogy a gyermekek szemét mérgezzék. A baj az, hogy a pedagógus kezéből mindent evidensnek tekintve a gyermek /hiszen miért is kételkedne benne; a tanítónak van oklevele, nem neki/ elfogadja a gyengébb - néha kritikán aluli - megoldást is jónak, sőt mintának tekinti azt.

A látványbeli egyöntetűség alapja az azonos formai motívumok rendszere. Az egymással látszólag semmiféle formai rokonságban nem levő szereplők, környezeti elemek stb. látványbeli szinkronját, harmonikus megjelenését az absztrakciós, illetve stilizációs folyamat biztosítja.

Az absztrakció gondolkodási alapművelet, melynek segítségével a szóbanforgó dolog tulajdonságai közül egyet fontosab-

bá avatunk a többenél, melyek nagy résztől a továbbiakban el is lehet tekinteni. Ennek az ad jelentőséget, hogy a báb a rosszul rögzült sémától eltérően fejlődésében nem a babaszerűség felé, hanem a jel, a jelkép felé halad. Magyarul a báb - az igazán jó báb - csak jelzése annak, amit modellál. A legszébb baba-báb is a gyermeki lélekben kel életre - vagy marad éppen "élettelen" /hatástalan/ rizsporarcú, üvegszemű, fafejú kesztyű... A báb lehet tárgy, vagy tárgynak sem nevezhető rongy-kacat, mely értő kézben lesz gonosz banyává. Mindez törvényszerűség, a befogadás törvényszerűségeinek egyike.

Térjünk vissza az absztrakcióhoz! Az absztrakció elvonatkoztatás. Egy bizonyos szempont szerint egy tulajdonságot, vagy tulajdonságsoportot lényegesnek veszünk. A báb esetében ez bizony nem is mindig tűnik első látásra evidensnek. A téma elmélyült elemző feldolgozása kapcsán merül fel az az "ötlet" /amely a majdani formai egyöntetűséget biztosító motívum gyökere/, ami a fantázia és a képzettársítás eredménye, s néha az egész asszociációs bázis kemény megdolgoztatásával születik. Nyilvánvaló, hogy szélesebb asszociációs bázis, rugalmas képzettársítási készség mellett mindez könnyebben megy. Ennek az ötletnek meg kell állnia a helyét a hétköznapi logika próbáján, ellenkező esetben csak szűkkörű közönség, a vájt fülűek előtt nyílik meg a mondanivaló. A gyermeki elme rugalmasságát ismerve a lehetőségek óriásiak, mégis elgondolásaink csapongásának érdemes határt szabni. Le kell szögezni, hogy a megoldások - sőt a jó megoldások - számosak lehetnek, mint ahogy Rómába is több út vezet..., jók ha egységes képi világot teremtenek, átgondoltak s a képzőművészet szabályait nem értik.

A továbbiakban két rajzos gondolatsorral támasztanám alá az előbbieket és saját - a gyakorlatban szép eredménnyel alkalmazott, mások által is kipróbált - megoldásaimat ismertetném.

Hézzük meg mindezt az első konkrét feladat megoldásának esetében! Gazdag Erzsi: A csavargó füstgyerek című versét az óvónő bábjátékkal szándékozik a gyermekek számára szemlélete-

sebbé, kedvesebbé tenni.

LÍRA

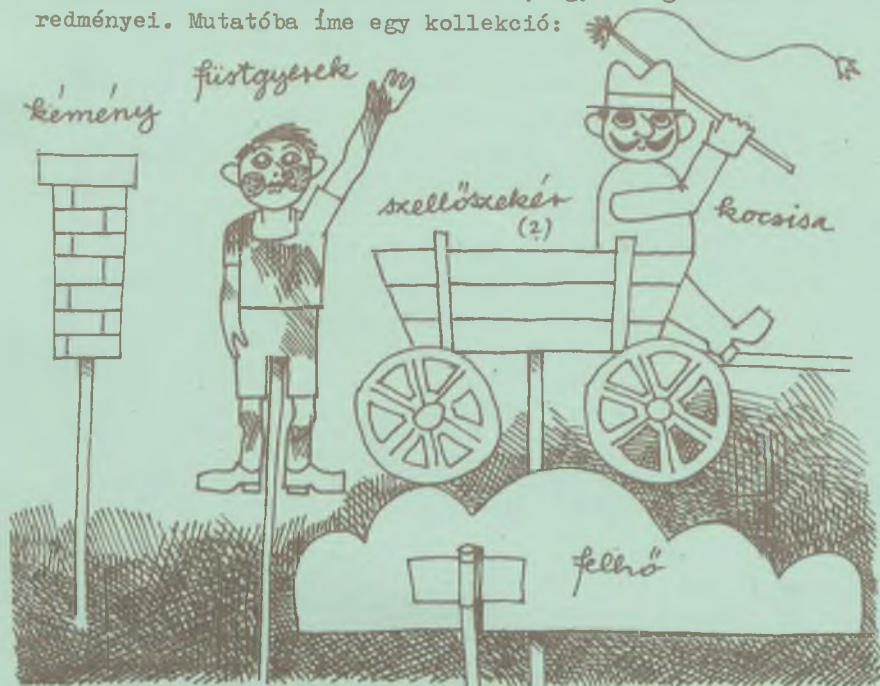
versike

DRÁMA

bábjáték

A feladat ez esetben azt jelenti, hogy látványná kell tenni a versikében leírtakat. Emellett eljátszhatóvá kell tenni azáltal, hogy a drámai elemeket kihangsúlyozva, a líraiakat ezeknek alárendelve kell műfajt változtatni. Ez utóbbi részletesebb kifejtésével jelen sorokat nem bővítem.

Mielőtt bármibe belekezdenénk, gondoljuk végig az utat, egyébként az első verembe beleesünk: a bábos közhelyek, az agyonkoptatott vizuális zsákutcák szinte kínálják magukat. Eredményük, a semmitmondó tucattábuk, egysíkú gondolatmenet eredményei. Mutatóba íme egy kollekción:

A látvány ugyanúgy tervezendő, mint bármilyen más. A tervezés a "szereplők" és a környezet összeírásával kezdődik. Minden szereplő, akinek a lírából lett drámát ugyanoda elvinni képesek a nandanivalót illetően, mint az a versben eredetileg volt. Ez esetenként szelekciót jelent, más - de ritka - esetben szaporítást. A környezet /színhely/ esetében ugyanígy van. A külső és belső színhelyeket ajánlatos jelekkel megkülönböztetni.

A mi esetünkben a szereplők: a füstgyerek, a szellőszekér-kocsisa. Környezet: az égbolt, a felhők. Mindezek könnyen megjeleníthetőnek ígérkeznek, bár a szellőszekér láthatóvá tétele // elsőre kétségesnek, de legalábbis izgalmas feladatnak tűnik. Mi az, amit még megjeleníthetőnek, megjelenítendőnek kell tekintenünk? Elsősorban mindezen felsoroltaknak a mozgását. A honnan hova mozgás feltérképezése fontos feladat. Elidegeníthetetlen a bábjátéktól magától. Ennek elmulasztásából fakad az écsorogva deklamáló unalmas "bábmozgatás". Túl sok eszközhasználat, mozgás nincsen, ez megkönnyíti a dolgunkat. Egyben lehetőséget ad arra, hogy egyszerű technikai megoldást válasszunk, jelen esetben a síkbáb technikát.

Ezen túl bizonyos mértékig megjeleníthetők még a belső tulajdonságok, néhány jellemvonás is. Ezek felmérése azért komoly feladat, mert a bábu nem képes mimikára, jelleméről, jellemének változásáról nem értesítenek arcmozgásai, grimaszai. Érhető tehát, miért kell igen találóan megválasztani azt az egyet, amit végig visel az arcán! A tekerő füstgyerek "tekerő" voltát /hogy ti. folyton kószál, csavarog/ ki lehet és ki kell hangsúlyozni a fekete "füstös"-ségén túl szurtos pofácskával és jellemfestő külsőséggel kell láthatóvá tenni rakoncátlanságát. Egy tisztára suvikszolt, fapofa füstgyerekről nehéz elképzelni, hogy csak úgy rákiáltson a szellőszekér kocsisára:

"jó lenne ha felvennél,
s egy faluig elvinnél".

A kormos ábrázat csak kéményseprővé teszi a kis figurát.

A füst amorf dolog, lebegő, megfoghatatlan. Hétköznapi gondolkodással: anyagtalan valami. Ha meghagyjuk a figura kezét, lábát, igen reális figura marad.

Nem is használja egyiket sem semmire, megfontolandó tehát szükséges-e, illetve a hiánya vagy megléte-e a nagyobb nyereség?

Ha ilyen módon alakítjuk-tervezzük a kis füstgyereket, elkerülhetjük, hogy mereven álljon, jobb esetben - ami még külön munkát kíván - súlyos kezek lábak lötyögjenek minden mozdulatnál. A "súlyos" itt azért igaz még "papírsúly" méretben is, mert a füstgyerek esetében illendő lenne a lebegést modellálni. A következő feladat tehát anyagot keresni, amely a mozgó síkbán a lebegésre visszautal.

A könnyű sallangok /raffia, műraffia, szalagokra szabdalt muszlindarab stb./ sajátosan követik a /megmaradt/ fej mozgását. Igazán "bábos" megoldásként felkerül a frufu helyére egy

Füstgyerek

külső jegyek
hormon, füstös,
fekete, lebegő,
amorf, ...

belső jegyek:
tehergő, csavargó,
jókedvű, vállalkozó, ...

külsővé tehető

hamisítás
mosoly
szurtos pofa

füst + gyerek

valós
megfelelők

"báb"

külső motívum

kör
(Aikidó)

az egész produkció
formái: harmóniáját
biztosítja

Technika
mozgató és
hivitelezés

(az esetem)

szóbab

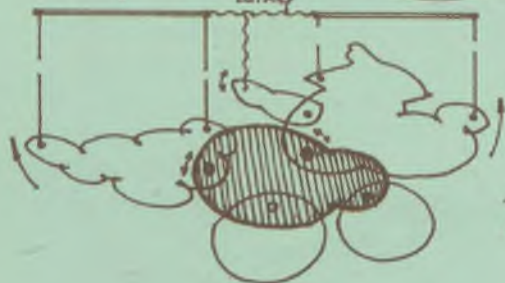
Az égbolton különféle felhők váltják egymást. Szó-
kás szerint a felhő vizuális jele alrotációkor a
cumulusokat, a tölgyre fehér, ka-
cs, duanászéri gomolyfelhőket
vezetik alapul.

A harmóniát
biztosító
mótionum

aurapálcika
ésíny

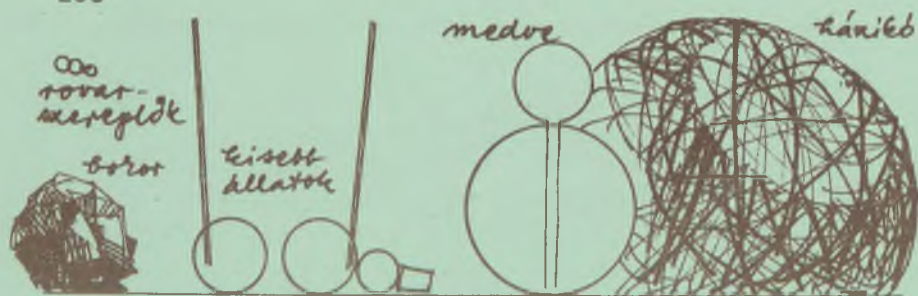
Bellőszere - kocsi

A papírból készített
síkbéta szerkezeti
terve

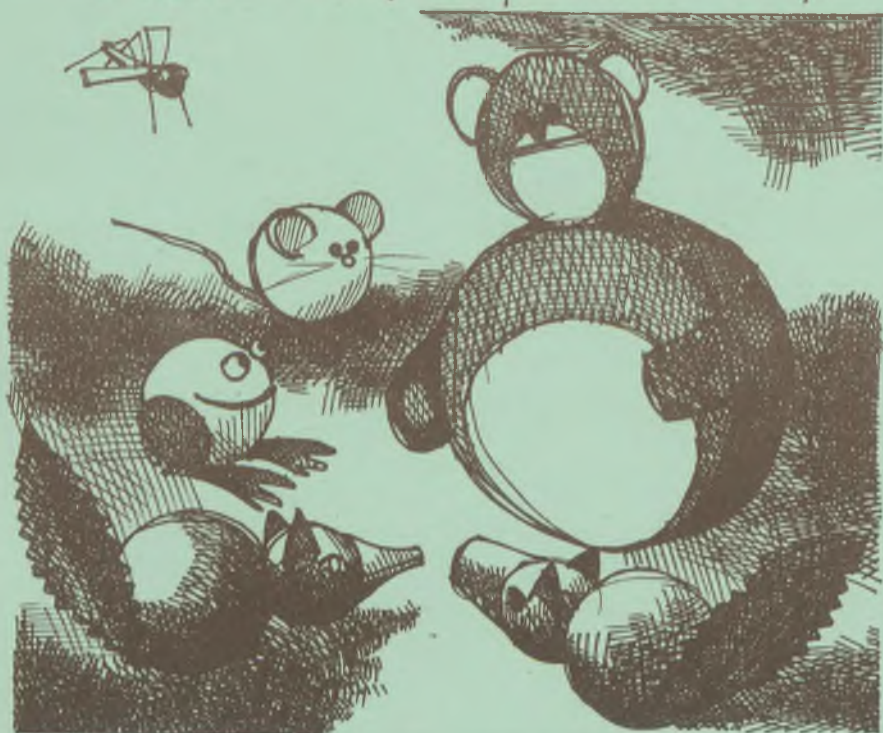
kis csokor árvalányhaj. Ez már az asszociációs bázis igen mesze eső pontjainak bevonásával kerül elő. Haj, ez nem vitás. Az árvalányhajnak igen finom lebegő mozgása van, amit már csak néhány tollféleség mül felül. Egyébként is a füstgyerek "árvalázkodni" fog a nyúl farknyi mese végén: "most is ottan sírdogál..."

A második ismerttetett megoldás a "Vityilló" című orosz népmeséhez született. A tervezőmunkát főként meghatározó tényező az a kíváncsi volt, hogy a kis jelenet végül is akár egy asztal sarkán is előadható legyen. Ilyen esetben sok út közül lehet válogatni: síkbáb, ujjbáb - gyűszűbáb. A felsoroltakon túl létezik egy háttérbe szorult bábjáték forma az ún. "familiáris" bábjáték, a családi bábjátékos. Hagyományára támaszkodva a felső mozgatás módszerét, mint technikai megoldást volt célszerű alkalmazni, másrészt bensőséges hangulatot teremtő hatását tűnt vonzónak felhasználni. Ezzel a "hogyan" kiválasztása lezárult. Ezt követte a "mivel" kérdése. Milyen formai alapelemmel teremtsünk harmóniát a szereplők sokaságában /légy, bolha, szúnyog, egér, béka, nyúl, róka, farkas, medve/? A folytonosan sokasodó figurák mozgatása folyamatos feladat, ami könnyen mozdítható bábut kívánt! Itt az ingatagság bizonyos mértékig erény volt. A gömb, mint alapelem, már itt is felbukkant. A bokrok formája /papírgalacsin - mint kivitelezési megoldás/ az egyszerűsítés folyamán szintén a gömbnél állapodott meg. Ettől a ponttól kezdve az öt nagyobbacska állatszereplő testét ping-pong labdából látszott legmegfelelőbbnek megtervezni. A specifikumok érzékeltetésére kisebb gömböket /bizsu gyöngyök/ és csekély formai engedményként forgástesteket: hengert, kúpot alkalmaztam.

A tervezést a méretek összehasonlítására szolgáló aránytervrajz készítésével célszerű kezdeni. Ennek sematikus változatát a mellékelt ábra tartalmazza. Ennek segítségével kivitelezés előtt felmérhető, melyik tárgycsoportban kell kutatni a megfelelő kiegészítő után. Így az érdemi munka nem fullad időrabló esetlegességbe. Általában igaz az, hogy az elmélyült

Előzetes, az arányokat feltételező tervdrajz

Farkas
(rézletes tervdrajz)

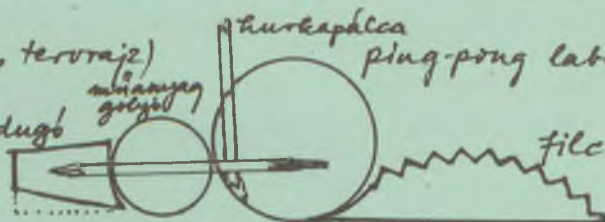
parafadugó

minimális
golyó

hurkapálca

ping-pong labda

file

Barnamedve

a bátyóval, első állomá-
sa. Tanulmányozása után az
elöl; tulajdonságokat
vonzuk el; erős,
nagy, barna
szőke

a játékbearé
(igen gyakran változtatás
nélkül használ-
ják bátyóval)

Bábu

Medve

síkidomorból
szőmésztatra

síkból,
síkidomorból
szőmésztatra

keresked
formákobb
építve

közelálló, apró szemek,
szel, egyenes szárvonal,
alacsony homlok, lábatlan
golyós test, imbolygó moz-
gás

(fejé faránál, törese sajtoz-
dóv, mozgathó tunkapalccal)

A vígylő

Szármasztás
gömbtől

zsineg

MOZAIK
ragasztó

léggömb

vízrel
hígítva

(szárítás
után
kiszúrjuk)
szinezés. NEOLUX spray

A róka. Az állat
legjellegzetesebb
tulajdóságait innen
kell figyeltetni.
(forma, szín)

hegyes orr, lompogó fark,
ravszerű (?) ábrázat
vörösés rózsát, fehér mellékny

VUK >>

ajánlatos meg-
vizsgálni más
formateremtő
utak is, de
nem az
eredetlenség
mögött
leműködés
cékjából.

Itt kell
egybevetni az eredetivel!

Megfigyelhető, hogy ez esetben mit
tartott lényegesebbnek a tervező.

*

A ping pong labda
gömbje formailag
meghatározó

az orr forgácsolást (nyaralás vizu); fülek, fark: filcra tettek.

tervezésre fordított idő nem időpocséklás. A tanácstalan tétlenkedéssel vagy a céltalan keresgéléssel elvesztegetett idő után végül is mégis csak meg kell tervezni a munkát!

Érdemes kis "műhelyrajzot" készíteni a tervezett figuráról, amelyen az összeépítés legjobbnak vélt megoldását lehet rögzíteni, gondolatban végigvezetni. A mellékelt rajzok a farkas báb ilyen rajzának sematikus változatát is tartalmazzák.

A gondolatsor címéhez igazodva, bízva abban, hogy a leírtak és a lerajzoltak külön-külön de összefüggésükben is értelmezhetőek, néhány gondolattal bízom a témát az elolvasást szükszerűen követő személyen belüli feldolgozásra.

A leírtak csak töredékei egy módszernek, s főként ízelítőül, s amolyan baráti szívvvel írt hivatásnak felelnek meg. Tény, hogy az előre haladásból visszatekintve minden hátrahagyott lépcsőfok könnyebbnek tűnik, mint az arra még csak felhágni szándékozónak. Az is biztos, hogy a jó szándékon alapuló folyamatos módszertani önképzésnek, mások eredményei tudatos elemzésén és az alapvető esztétikai törvényszerűségek elsajátításán át haladó önépítésnek, a konokul kemény munkának sokkal hamarabb mutatkozik meg az eredményekből fakadó öröme, mint a tétlen semmittevésnek.

Végül is minden a jövő nemzedék jobbításáért történik, s ezért mindent megtenni: kötelesség, nemes kötelesség.

Régi városka /filctoll/

Dr. Földyné Asztalos Adrienne:

Kodály Zoltán sárospataki kapcsolatai

Sárospatak az emlékeztetőjében

Kodály Zoltán

Szerte a világon megemlékeznek nagy zeneszerzőnk és zenetudósunk, Kodály Zoltán születésének 100. évfordulójáról. A megemlékezés alkalmával büszkeség tölt el bennünket, hogy a Mester baráti kapcsolatot tartott fenn sárospataki tanárokkal. Kovács Dezső tanítóképző intézeti igazgató a Zeneakadémián egy évvel járt alacsonyabb évfolyamra Kodály Zoltánnál. Több alkalommal elküldte műveit a zeneszerzőnek véleményezés céljából. Ő mindig készségesen segített és tanácsokat adott. Amikor a "Cserebogár" című férfikari népdalfeldolgozást nézte át, csak néhány korrigálnivalót talált. Ezt írta levelében:

*/ Elhangzott főiskolánkon 1982. december 10-én a zeneszerző születésének 100. évfordulója tiszteletére rendezett emlékest bevezetőjeként.

50

Levele, Kolléga.

A cserébogár bejérépült, orvosi
hoz megjelölt, sajnálom hogy nem
néveltem a fizetésében a kifizetést
A Blapozt kövő Spárhuzamot
Könnyen kijavíthatja a „műkeri
peldányon” újabb kiadás R. II. m. 1.

Pen II ~~II~~ ~~II~~ ~~II~~ helyett g.
B. II ~~II~~ ~~II~~ ~~II~~ ugyan már nem igen
törölnék igazán, de ez igazán
bábként is teljesen feltűnt, és is
a nyelvi d.

Egyikből tovább is
a g. Kiváncsán vártam.

Kovács

Kodály Zoltán nemcsak zenére akart nevelni, hanem a zenei nevelésen keresztül az egész személyiségre hatni. A művészek nélkül nem teljes, általuk viszont gazdagodik, nemesedik, boldogabbá válik az ember élete. Éppen ezért tartotta az iskola alapvető, lényegéből fakadó kötelességének, hogy segítse kibontakozni a gyermekben a teljes emberséget, sokféle képességének kiművelését. Egyik alapelvének tartotta, hogy a legkisebb gyermeket is csak remekművekkel lehet igazi nagy művészetre nevelni. Kodály Zoltán nagy jelentőséget tulajdonított a zenepedagógusok munkájának. Ezt olvashatjuk Kovács Dezsőnek 1956-ban írt levelében is, miközben a Zenei Szemlében megjelent cikkét ajánlja kollégája figyelmébe. "Ha elolvassa, meglátja belőle, hogy mily nagy missziót tulajdonítok én a zene munkássainak, még az Önnél sokkal szerényebb készültségű és képességű embereknek is. Mind egy malomban őrlünk, ki-ki eleget tesz, ha erejének megfelelően lendít a keréken."

Kovács Dezső nagyra értékelte Kodály Zoltán munkásságát. A relatív szolmizációs éneklést is korán alkalmazta az énektanításban. Példáját a gyakorló iskolában is követték. Tanítóképzőnkben a szolmizáció országos bevezetése előtt a relatív szolmizáció alapján tanították énekre a fiatalokat.

Kodály Zoltán második alapelve, miszerint magyar gyermeknek magyar legyen a zenei anyanyelve, tehát a népdal szeretetére való nevelés alapvetően fontos lett intézetünkben. A nagy hírű kollégiumban Szabó Ernő zenetanár ismertette meg az ifjúságot Kodály Zoltán művészetével. 1930-ban adta elő egy fiú gyermekkar Kodály: Túrót eszik a cigány című gyermekkari művét. A bemutatón részt vett Móricz Zsigmond író, volt pataki diák, aki az est hatására még aznap üdvözlő lapot írt a Mesternek.

Kodály Zoltán népdalgyűjtő munkásságának hatása Sárospatakon zenei reformhoz vezetett. A hivatalos tankönyvet félretéve már az 1930-as években Kodály-gyűjtötte eredeti népdalokat tanult a kollégiumi ifjúság.

Szabó Ernő 1943-ban találkozott először Kodály Zoltánnal Budapesten. A legapróbb részletekig kikérdezte a pataki zenei neve-

177 211
 (C)
 Karvee Igagato'ho'
 Jina Kiltomengje was hox
 Kisein ketom. woy. care eddy hox
 jatoban hoxin hoxin hoxin
 woyon is id anidomom
 jox woyjo pelpyisa hox,
 woyjo woyjo hox woyjo
 woyjo woyjo woyjo woyjo
 woyjo
 Eyo klor a klor woyjo
 woyjo hox woyjo woyjo
 woyjo woyjo woyjo woyjo
 Eyo klor a klor woyjo

lés felől. A későbbiekben többször találkozott hangversenyeken a zenetudóssal.

Kodály Zoltánt személyesen ismerte még dr. Harsányi István teológiai professzor, akivel valószínűleg Szabolcsi Bence zenetudóson keresztül ismerkedett meg. Szabolcsi Bence több alkalommal megfordult Sárospatakon, hiszen a melodiáriumokat tanulmányozta, dallamaikat a mai kottairásnak megfelelően átírta. Kodály Zoltán többször készült Sárospatakra, amint ezt Kovács Dezsőnek írta. "Szíves meghívását köszönöm, lehet, lesz alkalmam élni vele. Sárospatakra sok szeretettel gondolok. Rég készültem meglátogatni boldogult Harsányi Istvánt. Szegény nem várta meg..." Ez a látogatás azonban elmaradt, amit örökké sajnálni fogunk.

Elődeink Kodály Zoltánnal való kapcsolataira kötelezünk bennünket, hogy nagy zenepedagógusunk példája nyomán úgy neveljük zenére az ifjúságot, hogy általa az egész embert neveljük.

Dr. Fenyvesi András:

Kalász László köszöntése

Kalász László 1933-ban született egy abaúji kis faluban, Perkupán; apja nyugdíjas úttör. Iskoláit Miskolcon, Mezőkövesden, Debrecenben végezte. Sárospatakon szerzett diplomát, ezért is közel áll hozzánk. Feleségével együtt évek óta általános iskolában tanít, szülőfalujától pár kilométerre, Szalonnán. Első verse 1952-ben jelent meg Debrecenben. Azóta minden folyóirat közli költeményeit.

Kötete állandó önarcképfestés, önmagán-fölismerése emberi viszonyoknak, a világ dolgainak, tárgyainak. Ám költészete nem marad meg az egyéni sors peremén. A kötet felépítése táguló körökre emlékeztet. Személyes viszonya a világhoz, emberekhez egyre inkább egyetemes érdekű és távlatú jelentéssel telítődik - vallomásai, "önarcképei": kormagyarázatok. Sok a kemény kő, seb, kés, fájdalom ebben a költészetben, de egyáltalán nem remény nélküli, nem távlattalan. Építő jellegű, előre tekintő, jelenünket a jövő felől is mérlegelő költészet az övé, végső mondanivalója a bizalomé: "megvárlok megújulás". Átéli a magányt, a belső egyedüllét szorongását, de mindig visszatalál a közösségbe, mely hajdan útjára bocsátotta. Ez a meleg emberközelség, az emberekkel való természetes egybeforrottság megkülönböztető módon jellemzi költészetét. Mint ahogyan hangjának melegsége is az a mindent átható szelid poézis, amely verseiben már az első olvasásra megfog bennünket, eszünk mellett szívünkbe is bevési magát és a világot felmutató költői vallomásait.

+/ Elhangzott főiskolánkon 1983. május 9-én a költő szerzői estjén bevezetőként.

"Kalász László számára életszükséglet a vers. Olyannyira, mintha nem is ő alkotná műveit, hanem azok jóvoltából élne." "Önkéntelensége kivételes, s ebből ered minden erénye és hibája. Ennek köszönheti, hogy az izzadmányos versek divatja közepe tette üdén és önfeledten tud énekelni, s hogy a költészet összforrásainak ízével lepi meg az olvasóit." "Lírájának legjobb darabjait olvasva úgy érezzük, hogy erőfeszítés nélkül ír: karcsú, de változékony rendben futnak sorai, elegáns egyszerűségbe öltözik verse." Így írt a kritika a fiatal tanító 1967-ben megjelent első verseskötetéről /Szánj meg idő/.

A falu, a falusi emberek kisvilága volt kibocsátó, kedvet és erőt adó otthona, távolibb tájakra szegzett távcsőve, a teljes emberség mértéke és modellje. A közösségben magát megtaláló emberről, természet, társadalom, egyén harmóniájáról énekelt - spontán líraisággal.

A harmónia ma is jelen van verseiben, de inkább mint igény, jövőbe vetett hit, s kevésbé, mint beteljesült valóság. Az otthonából útnak indulót, a falu határán túllépőt áttekinthetlenebb, bonyolultabb világ várja, és állítja újabb és újabb, másfajta próbák elé. Költészete sokszor már görcsös erőfeszítés, elszánt gyűrközés és végső akaratösszpontosítás, a versek ritmusa a ki-kihagyó lélegzeté.

Kalász László költészete erőteljesebb, dinamikusabb, tartalma keményebb, küzdelmesebb lett - verse mélyebb, hitelesebb vallomás magáról, világról.

Kalász László ritka következetességgel járja fölismert útját: "azért jöttem a világra, hogy a világ hasznom lássa." Együtt él az erdőkkel, rétekkal, de saját műemlékeiként vállalja a köveket is, és amikor - ismét kalevalai hangon - elkezd: "ideje volna dalolni...", ekképp folytatja: "felnőtt fejjel gondolkodni / vélni a világ dolgáról / hazám igaz igazáról."

Az asztronauták korszakában merészeli kimondani: "Nem érdekel a Végtelen!... a Madár izgat nem a Hold!" Ez a renitens gyöngédség azonban semmiben sem hasonlít némely poéták saját mániákba gubózó, végzetetlen szellemi habveréséhez, akik a kalit-

ka bűvöletében nem látják madártól az embert. Kalász László ki mer nézni háza ablakán, s be meri vallani: "egy angyalszárny se csapkod itt / éjjéltájt a bányászok szállnak / buszra: vizi ördögeit a bányába a munkásjárat".

Kevés költőnk van, aki ennyire hű maradt a dalhoz, aki ritka ünnepű, zord vidék fiaként, magára maradt végvári harcosként is, ennyi derűt tudott megőrizni magában. Ezért képes külső-belső szorongások között a lét végső dolgaiban is optimista önszuggesztióra:

hogy tartsam arcom a nap felé
 hogy a fény elé tartsam arcom
 s előhívott szeplőivel
 negatívjaimat ügyeljem
 hogy előhívott szeplőivel
 lássam a földet
 a Földet melyet a fény elé kell végre tartani
 mint anyám a tojásokat

S éppen mivel a föld eleven részecskéi iránt sohase vesztette el az érzékét, felelősségtudatát, neki elhihetjük:

ez az ég
 ez a szél
 ez a domb
 ez az ér
 megmarad

Az eseménynaptár kényszere nélkül a barátok, a tisztelők, a tanítványok, az olvasók és jó ismerősök nevében szívből köszöntjük születésének 50. évfordulója alkalmából a költőt.

Köszönjük, hogy nehéz időkben, mostoha körülmények közt, mindenkor szeretetre méltó ember tudott maradni, olyan ember, akiből magányában is az együvé tartozás testvéri üzenete sugárzott.

Hadd ajunk vissza ma este valamit a szülőföld iránti ragaszkodásért, a társakat kereső bizalomért, a költői magyar nyelv szeretetéért, a szárnyaló irodalmi művészetért.

További jókedvet, egészséget, termékeny és sikeres alkotómunkát kívánunk a következő 50 évben!

A tudományos diákkör munkájából

A hagyományoknak megfelelően 1982 novemberében megrendezte főiskolánk tudományos diákköri tanácsa az intézményi konferenciát. Ezen két szekcióban 12 pályamunka bemutatására került sor. A bíráló bizottságok döntése alapján az alábbi diákköri dolgozatokat díjazták:

I. díj:

1. Szurdoki Ildikó, Rusz László, Lakatos László, Misli Ernő:
Az állam és az egyházak együttműködése hazánkban.
/Konzulens: Egri Károly/
2. Galuska Judit, Csököly István:
A gyermekgondozási szabadságon lévő ipari munkásnők életmódja és kulturális aktivitása.
/Konzulens: Vörös Józsefné/
3. Pozbai Zsuzsanna:
A sárospataki kollégium hatása és kapcsolatai Kézsmárkon.
/Konzulens: Dr. Kováts Dániel/
4. Sztrik István:
Az audiovizuális eszközök szerepe a könyvtári munkában, a könyvtár és az irodalom népszerűsítésében.
/Konzulens: Balázsi Zoltánné/
5. Várnai Istvánné Székely Irén:
Nyelvművelésünk két esztendejéből.
/Konzulens: Gallai Lászlóné/

/Az első négy dolgozatot - némi javasolt átdolgozás után - a bíráló bizottság az országos konferencián való bemutatásra alkalmasnak ítélte./

II. díj:

6. Simon Gábor, Filep Zoltán:
A szocialista közösség következetes békepolitikája.
/Konzulens: Molnár László/
7. Ványay Enikő:
A cigánytanulók nevelésének és oktatásának sajátos problémái.
/Konzulens: Horváth Ferenc/
8. Havasi Ilona:
Különböző iskolázottságú felnőttek kulturális struktúrája.
/Konzulens: Homonnay Nándorné/
9. Máté Judit, Deák Etelka:
A környezet és az életmód szerepe az olvasói ízlés és az olvasási szokások kialakulásában gyermekkorban.
/Konzulens: Balácsi Zoltánné/
10. Jenei Anikó, Kazsu Klára:
A testnevelés tagozatra való felvételi mozgásanyag vizsgálata.
/Konzulens: Papp Józsefné/

III. díj:

11. Demblovszky Gábor, Földházi László:
Testnevelés szakosított tantervű osztályok és normál osztályok tanulóinak összehasonlító vizsgálata.
/Konzulens: Pásztor Aladár/

A XVI. Országos Tudományos Diákköri Konferenciára benevezett mind a négy pályamű rövid tartalmi kivonatát az alábbiakban közöljük. A bíráló bizottságok valamennyit bemutatásra érdemesnek minősítették, Pozbai Zsuzsanna dolgozatát publikálásra javasolták.

LAKATOS LÁSZLÓ - MISLI ERNŐ - SZURDOKI ILDIKÓ - RUSZ LÁSZLÓ:

A magyar állam és az egyházak együttműködésének alakulása
1945-től napjainkig, különös tekintettel a dialógus és koeg-
zisztencia kérdéseire

Az egyházi viszonyok magyarországi fejlődését, a hívők és nem hívők szocialista társadalmi keretek között kibontakozó együttműködését érdeklődéssel figyeli, és általában elismerően értékeli a nemzetközi és hazai közvélemény. A dolgozat szerzői ebből a tényből kiindulva elemzik a magyar állam és a hazánkban működő egyházak viszonyának alakulását. Bemutatják az együttműködési folyamat egyes állomásait, konkrét eredményeit. Rávilágítanak az egyházak történelmi önvizsgálatát előidéző társadalmi és teológiai változásokra. Nagy figyelmet fordítanak a magyar állam és az egyházak között létrejött megállapodásokra, azok megvalósulására, a megállapodások eredményeit elemző kétirányú /állami és egyházi/ értékelésre.

Az MDP, majd az MSZMP szövetségi politikájának szemszögéből vizsgálják a világnézeti ellentétekkel egyidejűleg létező, de a marxisták és a hívők gyakorlati összefogását biztosító együttműködési formákat. Tárgyilagosan ismertetik az együttműködést időszakosan nehezítő körülményeket.

Foglalkoznak a kooperáció különböző szintjeivel - marxista és a vallásos világnézetű emberek mindennapi életben megvalósítható együttműködésével, az állam és az egyházak intézményszintű kapcsolatával és az eszmék kölcsönös megismertetését szolgáló dialógus különböző formáival. Hangsúlyozzák azt, hogy a világnézeti szembenállás nem zárja ki a politikai, kulturális és szociális kérdésekben történő együttműködést.

Témavezető: Juhász Istvánné és Egri Károly

CSÖKÖLY ISTVÁN - GALUSKA JUDIT:

A gyermekgondozási szabadságon lévő ipari munkásnők életmódja és kulturális aktivitása

A 3/1967. /I.29./ Korm. számú rendelet a maga nemében egyedülálló jogintézmény bevezetését jelentette hazánkban: a gyermekgondozási segélyét. Bevezetését elsősorban népesedéspolitikai megfontolások motiválták. A statisztikai adatok azt bizonyítják, hogy a egyes bevezetése eredménnyel járt, s hogy az igénybe vevők nagyobb része 30 éven aluli fizikai dolgozó.

Feltételezésünk szerint: egyrészt új életforma alakult ki a segélyt igénybe vevő anyák körében, amely átmenetet jelent a kereső és az eltartott nő szerepköre között. Másrészt az ott hon lévő nők több, kulturális szempontból hasznosítható szabad idővel rendelkeznek.

Adatfelvételeink során időmérleget készítettünk egy hételeji és egy hétvégi napról a szabad idő feltárása céljából. Az interjúk során pedig arra kerestük a választ, hogy a tevékenységbeli változás mit jelent az életmód szempontjából.

Vizsgálatunkat két sárospataki ipari üzem egyesén lévő munkásnői körében végeztük. A megkérdezett 30 személyt véletlen kiválasztással jelöltük ki.

Tapasztalataink szerint valóban jelentős tevékenységbeli változást, új életformát jelent a gyermekgondozási szabadság igénybevétele. A segélyen lévő nők rendelkeznek ugyan szabad idővel, azonban annak mértékét a gyermek kora határozza meg, s a nap folyamán rendkívül szétszórtan, kis időegységekben jelentkezik. Mindez befolyásolja, korlátozza felhasználási lehetőségeit.

Témavezető: Vörös Józsefné

POZBAI ZSUZSANNA:

A sárospataki kollégium hatása és kapcsolatai Kázmárkon

A dolgozat egy kis abaúji község református népiskolájának, valamint a sárospataki kollégium hagyományainak történeti vizsgálatához kapcsolódva válaszolja fel azt a kapcsolatrendszert, amely a kollégium és a falusi gyülekezet között kialakult. A kázmárki református egyházközség irattárának, valamint a Tiszáninnen Református Egyházkerület sárospataki levéltárának vonatkozó kéziratok forrásai alapján alakult ki a dolgozatban megalkotott kép.

Az I. fejezet Kázmárk múltját tekinti át röviden, a II.-ben a kázmárki iskolát és tanítóit ismerhetjük meg. A III. fejezet foglalkozik a Kázmárkról Sárospatakra került diákokkal, a IV. pedig azt mutatja be, mit tettek a kázmárkiak a kollégiumért.

A sárospataki anyaiskola nagy hatással volt a falusi iskolákra, mert onnan bocsátották ki a rektorokat, s ott készültek a népiskolai tankönyvek. A kapcsolatok harmadik tényezőjét a Patakon tanult kázmárki diákok jelentették, hiszen - mint az adatokból kiderül - több nemzedéken át küldte egy-egy család a fiait ebbe az iskolába. A személyes kapcsolatok rendszeressé válhattak a kázmárki gyülekezet előljáróin át is, akik évenként szállították szekereken adományait a főiskola építésére és fenntartására. A kázmárki reformátusok szavazataikkal beleszólhattak a pataki professzorok választásába, s ez is rendszeres összekötő szál volt.

A kapcsolatokat 1762-től 1952-ig tudtam forrásaimban nyomon követni.

Témavezető: dr. Kováts Dániel

SZTRIK ISTVÁN:

Az audiovizuális eszközök szerepe a könyvtári munkában. a könyvtár és az irodalom népszerűsítésében

A dolgozat azt vizsgálja; hogyan használják fel az A,B,C,D kategóriájú közművelődési könyvtárak az AV eszközöket. A vizsgálat felmérési ívek segítségével készült.

A dolgozat két fő részre tagolódik: az első rész bemutatja a címben jelölt témával kapcsolatban a jelenlegi állapotot, valamint javaslatokat tesz az AV eszközök hatékonyabb könyvtári felhasználására; a második rész elméleti összefoglaló, a vonatkozó szakirodalom és a felmérés során szerzett ismeretek felhasználásával.

A dolgozat szól a rádió és a TV irodalmi műsorainak a könyvtár sajátos eszközeivel történő népszerűsítési formáiról, a rögzítés, visszahallgatás, értékelés lehetőségeiről, direkt és indirekt felhasználási módjairól, - s ehhez ötleteket, javaslatokat ad.

Gyakorlati segítséget is nyújt a könyvtárosoknak azáltal, hogy közli néhány AV eszköz kapcsolási rajzát, felhívja a figyelmet az AV eszközök kiválasztási szempontjaira, a rögzítés módjára, a rögzített műsorok sokoldalú felhasználási lehetőségére.

Végül a sztereo technika fokozottabb felhasználására ösztönöz a könyvtári munkában. A dolgozatot könyvtárbeutató diaporáma műsor, és uniszinkron felvétellel készült sztereo versműsor egészíti ki.

Témavezető: Balássi Zoltánné

Balázi Zoltánné:

Oktatóink szakirodalmi tevékenysége 1982/83-ban (Bibliográfia)

Bibliográfiánk főiskolánk oktatóinak 1982.szeptember 1-e és 1983.június 30-a között publikált írásait tartalmazza.

Előzményét lásd: A Sárospataki Tanítóképző Intézet Évkönyve 1959-1965. Sárospatak, 1965. 43-46.l., A Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola Évkönyve 1965-1981. Sárospatak, 1981. 111-126.l., Sárospataki Pedagógiai Füzetek 6. Sárospatak, 1982. 183-188.l.

Az anyag elrendezése a szerzői betűrendet, ezen belül a címszavak betűrendjét követi. A szerző neve csak az első címleírásnál szerepel, a továbbiakban -- jelöli.

BALÁZSI Zoltánné: Az olvasószolgálat tanítása a tanítóképző főiskolákon. Sárospataki tapasztalatok. = Könyvtáros.

1983. 33.évf. 1. sz. 23-31. l.

-- : Oktatóink publikációs tevékenysége 1981/82-ben.

/Bibliográfia/. = Sárospataki Pedagógiai Füzetek. 6.

[Viad.]: Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola. /Sárospatak./ 1982, 183-188. l.

CSAJKA IMRE: Adatok a sárospataki iskola XVIII. századi testkultúrájának történetéhez. = TF Közleményei. 1982. évf. jelzés nélkül 3. sz. 137-146. l.

-- : A sárospataki iskola testkultúratörténete 1914-ig.

TF doktori értekezés. [Kézirat] /Sárospatak/. 1982, 328 l.

EGRI Károlyné: A környezetismereti komplex tanfolyam tapasztalatai. = Felsőoktatási Szemle. 1983. 32.évf. 4.sz.

244-248. l.

FENYVESI András, dr.: Az újoncozás kérdése a reformkori

Zemplénben. = Szülőföldünk, Borsod-Abaúj-Zemplén. 1982.

[2. évf.] 4. sz. 42-44. l.

- FÖLDY FERENC, dr.: Feladatrendszeres oktatási kísérleteink az általános iskola alsó tagozatos osztályaiban. Debrecen, 1982, 9 l.
- Klny. a Tanítóképző Főiskolák Tudományos Közleményei XVI. sz.-ból. 51-59. l.
- - : A feladatrendszeres oktatás hatása az ismeretelsajátításra és a gondolkodásra. = Sárospataki Pedagógiai Füzetek 6. [Kiad.]: Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola. /Sárospatak./ 1982, 39-73. l.
- - : Pályaválasztási tanácsok a pataki főiskolára jelentkezőknek. = Észak-Magyarország. 1983. 39. évf. 41. sz. 4. l.
- GALLAI Lászlóné: Az 5-7 éves gyermekek szóhasználatának néhány kérdése. = Borsodi Művelődés. 1983. 8. évf. 2. sz. 3-7. l.
- GONDA Sándorné: Az általános iskolai osztályközösségek kialakulását befolyásoló főbb tényezők szerepe a közösség fejlődésében. = Sárospataki Pedagógiai Füzetek 6. [Kiad.]: Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola /Sárospatak./ 1982, 7-35. l.
- GÖNCZY Ákos, dr. - KOVÁTS Dániel, dr.: Az általános iskola alsó tagozatát érintő témák a közoktatás fejlesztését szolgáló kutatásokban. = Közoktatási Kutatások 29. 1983, 43. [2] l.
- HOMONNAY Hándorné: Szabadiskolák Zemplén vármegyében. = Borsodi Művelődés. 1983. 8. évf. 2. sz. 62-68. l.
- JUHÁSZ Istvánné - OLÁH Katalin - SZÉKELY Istvánné: A leendő pedagógusok pályamotivációja és pályaképe. = Sárospataki Pedagógiai Füzetek 6. [Kiad.]: Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola. /Sárospatak./ 1982, 77-104. l.
- KALLÓ János: Hogyan tanítunk? Felkészületlenség, kényelmeség. = Köznevelés. 1983. 39. évf. 11. sz. 8-9. l.
- KÁROLY István, dr.: A tanterv és a nevelési program integrálásának kísérleti tapasztalatai főiskolánkon. = Sárospataki Pedagógiai Füzetek 6. [Kiad.]: Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola. /Sárospatak./ 1982, 105-144. l.

- KOVÁTS Dániel, dr.: A belterületi nevek kérdéséhez. = Név és társadalom. Bp. 1983, 169-171. 1.
- /A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai. 160./
- - : A honismeret a pedagógusképzésben. = Szülőföldünk, Borsod-Abaúj-Zemplén. 1983. [3. évf.] 5. sz. 15-16. 1.
- - : Irodalmunk helyi hagyományainak feltárása. = U.o. 37-39. 1.
- - : Kodály a magyar beszédkultúráért. = Borsodi Művelődés. 1982. 7. évf. 4. sz. 66-68. 1.
- - : Modern technikák és eszközök a nyelvtanításban. = Sárospataki Pedagógiai Füzetek 6. [Kiad.]: Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola. /Sárospatak./ 1982, 145-182. 1.
- - : A pedagógiai művelődés történeti forrásairól. = Pedagógiai Szemle. 1983. 33. évf. 2. sz. 219-222. 1.
- - : Széphalom, Kazinczy emlécsarnok. Bp. 1982, 16 1.
- /Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára. 113./
- - - GÖNCZY Ákos, dr.: Az általános iskola alsó tagozatát érintő témák a közoktatás fejlesztését szolgáló kutatásokban. = Közoktatási Kutatások 29. 1983, 43 [2] 1.
- OLÁH Katalin - JUHÁSZ Istvánné - SZÉKELY Istvánné: A leendő pedagógusok pályamotivációja és pályaképe. = Sárospataki Pedagógiai Füzetek 6. [Kiad.]: Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola. /Sárospatak./ 1982, 77-104. 1.
- SZABÓNÉ dr. FEHÉR Erzsébet: Tanítók /preceptorok/ a sárospataki kollégiumban a 19. század első felében. Debrecen. 1982, 16 1.
- Klly. a Tanítóképző Főiskolák Tudományos Közleményei XVI. sz.-ból. 219-234. 1.
- SZÉKELY Istvánné - JUHÁSZ Istvánné - OLÁH Katalin: A leendő pedagógusok pályamotivációja és pályaképe. = Sárospataki Pedagógiai Füzetek 6. [Kiad.]: Sárospataki Comenius Tanítóképző Főiskola. /Sárospatak./ 1982, 77-104. 1.
- SZENTIRMAI László: Bábjáték az általános iskolában. = Borsodi Művelődés. 1983. 8. évf. 2. sz. 8-15. 1.

SZÜCS Mihályné: Egy matematikai kézirat nyomán a pataki kol-
légiumban. = Borsodi Művelődés. 1982. 7. évf. 4. sz.
84-89. l.

- - : A matematika tanításának története a XV. század végé-
től a XIX. század közepéig; különös tekintettel Sipos Pál,
Nyíri István és Kézy Mózes munkásságára. Természettudomá-
nyi doktori disszertáció. Sárospatak. 1982, 100 l.

Oktatóink kiállításai

BALOGH ISTVÁNNÉ:

Rajztanárok Sárospataki Alkotóköre kiállítása.

1983. A Művelődés Háza, Sárospatak.

Főiskolai oktatók kiállítása.

1983. Comenius Tanítóképző Főiskola, Sárospatak.

DEBRECZENI ZOLTÁN:

Főiskolai oktatók kiállítása.

1983. Comenius Tanítóképző Főiskola, Sárospatak.

SZENTIRMAI LÁSZLÓ:

Bábuk és világuk. /A Puck bábegyűttes kiállítása./

1983. Városi-Járási Művelődési Központ, Sátoralja-
újhely.

Főiskolai oktatók kiállítása.

1983. Comenius Tanítóképző Főiskola, Sárospatak.

Tartalom

B e v e z e t ő /Dr.Földy Ferenc/ 3

A T A N Í T Ó K É P Z É S M Ű L T J Á B Ó L

DR.FÖLDY FERENC:
125 éves az önálló pataki tanítóképzés 5

KÖDÖBÜ CZ JÓZSEF:
A pataki állami tanítóképzés első 35 évének
néhány vonása /1869-1904/ 13

BALÁZSI ZOLTÁNNÉ:
Erdélyi János könyvtári hagyatéka főiskolánkon 33

CSAJKA IMRE:
Fejezetek a pataki tanítóképző testnevelésének és
sportéletének múltjából /1857-1900/ 47

SZABÓNÉ DR.FEHÉR ERZSÉBET:
A gyermektanulmány a sárospataki tanítóképzőben
az 1930-as években 67

EGRI KÁROLYNÉ:
Hargitai Zoltán /1912-1945/ 77

DR.FÖLDYNÉ ASZTALOS ADRIENNE:
Kovács Dezső /1881-1964/ 95

A N E V E L Ó K É P Z É S M Ű H E L Y É B Ó L

SZÖVÉNYI ZSOLT:
Új szempontok a kollégiumi nevelésben és a
tanítóképzésben 107

SZÉKELY ISTVÁNNÉ:
A marxai személyiség és életút példája 115

DR.GÖNCZY ÁKOS:
A tanítóképzős gyakorlati képzés tartalmának és
formáinak változása 1959 és 1980 között 129

DR.KOVÁTS DÁNIEL:
A nyelvi stúdiumok rendszere a tanítóképzésben 147

KALLÓ JÁNOS:	
A hallgatók öntevékenységét biztosító módszerek a matematika tantárgypedagógia szemináriumi foglalkozásain	163
DR.JÁGER KATALIN:	
A gyermekirodalom az orosz szakkollégiumi munkában	173
DEMETER ÉVA:	
Oroszórák a nyelvi laboratóriumban	181
SZENTIRMAI LÁSZLÓ:	
Bábjátékelmélet — apróban	195
DR.FÖLDYNE ASZTALOS ADRIENNE:	
Kodály Zoltán sárospataki kapcsolatai	211
DR.FENYVESI ANDRÁS:	
Kalász László köszöntése	217
A tudományos diákkör munkájából	220
BALÁZSI ZOLTÁNNÉ:	
Oktatóink szakirodalmi tevékenysége 1982/83-ban	226

DEBRECZENI ZOLTÁN grafikái a 46., 66., 76., 94., 146.,
162., 172. és 210.oldalon.

A reprodukciókat MAGI ANTAL készítette.

Ára: 25,-

Felelős kiadó:
Dr. Földy Ferenc

Készült a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Moziüzemi Vállalat
sokszorosító üzemében Miskolcon.

Engedélyszám: 41763
ISSN 0230-0435

